

OPGROEIEN AAN DE ONDERKANT VAN DE SAMENLEVING

Een onderzoek naar het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op
de intergenerationale sociale mobiliteit in de laagste klassen

Afstudeeronderzoek
Ebru Akdag
Amersfoort, juni 2010

OPGROEIEN AAN DE ONDERKANT VAN DE SAMENLEVING

Een onderzoek naar het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op
de intergenerationale sociale mobiliteit in de laagste klassen

Ebru Akdag
E.Akdag@students.uu.nl
3165477

Amersfoort, juni 2010

Masterscriptie Bestuur & Beleid
Universiteit Utrecht
Departement Bestuurskunde & Organisatiewetenschap

Onderzoek verricht voor:
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Directie Arbeidsmarkt en Sociaaleconomische Aangelegenheden (ASEA)

Beoordeling door:
Universiteit Utrecht
Prof. Dr. Margo Trappenburg
Drs. Eva Knies

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Dr. Dirk Scheele

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	6
Abstract	7
Hoofdstuk 1. Inleiding	8
1.1 Waarom dit onderzoek?	9
1.2 Definities	10
1.3 Opzet	11
Hoofdstuk 2. Theoretisch kader	13
2.1 Sociale mobiliteit in de literatuur	13
2.1.1 Sociale mobiliteit door de eeuwen heen	14
2.1.2 Intergenerationele sociale mobiliteit	15
2.2 Sociale mobiliteit in Nederland	18
2.3 Het effect van inkomen op de sociale mobiliteit nader bekeken	21
2.3.1 De relatie tussen inkomen en sociale mobiliteit	21
2.3.2 Het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel	22
2.3.3 Opvoeding telt	26
2.3.4 Uitkeringsafhankelijkheid van generatie op generatie	28
2.3.5 Het effect van de verschillende typen uitkeringen	32
2.3.6 Het effect van het lage inkomen uit arbeid	35
2.4 Hypothesen	36
2.5 Overige relevante factoren	37
2.5.1 Opleidingsniveau ouders	38
2.5.2 Gezinsituatie	38
2.5.3 Rolmodellen	39
2.5.4 Etniciteit	40
2.6 Samenvatting	43
Hoofdstuk 3. Methoden en technieken	45
3.1 Onderzoeksmethodiek	45
3.2 Operationalisering	46
3.2.1 Intergenerationele sociale mobiliteit	46
3.2.2 De uitkeringsafhankelijkheid	49
3.2.3 Laag inkomen uit arbeid	52
3.2.4 Overige relevante factoren	52
3.4 Betrouwbaarheid en validiteit	55

Hoofdstuk 4. Resultaten	57
4.1 De onderzoekpopulatie	57
4.2 De intergenerationele sociale mobiliteit	58
4.2.1 Het effect van de onafhankelijke variabelen	58
4.2.2 Het effect van de overige relevante factoren	60
4.2.3 De relatie tussen de onafhankelijke variabelen en de overige relevante factoren	67
4.3 Samenvatting	69
Hoofdstuk 5. Brug tussen theorie en empirie	71
Hoofdstuk 6. Beleidsaanbevelingen	74
Hoofdstuk 7. Conclusie	78
7.1 Discussie	82
Bronvermelding	83
Interpretatie data SPSS	86
Deelonderzoek: CBS Data	88

VOORWOORD

Het onderzoeksrapport dat nu voor u ligt is het laatste product van mijn bijna twintigjarig bestaan als leerling en student. Dit rapport staat symbool voor zowel de afsluiting van een belangrijk deel van mijn leven als het startpunt van een nieuw begin. Zonder enige vertraging heb ik mijn schoolcarrière mogen afronden en ik streef ernaar om met dezelfde snelheid de top te bereiken. Vanaf nu is het aan mij de taak om de opgedane kennis en vaardigheden tijdens mijn schoolcarrière in de praktijk uit te voeren en de naam van de USBO goed te doen.

Deze scriptie was niet mogelijk geweest zonder de steun en toewijding van een aantal belangrijke personen. In het bijzonder gaan mijn dankbetuigingen uit naar mijn familie, voor hun non-stop steun en geloof in mij en in mijn kunnen. Ook wil ik mijn scriptiebegeleider mevrouw Margo Trappenburg, mijn tweede lezer mevrouw Eva Knies en mijn tutorgroep bedanken voor hun kritische en verfrissende blik op mijn rapport. Vastlopen werd onmogelijk gemaakt dankzij jullie waardevolle input. Last but not least bedank ik de Directe Arbeidsmarkt en Sociaal-Economische Aangelegenheden van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en in het bijzonder mijn stagebegeleider de heer Dirk Scheele, voor het openen van hun deuren voor mij. De specifieke kennis en ongezoeten mening van ASEA maakte dat ik het beste uit mezelf kon halen. Allen, nogmaals bedankt!

Ebru Akdag

Amersfoort, juni 2010

ABSTRACT

Armoede wordt als één van de primaire oorzaken aangewezen voor de beperking van de toekomstkansen van kinderen. Kinderen die opgroeien in armoede hebben niet alleen tijdens hun jongere jaren te maken met beperkte ontplooiingskansen, ook in volwassen staat hebben zij een grotere kans om de armoede voort te zetten. Met dit onderzoek is dieper ingezoomd op de levenssituaties van gezinnen die zich aan de onderkant van de samenleving bevinden. Er is nagegaan of en in hoeverre de manier waarop inkomsten worden gegenereerd in huishoudens die zich in de laagste sociale klassen bevinden een verschil maakt voor de toekomstkansen van kinderen. Dit is gedaan aan de hand van de volgende vraagstelling: "Wat is het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit in gezinnen aan de onderkant van de samenleving?". Voor de beantwoording van deze vraag is aan de hand van kwantitatief onderzoek nagegaan hoe (schoolgaande) kinderen vanaf achttien jaar worden beïnvloed in hun schoolprestaties als zij opgroeien in uitkeringsafhankelijke huishoudens of in gezinnen die werken voor een laag inkomen. Het effect van deze onafhankelijke variabelen is gecontroleerd op de effecten van de overige relevante factoren hoog opleidingsniveau ouders, de gezinssamenstelling, alternatieve rolmodellen en etnische achtergrond.

Uit het onderzoek blijkt dat de uitkeringsafhankelijkheid van ouders een significant remmende werking heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit. Terwijl 39,60 procent van deze kinderen een daling in klasse ervaren ten opzichte van de sociale positie van hun ouders, geldt dit voor 22,00 procent van de kinderen van ouders die werken voor een laag inkomen. Daarnaast vertoont 39,40 procent van de kinderen uit uitkeringsafhankelijke gezinnen een stijgende lijn in de intergenerationele mobiliteit, terwijl dit percentage 60,00 procent is onder gezinnen die werken voor een laag inkomen. Na de controle voor de effecten van de overige relevante factoren blijkt dat vrijwel al deze factoren een matigende werking hebben op het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit, en dat deze factoren het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen juist beperken. Met andere woorden betekent dit dat het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit, met de effecten van de overige relevante factoren uitgesloten, nog negatiever zou uitvallen, terwijl het effect van het werken voor een laag inkomen juist nog positiever zou zijn. Dit houdt kortom in dat kinderen die opgroeien in een uitkeringsafhankelijk gezin een grotere kans hebben om zelf in de toekomst de uitkeringsafhankelijkheid voort te zetten. Om deze kans op het intergenerationeel voortzetten van uitkeringsafhankelijkheid tegen te gaan zijn de volgende beleidsinterventies geformuleerd:

- De re-integratie van uitkeringsafhankelijke ouders dient de prioriteit te krijgen;
- Werk (eventueel met behoud van de uitkering) dient gestimuleerd te worden;
- De looptijd van uitkeringen dient te worden verkort;
- Het sneller verplichten van uitkeringsafhankelijke (ouders) om werk te accepteren, en
- Het afschaffen van de sollicitatievrijstelling van bijstandsgerechtigden.

Middels deze interventies zullen niet alleen de toenemende kosten van de verzorgingsstaat worden gereduceerd dankzij de beperking van de intergenerationele overerving van de uitkeringsafhankelijkheid, maar zal met het ontstaan van deze nieuwe workforce tevens een nieuwe bron worden gecreëerd die de krimpende beroepsbevolking een halt toe kan roepen.

1 INLEIDING

Hoe is het mogelijk dat in een welvarend land als Nederland anno 2010 nog steeds armoede bestaat? Armoede behoort toch tot de derde wereldlanden of de beginperiode van de industrialisatie, en niet tot modern Nederland? Helaas is niets minder waar. Hoewel tot 2007 een flinke afname in de armoedeaantallen heeft plaatsgevonden, is sinds 2008 weer sprake van een lichte stijging. Volgens de laatste cijfers moet maar liefst acht procent van de Nederlandse huishoudens rondkomen van een laag inkomen. Concreet komt dit neer op 545 duizend huishoudens. Bijna zeven procent van de huishoudens leeft zelfs van een inkomen dat onder het wettelijk bestaansminimum valt. Met andere woorden betekent dit dat 460 duizend huishoudens minder inkomsten genereren dan het wettelijk bepaalde sociaal minimum (CBS, 2009:14). Kinderen zijn oververtegenwoordigd in de arme bevolkingsgroep: in 2008 leefde ruim twaalf procent van de kinderen in een arm gezin (310.000 kinderen), terwijl dit voor de gehele bevolking nog geen negen procent bedroeg (SCP, 2010:26).

Kinderen nemen om twee redenen een bijzondere positie in als het gaat om armoede. Ten eerste liggen de oorzaken voor de armoede in het huishouden ver van hen af en kunnen zij de inkomenssituatie nauwelijks zelf beïnvloeden dan wel verhelpen. Kinderen rollen als het ware de armoede in doordat hun ouders om wat voor reden dan ook (te) weinig inkomsten genereren. Ten tweede zijn de gevolgen van de armoede mogelijk ook zwaarder voor kinderen. De sociale vorming en maatschappelijke positionering van kinderen die opgroeien in armoede kunnen achterblijven, waardoor de levenskansen van deze kinderen op sociaal en/of economisch gebied wordt beperkt. Een grote kans bestaat dat deze kinderen de toekomstige individuen met een laag sociaaleconomische status blijven: de armoede is dan van generatie op generatie doorgegeven. Behalve de beperkingen van kansen op individueel niveau kan dit ook tot een beperking van kansen voor heel Nederland tot gevolg hebben: denk bijvoorbeeld aan het feit dat bij voorbaat al potentieel talent wordt afgeschreven door de beperkte ontplooiingskansen van kinderen die opgroeien aan de onderkant van de samenleving (SCP, 2007:132).

In dit onderzoek staat dit gevangeniseffect van de armoede, waarbij de armoede van generatie op generatie wordt overgegeven, centraal. Nagegaan zal worden in hoeverre de manier waarop inkomsten gegenereerd worden in huishoudens die zich aan de onderkant van de samenleving bevinden de intergenerationele 'overerving' van de lage sociale positie stimuleren dan wel afremmen. Om deze vraag nader te illustreren wil ik u kennis laten maken met de volgende twee gezinnen:

>>> We hebben te maken met twee doorsnee Nederlandse gezinnen: de familie Brandsma en de familie Meertens. Beide families hebben een huishouden bestaande uit vier individuen, zijn woonachtig in stedelijk gebied en moeten rondkomen van lage inkomsten. De kinderen van beide gezinnen zijn schoolgaand en beschikken niet over bijzondere

eigenschappen. Ze zijn niet bovengemiddeld ijverig of juist traag, en ook niet bovengemiddeld intelligent of juist dom. Het enige verschil tussen beide gezinnen is dat de familie Brandsma van een uitkering leeft en dat bij de familie Meertens vader en moeder werken voor een laag inkomen. Alle ouders willen het beste voor hun kind en zijn bereid om concessies te doen om dat doel te bereiken. De ouders vragen zich af welke context beter is voor hun kinderen vanuit het perspectief van sociale mobiliteit. Is de context van familie Brandsma waar niet gewerkt wordt maar een uitkering wordt ontvangen positiever voor de intergenerationale sociale mobiliteit? Of is de context van familie Meertens waar gewerkt wordt voor een laag inkomen voordeliger? <<<

Dit onderzoek zal een antwoord bieden voor beide gezinnen. Duidelijk gemaakt zal worden of de levenskansen van hun en andere kinderen verbeteren als de ouders uitkeringstrekkend zijn of dat kinderen juist een grotere kans hebben om uit de lage sociale status te ontsnappen op het moment dat de ouders werken voor een laag inkomen. Aan de hand van de volgende centrale vraagstelling zal een antwoord worden geformuleerd op de vragen waar naast de families Brandsma en Meertens, vele andere Nederlandse huishoudens over tobben:

“Wat is het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationale sociale mobiliteit in gezinnen aan de onderkant van de samenleving?”

1.1 WAAROM DIT ONDERZOEK?

Dit onderzoek heeft een meerwaarde voor zowel de wetenschap als voor de maatschappij. De wetenschappelijke relevantie slaat terug op het feit dat met dit onderzoek een kennislacune kan worden opgevuld. Tot nu toe is uitgebreid onderzoek gedaan naar de effecten van het inkomen op de ontwikkeling van kinderen, waarbij wordt geconcludeerd dat kinderen afkomstig uit een gezin met een hoog inkomen altijd beter af zijn dan kinderen uit een lage sociaaleconomische context. Deze onderzoeken geven aan dat kinderen die aan de onderkant van de samenleving opgroeien bijvoorbeeld een negatief effect op hun schoolprestaties en hun emotionele en cognitieve ontwikkeling ondervinden (Dronkers, 1995; Grotenhuis, 1993; Rossides, 1976 e.a.). De theorie geeft echter geen inzicht in de vraag of bepaalde factoren het negatieve effect van het opgroeien in de laagste klassen kunnen verminderen.

Ook zijn er onderzoeken bekend die aangeven dat er sprake is van het intergeneratieel overdragen van de armoede in Nederland. In 2000 gaf Frank Cörvers aan dat deze overerving met zes procent toeneemt op het moment dat de ouders tot de laagste inkomensgroep behoren. Al met al wordt in al de bovengenoemde onderzoeken een vergelijking gemaakt tussen de effecten van hoge inkomens enerzijds en lage inkomens anderzijds op de (sociale) ontwikkeling van kinderen. Het onderhavige onderzoek is bijzonder doordat hier puur gefocust wordt op de situatie aan de onderkant van de samenleving. Nagegaan zal worden in hoeverre de verschillen die zich voordoen in de manier waarop inkomsten worden gegenereerd in de laagste inkomensklassen de levenskansen van kinderen ook op verschillende wijze beïnvloeden. Nieuwe kennis zal hiermee worden opgedaan. Ten eerste zal deze nieuwe kennis een verrijking voor de theorie over (intergeneratiele) sociale mobiliteit als gevolg hebben. Enige nuances kunnen worden aangebracht in de vooralsnog algemeen geaccepteerde visie dat de lage sociale positie de toekomstkansen van kinderen altijd negatief beïnvloedt. Factoren zullen genoemd worden die de negatieve effecten van de lage sociale klasse op de sociale mobiliteit matigen.

Ten tweede zal deze nieuwe kennis toegepast kunnen worden in het nader bijsturen van maatschappelijke processen en ontwikkelingen. Hier kan de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek worden teruggevonden. Hoewel de laatste jaren veranderingen zijn doorgevoerd in het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel, wordt een uitkering toch als een gegeven beschouwd. Een uitkering vormt een goed voorbeeld van wat de Nederlandse verzorgingsstaat inhoudt: de overheid staat paraat op het moment dat mensen uit de boot dreigen te vallen en door middel van de uitkering streeft de overheid ernaar om iedere burger een min of meer gelijke uitgangspositie te bieden. Met andere woorden betekent dit dat ondanks de positie van een individu in de samenleving en ondanks de situatie waarin een individu opgroeit iedereen de kans dient te krijgen om een hoger welvaartsniveau te bereiken. Het sociale zekerheidsstelsel is één van de instrumenten die door de overheid wordt ingezet om dit doel te bereiken. De vraag is echter of met de huidige invulling van het sociale zekerheidsstelsel dit doel van de verzorgingsstaat wordt bereikt, of dat met een andere aanpak een effectievere doelbereiking gerealiseerd kan worden. Dit onderzoek zal nieuwe inzichten bieden voor de beantwoording van deze vraag.

1.2 DEFINITIES

In deze paragraaf kan een verklarende woordenlijst gevonden worden van de begrippen die met regelmaat terug zullen komen in dit onderzoek.

Armoede

Het hebben van onvoldoende geld om een bepaald minimaal consumptieniveau te realiseren (SCP, 2007). In dit onderzoek gaat het specifiek om de huishoudens die van een inkomen rond of onder de armoedegrens moeten

	rondkomen.
Werkende armen	Alle individuen met inkomen uit loon of onderneming, die tot een huishouden behoren dat van een inkomen rond het sociaal minimuminkomen moet rondkomen (SCP, 2007).
Uitkeringsafhankelijke armen	Alle personen en/of huishoudens met inkomen uit een uitkering op basis van een sociale verzekering of de sociale voorziening.
Sociale mobiliteit	Een sociologisch begrip dat de mate van stijging en/of daling van individuen, huishoudens of groepen binnen een maatschappelijke hiërarchie weergeeft (Nicis, 2007).
Intergenerationele sociale mobiliteit	Een sociologisch begrip dat de mate van stijging en/of daling van de sociale positie van kinderen ten opzichte van de sociale positie van ouders binnen een maatschappelijke hiërarchie weergeeft (Rossides, 1976).
Sociale stratificatie	Het indelen van groepen mensen in maatschappelijke lagen. Denk aan laag inkomen versus hoog inkomen, lage sociale positie versus hoge sociale positie, of lage beroepsstatus versus hoge beroepsstatus, enzovoorts (Rossides, 1976).

1.3 OPZET

Om de centrale vraagstelling te kunnen beantwoorden is het van belang om eerst te verkennen wat in de gangbare literatuur wordt aangegeven over intergenerationele sociale mobiliteit. Daartoe zal in het volgende hoofdstuk (hoofdstuk twee) worden behandeld wat intergenerationele sociale mobiliteit is en hoe intergenerationele sociale mobiliteit zich in de Nederlandse praktijk voordoet. Ook zal in detail worden nagegaan welke factoren, buiten de uitkeringsafhankelijkheid en het werken voor een laag inkomen van het gezin om, de intergenerationele sociale mobiliteit positief dan wel negatief beïnvloeden.

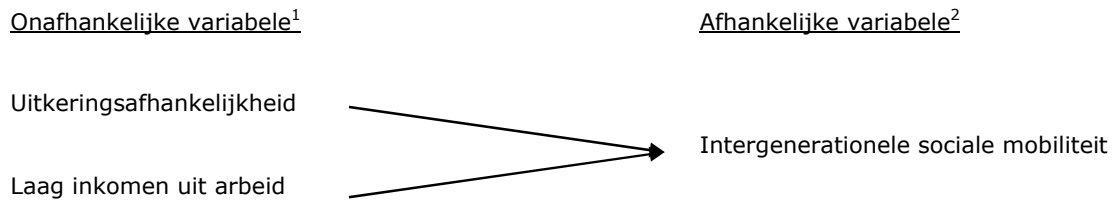
In hoofdstuk drie wordt uiteengezet welke methoden zijn toegepast om het empirisch onderzoek mogelijk te maken. Tevens kan een operationalisering van de centrale begrippen van dit onderzoek worden teruggevonden. Deze operationalisering is gebaseerd op de gebruikte dataset die afkomstig is van het Longitudinal Internet Studies for the Social Sciences panel uit het jaar 2008.

De resultaten van het empirisch onderzoek zijn terug te vinden in hoofdstuk vier. Welke factoren op welke manier de intergenerationele sociale mobiliteit in Nederland beïnvloeden kan in dit hoofdstuk worden nagelezen. Na deze uiteenzetting wordt in hoofdstuk vijf een koppeling gemaakt tussen de theoretische uitspraken van dit rapport en de empirische resultaten. Hier zal worden nagegaan waar de theorie en de empirie elkaar kunnen vinden, en op welke punten verschillen zijn te onderscheiden.

In hoofdstuk zes zal worden aangegeven hoe de overheid kan inspelen op de resultaten van het onderzoek. Aangegeven zal worden wat de overheid kan doen om een gunstig klimaat te creëren voor een open intergenerationele sociale mobiliteit aan de onderkant van de samenleving. Dit onderzoeksrapport zal ten slotte worden afgesloten met de conclusie en discussie in hoofdstuk zeven.

2 THEORETISCH KADER

Dit hoofdstuk heeft als doel om een beknopt overzicht te bieden van de elementen die terugkomen in de centrale vraagstelling. In schema ziet de centrale vraagstelling er als volgt uit:

Figuur 2.1: Schematische weergave oorzaak-gevolg relatie centrale vraagstelling

In dit hoofdstuk zal literatuur worden gepresenteerd die de relatie tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabele van dit onderzoek behandelt. Na een algemene inleiding over sociale mobiliteit zal vanaf paragraaf 2.3.2 worden nagegaan wat de literatuur aangeeft over de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit. Vanaf paragraaf 2.3.6 zal worden gepresenteerd wat de literatuur aangeeft over de gevolgen van een laag inkomen uit arbeid op de intergenerationele sociale mobiliteit. Dit hoofdstuk zal eindigen met een uiteenzetting van de factoren die volgens de gangbare literatuur de intergenerationele sociale mobiliteit, naast de eerdergenoemde onafhankelijke variabelen, (ook) kunnen beïnvloeden (paragraaf 2.5). Het is van belang om te controleren voor de effecten van deze overige relevante factoren, aangezien deze het effect van de onafhankelijke variabelen aanzienlijk kunnen versterken dan wel matigen. In dit hoofdstuk zullen ook op basis van de theoretische inzichten hypothesen worden geformuleerd over de effecten van elk van de onafhankelijke variabelen op de intergenerationele sociale mobiliteit. De hypothesen kunnen teruggevonden worden onder paragraaf 2.4.

2.1 SOCIALE MOBILITEIT IN DE LITERATUUR

Behalve de vraag te behandelen wat sociale mobiliteit in het algemeen en meer specifiek intergenerationele sociale mobiliteit inhouden, zal in dit hoofdstuk tevens worden nagegaan hoe de mobiliteit tussen generaties bepaald kan worden. Ook zal een eerste aanzet worden gemaakt in het benoemen van de factoren die deze mobiliteit beïnvloeden.

¹ Een onafhankelijke variabele is een oorzaak waarmee een verandering of beïnvloeding van de afhankelijke variabele voorspeld kan worden.

² De afhankelijke variabele wordt gemeten door de onderzoeker. Hiervan wordt verwacht dat het beïnvloed zal worden door de onafhankelijke variabele. Door middel van onderzoek kan worden nagegaan of deze verwachting gegrond is.

2.1.1 SOCIALE MOBILITEIT DOOR DE EEUWEN HEEN

Boekenkasten zijn volgeschreven over wat de sociale mobiliteit inhoudt en wat het beïnvloedt. De hedendaags algemeen geaccepteerde definitie van sociale mobiliteit is "de mate van stijging en/of daling van individuen of groepen binnen een maatschappelijke hiërarchie" (Nicis, 2007). Hoewel in de wereld der wetenschap nauwelijks verschillen zijn te onderscheiden in de interpretatie van de definitie van sociale mobiliteit, zijn grofweg twee kampen te differentiëren die verschillen in hun visies over wat de primaire verklarende factoren van de beïnvloeding van de sociale mobiliteit is. Aan de ene kant staan de onderzoekers die van mening zijn dat genetische factoren doorslaggevend zijn voor de vraag wie de hoogste sociale posities zullen bereiken. De klassieke Griekse filosoof Plato is de inspiratiebron voor dit biopsychologisch perspectief. Plato was één van de eersten die vanuit deze visie naar de beïnvloeding van de sociale mobiliteit keek. In zijn boek *De ideale staat* beschrijft hij dat een ideale staat op zowel individueel als bestuurlijk niveau alleen bereikt kan worden zodra individuen alleen die functies vervullen waartoe zij zijn gespecialiseerd. Deze specialisatie is van nature bepaald bij de geboorte. Zo schrijft Plato dat de sociale mobiliteit in een maatschappij in principe beperkt zal zijn. Eventuele stijging of daling op de maatschappelijke ladder is een logisch gevolg van de innerlijke verschillen of kwaliteiten van individuen (Koolschijn, 2005; McClelland, 1996). Het vroege liberalisme bouwt vervolgens voort op een aantal aspecten van de standpunten van Plato. In het vroege liberalisme gaat men uit van een gelijke uitgangspositie en gelijke kansen voor elk individu. Individuen dienen met elkaar in competitie te gaan om een hogere positie in de maatschappij te bemachtigen. De ongelijkheid die zich in de maatschappij voordoet is dan een direct gevolg van de capaciteiten van een individu. Hoewel het onderwijs de capaciteiten van individuen kan verfijnen en ontwikkelen kan het de maatschappelijke positie niet beïnvloeden. Alles staat of valt met de capaciteiten die een individu bij zijn geboorte heeft meegekregen (Rossides, 1976:7-8).

Recht tegenover het biopsychologisch perspectief zijn de wetenschappers te vinden die omgevingsfactoren aanwijzen als de primaire verklaring voor de beïnvloeding van de sociale mobiliteit. De inspiratiebron voor dit perspectief wordt met name gevormd door de filosofen en wetenschappers Rousseau, Marx en Weber. Deze grote namen nemen voor het eerst afstand van de biopsychologische verklaring van sociale ongelijkheid. Zij geven aan dat niet de geboorte de sociale positie van een individu bepaalt, maar de sociaaleconomische en sociaalculturele context waarin een individu zich bevindt of waarin een individu opgroeit (Rossides, 1976:10-13). Een kind komt bij geboorte namelijk volledig blanco ter wereld en is daardoor volledig kneedbaar door de opvoeding vanuit het gezin en de naaste omgeving. Stimulerende omgevingsfactoren zullen de opwaartse sociale mobiliteit gunstig beïnvloeden, terwijl beperkende omgevingsfactoren een remmende werking zullen hebben op de sociale mobiliteit.

Deze uiteenlopende visies over de beïnvloeding van de sociale mobiliteit staan ook wel bekend als de "nature" versus "nurture" of de "ascription" versus "achievement" debatten, waarbij "nature" en "ascription" de visie van het biopsychologisch denken onderstrepen, en "nurture" en "achievement" de invloed van omgevingsfactoren centraal stellen. Tegenwoordig is ook een derde

visie ontstaan, die als een guldenmiddenweg opereert tussen beide eerdergenoemde kampen. Vanuit dit perspectief neemt het blanco ter wereld komen van een kind niet weg dat genetische factoren ook de vorming van een individu beïnvloeden. Hoewel door een cumulatie van genetische eigenschappen kinderen van slimme ouders een aanleg kunnen hebben om ook slim te worden, is de mate waarin deze aanleg tot uiting komt afhankelijk van verschillende omgevingsfactoren zoals de opvoeding. Met andere woorden vindt er een wisselwerking plaats tussen "nature" en "nurture" tijdens de vorming van een kind (Devriendt, 2008). Met name door deze wisselwerking is het vanuit dit perspectief wenselijk dat de overheid zich inzet om de kans op de vorming van een natuurlijke ongelijkheid in de maatschappij, zoals Plato het voorziet, tegen te gaan.

De vraag die naar aanleiding van het bovenstaande wordt opgeroepen is in hoeverre de Nederlandse samenleving daadwerkelijk open staat voor de competitie om een hogere sociale positie te bemachtigen in de maatschappij. Wordt deze competitie gestart met gelijke kansen voor elke deelnemer of beginnen sommige individuen met een achterstand en anderen met een aanzienlijke voorsprong aan de race? Of met andere woorden, wordt de sociale mobiliteit in Nederland primair beïnvloed door de individuele capaciteiten van een kind of door het ouderlijk milieu waarin het kind opgroeit? Onder paragraaf 2.2 zal het antwoord hierop gegeven worden, maar eerst zal de intergenerationele sociale mobiliteit zoals deze in de gangbare literatuur wordt gepresenteerd de nodige aandacht krijgen.

2.1.2 INTERGENERATIONELE SOCIALE MOBILITEIT

Sociale mobiliteit heeft, zoals hierboven geformuleerd onder andere te maken met levenskansen die beïnvloed worden door de sociaaleconomische en sociaalculturele context waarin men zich bevindt, dan wel in opgroeit (Becker, 1987). De context waarin men leeft kan een aanzienlijk effect hebben op de toekomstige sociale positionering van een individu. Onderzoeken wijzen uit dat kinderen die opgroeien in een hoog sociaal milieu een grotere kans hebben om in het volwassen leven in de hoge klassen te blijven, terwijl kinderen uit de lagere milieus tegen grote barrières aanlopen tijdens de competitie om ook de hoge(re) klassen te bereiken. Hierdoor is de kans van kinderen die opgroeien in de lage sociale klassen beperkt om grote opwaartse sprongen te maken op de sociale ladder. Het omgekeerde is echter ook waar: de kans dat kinderen die opgroeien in de hoge sociale klassen een sterk dalende lijn in de sociale mobiliteit vertonen is net zo klein als dat kinderen die in de laagste klassen opgroeien een sterk opwaartse mobiliteit vertonen. Deze ontwikkeling wordt in de sociologie getypeerd als een beperkt proces van sociale stratificatie (klassenmobiliteit).

Een volledig proces van sociale stratificatie wordt daarentegen bereikt op het moment dat ouders er zeker van kunnen zijn dat hun kinderen, onafhankelijk van het sociale milieu waarin de kinderen opgroeien, een ten minste gelijke of hogere sociale positie erven en/of bereiken dan die van henzelf (Becker, 1987:61). Concreet betekent dit dat als de kinderen van ouders die behoren tot de laagste inkomens terecht (kunnen) komen in de klasse met de hoogste inkomens er sprake is van een volledig sociaal stratificatieproces. Een dergelijke sociale mobiliteit is alleen mogelijk in

een geheel open samenleving, die gebaseerd is op primair de kwaliteiten van een individu. In het andere uiterste is er geen sprake van inkomensmobiliteit en staat bij voorbaat vast dat kinderen in de toekomst dezelfde positie zullen innemen als hun ouders (Cörvers, 2000a:30). In deze context zullen de individuele capaciteiten van de kinderen geen invloed hebben op hun toekomstkansen, maar zullen deze primair beïnvloed worden door het sociale milieu waarin de kinderen opgroeien.

Hoewel de open samenleving een na te streven ideaal is, blijkt in de praktijk bijna altijd een relatie te bestaan tussen de sociale positie van ouder en kind (Rossides, 1976). Met andere woorden is het irrealistisch om te verwachten dat kinderen uit de laagste sociale klasse de toekomstige miljonairs zullen vormen. Het is tevens irrealistisch om te verwachten dat de mobiliteit tussen generaties geheel stil komt te vallen (Cörvers, 2000b:30; Rossides, 1976:89). Onder paragraaf 2.2 zal de sociale mobiliteit in Nederland worden uiteengezet.

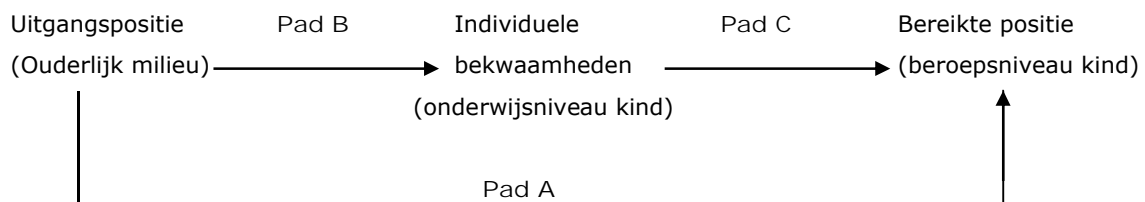
Zo vader, zo zoon?

Volgens verschillende literatuur (Dronkers, 1995; Engbersen, 1990; Witte, 1986; e.a.) gaat het ideaal van de verzorgingsstaat (Burkens, 2006) dat elk individu vanuit een gelijke positie en met gelijke kansen de strijd om de beste posities aan moet kunnen gaan in de praktijk niet op. Vele onderzoeken geven aan dat de achtergrond van een individu een significant effect heeft op de (toekomstige) sociale positionering van de persoon. Als verklaring daarvoor wordt aangegeven dat de hogere klassen voldoende middelen tot hun beschikking hebben om voor hun kinderen te verzekeren dat ook zij in de hogere sociale klassen uitkomen. De lagere klassen daarentegen hebben juist onvoldoende toegang tot de noodzakelijke middelen om ervoor te zorgen dat hun kinderen aan de armoede kunnen ontsnappen (Rossides, 1976:83-86; Wiborg, 2009:382). Het Nederlandse onderwijsstelsel heeft een minimaliserende werking op de achtergrondkenmerken die de sociale mobiliteit negatief beïnvloeden. Daardoor levert het Nederlandse onderwijsstelsel een belangrijke bijdrage aan het bereiken van één van de centrale idealen van de verzorgingsstaat, namelijk het bieden van een gelijke uitgangspositie en gelijke kansen voor alle individuen.

Onderwijs wordt in de literatuur dan ook als belangrijke voorspeller van de intergenerationele sociale mobiliteit aangewezen. Zo geeft Jaap Dronkers (1995:46) aan dat het onderwijs zich in Nederland "tot een kanaal van de sociale mobiliteit" heeft ontwikkeld. Een hoger opleidingsniveau van de kinderen dan het opleidingsniveau van de ouders heeft een belangrijke voorspellende werking voor de opwaartse intergenerationele mobiliteit (Grotenhuis, 1993:26). Volgens de Amerikaanse socioloog Daniel W. Rossides (1976:212), die baanbrekend werk verrichtte met de toepassing van het vijf-klassenmodel in empirisch onderzoek, worden maatschappelijke kansen van kinderen vergroot naarmate zij langer op school blijven. Succes op school heeft als direct gevolg een hoger inkomen, een beroep met hogere status en daarmee een positie in een hoge(re) klasse. Tegenvallende prestaties hebben daarentegen een verlagende werking op de sociale positionering (Wiborg, 2009:381). Mede door het sterke effect van onderwijs op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt het onderwijs tevens aangewezen als doorgeefluik van sociale ongelijkheid. Zo wordt bijvoorbeeld aangegeven dat de selectie als gevolg van de Cito-toetsen te vroeg plaatsvindt voor kinderen uit lagere sociaaleconomische milieus. Deze kinderen

behoeven meer tijd en ondersteuning om al hun capaciteiten optimaal te kunnen benutten (Onderwijsraad, 2010:7). Onder andere doordat deze extra tijd en ondersteuning, om wat voor reden dan ook, niet of in onvoldoende mate wordt geboden aan deze kinderen, kan het onderwijs als één van de eerste remmende factoren worden aangewezen voor de (opwaartse) sociale mobiliteit van kinderen die opgroeien aan de onderkant van de samenleving.

Het ouderlijk milieu en de individuele bekwaamheden worden onderscheiden als de twee hoofdfactoren die de toekomstkansen van kinderen positief dan wel negatief kunnen beïnvloeden. Schematisch ziet dit causale verband er als volgt uit:

Figuur 2.2: Schematische weergave beïnvloeding intergenerationale sociale mobiliteit. Weergave is gebaseerd op het statusverwervingsmodel van Blau & Duncan (Graaf, 1995: 32).

Onderzoekers (Graaf, 1995; Dronkers, 1995; e.a.) geven aan dat de sociale mobiliteit via het ouderlijk milieu (pad A) tegenwoordig een minder groot effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit. Verklaringen voor de opwaartse of neerwaartse mobiliteit moeten juist gezocht worden bij de paden B en C. Individuele bekwaamheden die primair worden bepaald door het onderwijsniveau van het kind (pad C) zijn daarbij dominant, omdat individuele bekwaamheden uitmaken of iemand al dan niet in een hogere sociale positie terechtkomt. Diploma's zijn in de hedendaagse maatschappij doorslaggevend en vormen de belangrijkste indicator voor bijvoorbeeld werkgevers over de individuele bekwaamheden van een sollicitant. Dit betekent echter niet dat de invloed van pad B weggeschreven kan worden. Nog altijd is het een feit dat kinderen van ouders met een hogere sociale status hogere diploma's behalen en daarmee een relatief hogere sociale positie in de maatschappij innemen (Graaf, 1995:32-33). Het onderwijs vervult daarmee twee rollen in het proces van de sociale mobiliteit. Ten eerste verschaffen diploma's goede kansen op een goede positie in de maatschappij, en ten tweede heeft het onderwijs, zoals eerder in deze paragraaf is beschreven, een aanzienlijk effect op de overdracht van sociale ongelijkheid (Dronkers, 1995:58-60).

Factoren die volgens de theorie pad B invullen en de intergenerationale sociale mobiliteit beïnvloeden zijn onder andere de sociaaleconomische achtergrond (denk aan inkomen en beroepsstatus van ouders), sociaalculturele factoren (denk aan ambitie en normen en waarden in het gezin), etniciteit en de sociale omgeving waarin het kind opgroeit. In het vervolg zullen deze en andere factoren die de intergenerationale sociale mobiliteit – of de schoolprestaties van

kinderen - stimuleren dan wel afremmen nader worden uiteengezet. Maar eerst zal worden stilgestaan bij de ontwikkelingen van de sociale mobiliteit in Nederland.

2.2 SOCIALE MOBILITEIT IN NEDERLAND

Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft in 2003 een onderzoek gepresenteerd waarin het de inkomensmobiliteit tussen 1989 en 1999 analyseert. Daartoe heeft het SCP tien gelijke groepen of klassen gevormd onder de gestandaardiseerde huishoudinkomens. Een overgang tussen groepen houdt dan een tien procent stijging dan wel daling in de inkomensverdeling in. Tussen 1989 – 1999 zag deze verandering er als volgt uit:

	% veranderd na één jaar	% veranderd na tien jaar
Daling van \geq twee klassen	8	26
Daling van één klasse	14	13
Dezelfde klasse	53	21
Stijging van één klasse	17	13
Stijging van \geq twee klassen	8	27

Tabel 2.1: Verandering van inkomensklasse in 1989-1999 (SCP,2003:202).

Uit deze tabel blijkt dat zich heel wat verschuivingen voordoen tussen de inkomensklassen. Hoewel na een jaar ruim de helft van de populatie (53 procent) in dezelfde klasse blijft, is dit na tien jaar nog maar 21 procent. Anders dan na het eerste jaar, doet zich na tien jaar tijd ook een sterkere stijging dan wel daling tussen de klassen voor. Terwijl het eerste jaar nog geen tien procent van de populatie twee of meer klassen stijgt of daalt, is dit percentage na tien jaar toegenomen tot ruim 25 procent.

In de volgende tabel wordt aangegeven wat de kans van een persoon is dat het een stijging dan wel daling vertoont tussen verschillende klassen tussen de jaren 1989 – 1999. In de rijen (lezen van links naar rechts) kan worden overzien wat de kans van een persoon is dat het in 1999 in een andere inkomensklasse dan de eigen startpositie uit 1989 terechtkomt. Diagonaal (dikgedrukt) is aangegeven dat men in dezelfde klasse blijft, terwijl boven de diagonaal een stijging in een hogere klasse en onder de diagonaal een daling in een lagere klasse in weergegeven:

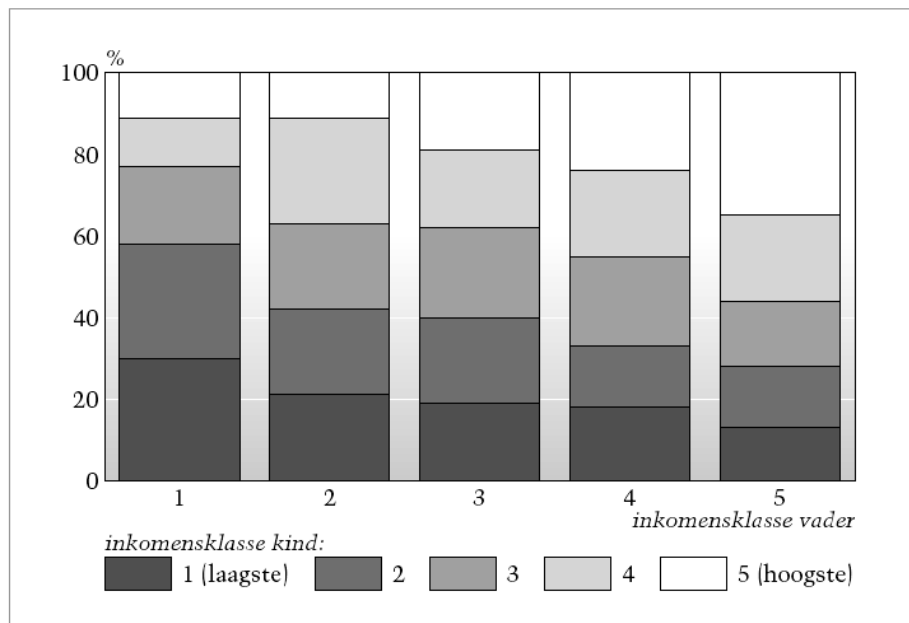
Positie '89 (startpositie)	Positie '99										Rij totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	37	16	11	8	7	5	5	4	4	5	100
2	16	25	15	12	9	9	6	4	3	1	100
3	8	17	16	14	12	13	9	6	4	2	100
4	7	10	15	14	13	13	10	9	7	3	100
5	7	8	10	14	14	12	11	11	9	4	100
6	6	7	9	11	13	13	13	12	11	6	100
7	6	6	8	10	10	12	14	14	12	8	100
8	4	5	7	9	10	11	14	14	14	12	100
9	4	4	5	6	8	9	11	16	18	18	100
10	5	2	3	4	4	6	7	11	18	41	100

Tabel 2.2: Overgangsmatrix tussen startpositie in 1989 en uiteindelijke klasse in 1999 in procenten in Nederland (SCP,2003:203).

Uit bovenstaande tabel komt naar voren dat alle denkbare veranderingen in de sociale mobiliteit zich hebben voorgedaan tussen 1989 – 1999. Sterke stijgingen en dalingen hebben zich voorgedaan, maar het grootste gedeelte van de populatie heeft in de tien jaar geen verandering in klasse meegemaakt (zie de dikgedrukte diagonale waarden). Naarmate verder van de diagonaal af wordt gekeken nemen de waarden af. Dit houdt in dat de kans dat een individu sterk stijgt of daalt op de sociale ladder klein is. De kans op mobiliteit in de middenklassen (tussen de klassen vier en acht) blijkt het grootst te zijn: in al deze klassen vertoont ten minste tien procent van de bevolking een opwaartse of neerwaartse mobiliteit. Met andere woorden geeft tabel 2.2 aan dat het grootste deel van de populatie in tien jaar tijd geen mobiliteit in sociale posities heeft vertoond. Ook blijkt dat de middenklassen het meest openstaan voor de sociale mobiliteit, terwijl de allerlaagste en allerhoogste klassen het meest rigide zijn als het gaat om de sociale mobiliteit: bijna veertig procent van de populatie vertoont in deze inkomensklassen geen mobiliteit (SCP, 2003:202-203).

Het onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau geeft kortom weer dat de Nederlandse samenleving in principe open genoeg is om een mate van sociale mobiliteit plaats te laten vinden tussen klassen. De hoogste en laagste klassen zijn het meest gesloten als het gaat om sociale mobiliteit, en de middenklassen benaderen het meest het ideaal van de open samenleving: de beginpositie heeft voor hen relatief het minste invloed op de eindpositie. Dit neemt echter niet weg dat ook voor de middenposities weinig kans bestaat om de laagste of de hoogste klassen te bereiken.

Hoewel het onderzoek van het SCP aangeeft dat sociale mobiliteit mogelijk is in Nederland, betekent dit niet automatisch dat de mobiliteit zich ook op intergenerationale wijze voor kan doen. Frank Cörvers (2000b) heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar specifiek de samenhang in het inkomen tussen twee opeenvolgende generaties in Nederland. Daartoe heeft hij gebruik gemaakt van inkomensstatistieken uit de jaren 1981 en 1998. De hoogte van de inkomens van de ouders is, anders dan bij het onderzoek van het SCP, geordend in vijf twintig-procentgroepen, zoals hieronder is te overzien. In de figuur wordt weergegeven wat de kans van kinderen is om in een bepaalde inkomensklasse terecht te komen (verticale y-as) gegeven de uitgangspositie die gevormd wordt door de inkomensklasse van de vader (horizontale x-as):

Figuur 2.3: Kans op en mate van intergenerationale sociale mobiliteit in Nederland (Cörvers, 2000b: 30).

Voorop gesteld moet worden dat als Nederland een perfecte open samenleving zou zijn de kans om te stijgen of te dalen tussen deze vijf klassen, ongeacht de positie van de ouder, altijd twintig procent zou moeten zijn. Hoewel geen land ter wereld aangewezen kan worden die deze perfecte staat in de sociale mobiliteit behaalt, blijft dit een na te streven ideaal. In werkelijkheid behaalt Nederland, zoals in figuur 2.3 is te overzien, deze ideale staat dan ook niet. Zo blijkt elf procent van de kinderen waarvan de ouder in de laagste klasse (klasse één) zit in de hoogste inkomensklasse (klasse vijf) te belanden, en twaalf procent komt in klasse vier terecht. Derhalve komt in totaal 23 procent van de kinderen die geboren zijn in de laagste klasse terecht in de hoogste klassen, terwijl zij ruim twee keer zo vaak (58 procent) in de laagste twee klassen belanden. In de perfecte open samenleving had dit voor beide categorieën ongeveer veertig procent moeten zijn. Eén op de vier kinderen die geboren zijn in de laagste klasse vertonen geen mobiliteit en vinden zichzelf in volwassen staat weer terug in dezelfde klasse.

De beperkte mobiliteit van klasse één naar boven is ook te vinden bij de neerwaartse mobiliteit van klasse vijf naar beneden. Kinderen waarvan de ouder behoort tot klasse vijf vertoont 35 procent geen mobiliteit. Dertien procent van deze kinderen komt terecht in klasse één, en 44 procent van de kinderen belandt in één van de onderste drie klassen. In een perfecte open samenleving zou dit laatste percentage ongeveer zestig procent moeten inhouden.

De middeninkomens komen ook volgens het onderzoek van Cörvers het dichtste bij de perfecte open samenleving: de kans dat een kind waarvan de vader in klasse drie zit in klasse twee, drie, of vier terecht komt is voor elk van de klassen iets meer dan twintig procent. De samenhang tussen het inkomen van de vader en de kinderen is voor deze klassen dus relatief gezien beperkt, wat een grote(re) mobiliteit tussen generaties tot gevolg heeft (Cörvers, 2000b:30-31).

Op het moment dat de gegevens van alle hiervoor genoemde tabellen naast elkaar worden geplaatst wordt duidelijk dat de lijn die te vinden is in de gangbare literatuur over algemene sociale mobiliteit van Nederland ook terug is te vinden in de intergenerationele sociale mobiliteit van Nederland. De hoogste en de laagste klassen beperken zowel de sociale mobiliteit als de intergenerationele sociale mobiliteit relatief gezien het sterkst, terwijl de middenklassen relatief gezien het meest open staan voor stijging of daling op de maatschappelijke ladder. Dit betekent dat in Nederland in de middenklassen de individuele capaciteiten als factor hun effect op de sociale mobiliteit het sterkst kunnen laten gelden, terwijl in de laagste en hoogste klassen het ouderlijk milieu als factor overheerst.

Nu is weergegeven in welke mate sociale mobiliteit plaats (kan) vinden in Nederland, zullen vanaf de volgende paragraaf de sociaaleconomische en sociaalculturele factoren worden uiteengezet die volgens de theorie de intergenerationele sociale mobiliteit – of de schoolprestaties van kinderen als indicator van de intergenerationele sociale mobiliteit – stimuleren dan wel afremmen.

2.3 HET EFFECT VAN INKOMEN OP DE SOCIALE MOBILITEIT NADER BEKEKEN

In deze paragraaf zal ten eerste worden nagegaan wat het effect is van de sociaaleconomische positie van een gezin op de sociale mobiliteit van kinderen. Vervolgens zal verder worden ingezoomd en zal worden gekeken wat de gangbare literatuur ten eerste vertelt over het effect van de uitkeringsafhankelijkheid en ten tweede het effect van het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele mobiliteit.

2.3.1 DE RELATIE TUSSEN INKOMEN EN SOCIALE MOBILITEIT

Er is, zoals hierboven uiteengezet, uitgebreid onderzoek gedaan naar de effecten van een hoog versus een laag inkomen op de sociale mobiliteit. De onderzoeken presenteren overeenkomende

conclusies: voor kinderen die opgroeien in een context met een hoge sociale status (met een hoog inkomen) is het relatief eenvoudiger om de hoge status over te erven, terwijl voor kinderen die in een omgeving met een lage sociale status opgroeien er meer dan alleen financiële middelen nodig zijn om te kunnen stijgen op de sociale ladder (Blanden, 2004; Matthys, 2010; Warren, 2009; Wiborg, 2009; e.a.). Het is een combinatie van sociaaleconomische en sociaalculturele factoren die de (mate van) intergenerationale sociale stijging of daling beïnvloeden. Jaap Dronkers (1995:52) is het deels eens met deze stelling. Hij geeft aan dat op ten minste twee manieren het ontbreken van geld in een gezin de schoolprestaties van kinderen kan beïnvloeden. Dit zijn het niet of beperkt kunnen bekostigen van de directe kosten die zijn verbonden aan het volgen van onderwijs, zoals schoolgeld, ouderbijdragen en boeken. En ten tweede het niet of beperkt kunnen bekostigen van opportuiniteitskosten, die verbonden zijn aan het levensonderhoud van het kind. Volgens Dronkers zal met name na de leerplichtige leeftijd van het kind worden afgewogen of de toekomstige opbrengsten van verder studeren opwegen tegen het direct beginnen met werken.

Ondanks deze kosten geeft Dronkers aan dat tegenwoordig in Nederland de financiële situatie van een gezin geen invloed meer heeft op de schoolprestaties van kinderen. Door de goede staat van het sociale zekerheidsstelsel worden deze en andere basale kosten zo nodig opgevangen door de overheid. Hierdoor zijn het primair de sociaalculturele en overige achtergrondfactoren die de sociale mobiliteit beïnvloeden, en niet de sociaaleconomische factoren. In Nederland wordt immers een minimuminkomen gegarandeerd. Studerende kinderen hebben bovendien recht op studiefinanciering, waardoor kinderen minder afhankelijk zijn van de eventuele financiële bijdragen van ouders. Puur inkomen zal als factor een verwaarloosbaar effect hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit in Nederland, aldus Dronkers. Door ook sociaalculturele en andere relevante factoren op te nemen in de analyse kan een completere weergave van de intergenerationale sociale mobiliteit worden gepresenteerd (1995:52-58).

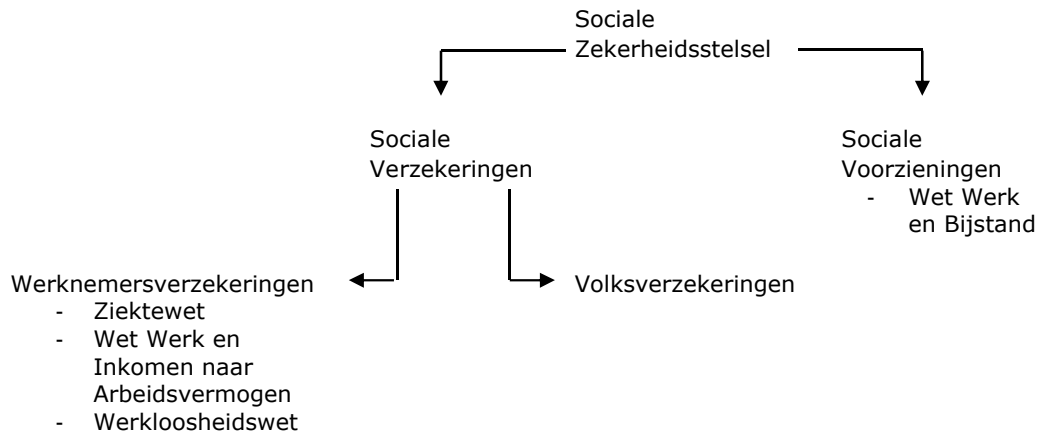
Voor dit onderzoek is het van belang om na te gaan of zich volgens de gangbare literatuur verschillen voordoen in de sociaalculturele en/of andere factoren in een context waar gewerkt wordt voor een laag inkomen of waar een uitkering wordt ontvangen. Doordat de hoogte van het inkomen in beide situaties vrijwel gelijk is dienen verklaringen voor eventuele verschillen gezocht te worden in factoren anders dan de sociaaleconomische. Daartoe zal eerst het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel kort worden uiteengezet, waarna zal worden nagegaan wat de literatuur aangeeft over het effect van het opgroeien van een kind in een context waar een uitkering de primaire inkomstenbron vormt en in een omgeving waar gewerkt wordt voor een laag inkomen.

2.3.2 HET NEDERLANDSE SOCIALE ZEKERHEIDSTELSEL³

Een groot aantal wetten en besluiten geven invulling aan het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel. Dit stelsel heeft als doel om door middel van verschillende regelingen de financiële gevolgen van omstandigheden als ontslag en langdurige ziekte in te dekken. In het

³ Dit hoofdstuk is gebaseerd op Vergne, A.M.; e.a. (2010), tenzij anders vermeld.

stelsel zijn twee hoofdregelingen te onderscheiden: de sociale verzekeringen en sociale voorzieningen. De eerste categorie is weer verder verdeeld in werknemersverzekeringen en volksverzekeringen. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

Figuur 2.4: Schematische weergave van het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel.

In dit onderzoek zullen de volksverzekeringen niet worden behandeld, aangezien iedere ingezetene van Nederland, werkend of werkloos, recht heeft op deze regelingen waaronder bijvoorbeeld de Algemene Ouderdomswet en de Algemene Kinderbijslagwet vallen. Bovendien vallen de uitkeringen die relevant zijn voor deze studie niet onder de volksverzekeringen.

Voor werknemersverzekeringen geldt het criterium dat alleen werknemers er recht op hebben. Deze uitkeringen worden primair gefinancierd door inkomensafhankelijke premies. Later in deze paragraaf zullen eerst de uitkeringen die onder de categorie werknemersverzekeringen vallen worden toegelicht, waarna de sociale voorzieningen kort zullen worden behandeld. Deze voorzieningen zijn, anders dan de werknemersverzekeringen, wel voor alle ingezetenen van Nederland toegankelijk en worden gefinancierd uit belastingen.

Het is noodzakelijk om aan te geven dat voor alle uitkeringen geldt dat werklozen en arbeidsongeschikten recht hebben op het ontvangen van een bedrag ten hoogste van ten minste het sociaal minimuminkomen. Mocht toch een lager bedrag uitgekeerd worden dan zal dit aangevuld worden door middel van een toeslag uit de toeslagenwet.

Werknemersverzekering: de Ziektewet

Ziekte wordt in de Ziektewet gedefinieerd als de "ongeschiktheid tot het verrichten van 'zijn arbeid' wegens objectief medisch vastgestelde redenen". Dit betekent dat de mate van geschiktheid of ongeschiktheid voor arbeid bepaald wordt naar het specifieke geval en de specifieke situatie van het individu. Tijdens de uitkeringsperiode blijft de plicht voor de werknemer bestaan om tijdens de ziekteperiode, zo mogelijk, passende arbeid te verrichten. Een individu kan maximaal 104 weken recht hebben op de uitkering, waarbij 70 procent van het laatste dagloon

van het individu uitgekeerd wordt. Mocht na twee jaar de ziekte zich voortzetten dan zal de uitkering niet meer uit het potje van de Ziektewet komen, maar worden voortgezet vanuit de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA).

Werknemersverzekering: de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen

De Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) is sinds 29 december 2005 de opvolger van de Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO). Hoewel met beide regelingen werknemers die door lichamelijke en/of psychische klachten werkloos zijn geworden een uitkering kunnen ontvangen, verschilt de achterliggende gedachte tussen beide regelingen. De WIA heeft als uitgangspunt dat gedeeltelijk arbeidsongeschikten zoveel mogelijk gestimuleerd moeten worden om te re-integreren op de arbeidsmarkt. (SZW, 2009:13-14).

Om recht te kunnen hebben op een uitkering van de WIA dient een individu eerst de 104 weken van de Ziektewet te hebben doorlopen. Vervolgens zal het individu terechtkomen in de IVA-regeling als het volledig en duurzaam arbeidsongeschikt is of in de WGA-regeling als het gedeeltelijk of tijdelijk arbeidsongeschikt is. Volgens de WIA is een individu volledig én duurzaam arbeidsongeschikt op het moment dat het wegens lichamelijke en/of psychische klachten niet meer dan twintig procent van zijn oude loon kan verdienen. De IVA-regeling keert dan 75 procent van het dagloon van het individu uit.

Terwijl de groep individuen die onder de IVA-regeling valt geen mogelijkheid meer heeft om de arbeidsmarkt op te stromen, wordt de groep die onder de WGA-regeling valt actief gestimuleerd om te re-integreren. De stimulans is onder andere te vinden in het feit dat een individu er financieel altijd op vooruit gaat op het moment dat het actief aan het werk gaat.

Werknemersverzekering: de Werkloosheidswet

Bij de werkloosheidswet is de primaire eis dat een individu werkloos is, in staat is om te werken en voldoet aan de referte-eis. De referte-eis houdt in dat een individu van de laatste 39 weken ten minste 26 weken gewerkt heeft. Op het moment dat is voldaan aan al deze criteria is er sprake van werkloosheid en heeft men recht op een ww-uitkering. Om dit recht te behouden moet de uitkeringsgerechtigde blijven voldoen aan criteria als het aanvaarden van passende arbeid, het actief solliciteren en zich inschrijven als werkzoekende bij het UWV WERKbedrijf. Op het moment dat deze eisen niet worden nagekomen zal een vermindering of (tijdelijke) intrekking van de uitkering het gevolg zijn. In normale omstandigheden heeft een individu recht op een uitkering die 70 procent van het laatste loon bedraagt en tussen de minimaal drie en maximaal 38 maanden kan lopen. De looptijd van de uitkering is afhankelijk van het arbeidsverleden en de leeftijd van de uitkeringsgerechtigde. Mocht een individu na afloop van de looptijd van de WW-uitkering geen werk hebben gevonden dan wordt de uitkering omgezet in een uitkering op basis van de Wet Werk en Bijstand.

Sociale voorzieningen: de Wet Werk en Bijstand

De Wet Werk en Bijstand is bedoeld om te voorzien in het levensonderhoud van een gezin of een individu. Het recht op deze uitkering ontstaat op het moment dat een individu of een gezin niet over voldoende eigen middelen beschikt om te voldoen aan de noodzakelijke bestaanskosten van het leven. De bijstandsuitkering kan alleen worden ingeschakeld op het moment dat de uitkeringen die onder de sociale verzekering vallen zijn doorlopen.

Op het moment dat een persoon recht heeft op een bijstandsuitkering ontstaat direct de plicht voor de bijstandgerechtigde(n) om zich actief in te zetten om een uitkeringsonafhankelijke situatie te bereiken. Hoewel de invulling van deze plicht per gemeente kan verschillen betekent dit over het algemeen het aanvaarden van passende arbeid, het actief solliciteren, het deelnemen aan re-integratietrajecten en zich inschrijven als werkzoekende bij het UWV WERKbedrijf. Onder bijzondere omstandigheden kunnen deze eisen vervallen. Het reeds vijf jaar of langer afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering of het moeten opvoeden van een kind van vijf jaar of jonger vallen onder andere onder de bijzondere omstandigheden.

De mate waarin wel of niet wordt voldaan aan deze en andere geldende normen bepaalt de hoogte van de bijstandsuitkering. De hoogte van de bijstandsuitkering wordt, anders dan bij de overige uitkeringen, bepaald door de gezinssituatie. De gemeente heeft bovendien het recht om, afhankelijk van de specifieke omstandigheden, een toeslag of een korting toe te passen op de landelijk vastgestelde basisnormen van de algemene bijstand.

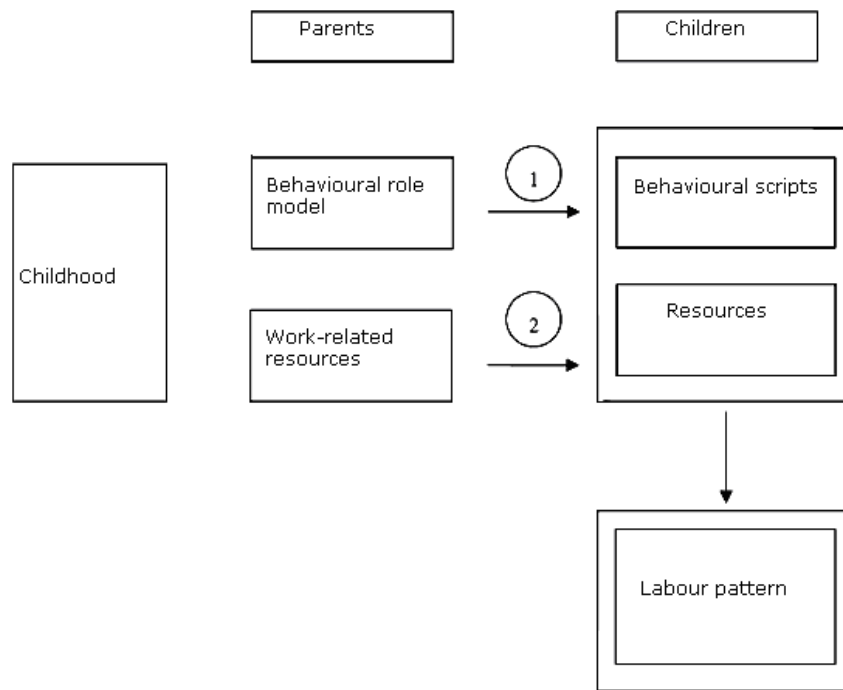
Met het uiteenzetten van de verschillende typen uitkeringen kunnen overeenkomsten en verschillen tussen de uitkeringen worden onderscheiden. Een centraal verschil tussen de uitkeringen is de vraag of de uitkeringsgerechtigden op de korte termijn kans hebben om te re-integreren op de arbeidsmarkt (WW-uitkering) of dat er een langdurige uitkeringsafhankelijkheid kan worden verwacht (WIA-uitkering of de bijstandsuitkering). Een ander verschil bevindt zich in de oorzaken van de uitkeringsafhankelijkheid. Dit kan zijn het verliezen van een baan, het niet kunnen werken wegens lichamelijke en/of psychische klachten of het onvoldoende kunnen genereren van inkomsten om te voorzien in het levensonderhoud van het gezin.

In het vervolg zullen van deze en andere variabelen die in relatie staan tot het sociale zekerheidsstelsel worden nagegaan wat volgens de theorie de effecten zijn op de intergenerationele sociale mobiliteit in het algemeen en meer specifiek op de schoolprestaties van kinderen. Ook zal worden uiteengezet waarom volgens de gangbare literatuur uitkeringsafhankelijkheid van generatie op generatie wordt doorgegeven. Om dit volledig te kunnen begrijpen is het noodzakelijk om eerst helder te krijgen hoe de opvoeding van een kind de toekomst van een kind beïnvloedt.

2.3.3 OPVOEDING TELT

Volgens de opvoedingsliteratuur wordt het gedrag van individuen deels gevormd door het gedrag van belangrijke rolmodellen in de naaste omgeving. De rolmodellen bieden richtlijnen of "behavioural scripts" die aangeven hoe gehandeld dient te worden in verschillende typen contexten. Ouders zijn de primaire rolmodellen van individuen door de opvoedkundige rol van ouders tijdens de meest vormbare periode van het leven van een kind (Putten, 2009:11). Behalve het gedrag van de ouders onderschrijven de gedeelde genen tussen ouder en kind ook dat zij de primaire rolmodellen zijn (Borkowski, 2002:76). Het feit dat ouders de primaire rolmodellen zijn creëert bijzondere opvoedingsplichten voor hen. Volgens De Brock (1994:20) moeten de opvoedingsplichten gericht zijn op ten minste het voorzien in de behoefte van het kind aan verzorging, warmte en bescherming (1); het aanleren en het eigen maken van waarden en normen uit de samenleving (2); de verwerving van een eigen identiteit door het kind in een steeds breder wordende context van sociale ervaringen (3), en stimulering van een toenemende autonomie en mondigheid van het kind (4). Ouders kunnen voldoen aan deze plichten door zelf het goede voorbeeld te geven, door het de kinderen direct aan te leren en door middel van goed- of afkeuring van het gedrag van de kinderen (Ambert, 2001:63). De mate waarin ouders erin slagen om te voldoen aan deze en andere opvoedingsplichten, en de wijze waarop zij invulling geven aan de opvoeding beïnvloeden in belangrijke mate wie of wat het kind in de toekomst wordt. Anders geformuleerd beïnvloedt de opvoedingsoriëntatie in het gezin de intergenerationele sociale mobiliteit direct. Zo hebben kinderen een grote kans om de handelingen van hun ouders met betrekking tot bijvoorbeeld arbeid of uitkeringsafhankelijkheid te kopiëren doordat deze enerzijds van dichtbij beleefd worden in het gezin, en anderzijds doordat kinderen over dezelfde (genetische) hulpmiddelen beschikken in het huishouden (Putten, 2009:11-12).

In de volgende figuur wordt deze intergenerationele overdraging van attitudes en handelingswijzen met betrekking tot arbeid van ouder op kind weergegeven:

Figuur 2.5: Schematische weergave van de intergenerationale invloeden op de toekomstige arbeidsmarktpositie van kinderen (Gebaseerd op Putten, 2009:13).

In de figuur is te zien dat tijdens de jeugd van een individu, ouders op twee verschillende manieren de (toekomstige) arbeidsmarktpositie van hun kinderen direct kunnen beïnvloeden (Putten, 2009:13). Deze zijn:

1. Ouders dragen hun gedrag, attitudes en normen en waarden over aan hun kinderen door als de primaire rolmodellen op te treden. Dit creëert richtlijnen voor individuen die aangeven hoe gehandeld dient te worden in bepaalde situaties. Een kind dat bijvoorbeeld beleeft dat de moeder het actieve werk en het huishouden kan combineren, zal in de toekomst soortgelijke strategieën kunnen toepassen om beide taken uit te kunnen voeren. Een kind dat het aan dergelijke ervaringen ontbreekt kan niet bouwen op het voorbeeld van moeder en zal een ander type beïnvloeding van de toekomstperspectieven meemaken.
2. Ouders dragen werkgerelateerde bronnen en/of instrumenten over aan hun kinderen. Hieronder valt niet alleen het aanleren van vaardigheden, maar ook het erfelijk materiaal. De specifieke combinatie van genen en opvoeding creëert de vaardigheden die individuen kunnen toepassen in bepaalde situaties en beïnvloedt de toekomstige onderwijs- en beroepskansen van de kinderen aanzienlijk. Het succes of het falen in het overdragen van bronnen is, zoals eerder aangegeven, afhankelijk van het genoten onderwijs en de beroepstrajecten van de ouders.

Uit het bovenstaande volgt dat de situatie waarin een huishouden zich bevindt de opvoeding van kinderen en daarmee de toekomst van kinderen direct beïnvloedt. Werkende ouders kunnen menselijk kapitaal dat gerelateerd is aan arbeid, specifieke sociale vaardigheden en financiële middelen overdragen aan hun kinderen, terwijl het niet-werkende ouders ontbreekt aan dergelijke bronnen en attitudes (Putten, 2009:16; Clarke-Stewart, 2006:135). Dit maakt het voor kinderen uit werkende gezinnen relatief gemakkelijker om in volwassen staat actief en succesvol te zijn op de arbeidsmarkt dan voor kinderen uit uitkeringsafhankelijke gezinnen.

Andere onderzoeken geven aan dat de opvoeding in uitkeringsafhankelijke gezinnen op verschillende vlakken positievere effecten op de ontwikkeling van kinderen kan hebben dan de opvoeding in gezinnen waar gewerkt wordt voor een laag inkomen. De mate van steun die een kind thuis van de ouders ontvangt blijkt ook een belangrijke factor voor de ontplooiing van een kind te zijn (Borkowski, 2002:162). Volgens De Bock kan de optimale sociale ontwikkeling van het kind zelfs alleen worden bereikt door de nauwe betrokkenheid van de ouders in het doen en laten van het kind (Bock, 1994:21). Het is aannemelijk dat uitkeringsafhankelijke ouders meer tijd tot hun beschikking hebben om steun en aandacht te bieden aan hun kinderen dan ouders die werken voor een laag inkomen (Clarke-Stewart, 2006:135). De uitkering biedt bovendien meer financiële zekerheid voor gezinnen dan het werken voor een laag inkomen. Terwijl gezinnen die werken voor een laag inkomen het gevaar van ontslag voor ogen moeten houden, staat voor uitkeringsafhankelijke gezinnen elke maand vast welk bedrag op hun rekening gestort zal worden. Op deze manier wordt voor uitkeringsafhankelijke gezinnen een belangrijke potentiële stressfactor weggenomen wat een positief effect heeft op het opvoedingsklimaat in het gezin (Borkowski, 2002:284). De vraag blijft in hoeverre deze steun en zekerheid de overige negatieve effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de toekomstkansen van kinderen opheft. De volgende paragraaf staat hier nader bij stil

2.3.4 UITKERINGSAFHANKELIJKHEID VAN GENERATIE OP GENERATIE

Niet alleen het erfelijk materiaal en de manier van opvoeding in het gezin beïnvloeden de toekomstkansen van kinderen, maar ook de impulsen die kinderen ontvangen uit de naaste omgeving (Clarke-Stewart, 2006:86). Hoewel tijdens de kinderjaren vooral de impulsen en ondersteuning ontvangen uit het gezin centraal zullen staan, zal met het toenemen van de leeftijd en met de verbreding van de sociale omgeving de diversiteit van de ontvangen impulsen en sociale ondersteuning toenemen. Deze sociale ondersteuning heeft een belangrijke feedbackfunctie ten aanzien van individueel gedrag, waarmee eventuele afwijkingen op gedragsmatig gebied gecorrigeerd kunnen worden. Sociale ondersteuning vormt daarnaast ook een belangrijke informatiebron of voorbeeldfunctie voor de leden van de sociale omgeving, waarmee wordt overgedragen welke handelingen binnen de acceptabele grens van de groep vallen. Voor de leden is het van belang om te voldoen aan de meestal ongeschreven normen en waarden van de groep vanwege de uitwisseling van beloningen in persoonlijke zin (denk aan uitdrukkingen van waardering) of in sociale zin (denk aan saamhorigheidsgevoel of status) (Brock, 1994:36-37). Ook

bezitten mensen de behoefte om eigen prestaties en visies te vergelijken met beschikbare standaarden, zoals prestaties van individuen uit de omgeving. Daardoor neigen mensen om zich aan te sluiten bij een groep om zich zo aan elkaar te kunnen spiegelen (Brock, 1994:38). De drang van een individu om zich bij een groep aan te sluiten kan positieve en negatieve gevolgen hebben voor de ontwikkeling van een kind. Een kind dat van huis uit onvoldoende wordt gestimuleerd in de ontwikkeling, kan in dat gebrek gecompenseerd worden door de stimulerende invloeden uit de sociale omgeving. Het tegenovergestelde is echter ook denkbaar: de effecten van een goede opvoeding van huis uit kunnen worden opgeheven zodra een kind zich aansluit bij bijvoorbeeld een groep drop-outs.

Behalve de beïnvloeding van de sociale mobiliteit van een kind door de ouders en de sociale omgeving, kan de mate waarin de gezinscultuur overeenkomt met de heersende cultuur van de naaste omgeving ook gevolgen hebben voor de intergenerationele sociale mobiliteit. Een positieve invloed doet zich voor zodra de gezinscultuur en de cultuur van de naaste omgeving nauw aansluiten bij de normcultuur van de school en/of de arbeidsmarkt. Een negatieve invloed kan worden ervaren op het moment dat de gezins- en omgevingscultuur weinig gelijkenissen vertonen met de normcultuur (Grotenhuis, 1983:19; Corcoran, 1995:253). Het is aannemelijk dat uitkeringsafhankelijke culturele groepen grotere verschillen vertonen met de normcultuur van de school en/of de arbeidsmarkt, dan groepen waarin wel actief gewerkt wordt voor een laag inkomen. Dit doordat actief werkende ouders de normcultuur van dichtbij meemaken en daardoor relatief beter de hulpmiddelen en vaardigheden die vereist zijn om succesvol te kunnen worden op de arbeidsmarkt kunnen overdragen in het huishouden. Als gevolg hiervan kan gesteld worden dat kinderen die opgroeien in een uitkeringsafhankelijk gezin en in een grotendeels uitkeringsafhankelijke omgeving een negatievere beïnvloeding van hun toekomstkansen ervaren. De referenties, feedback en normen en waarden die deze kinderen als groepsleden van een uitkeringsafhankelijke sociale omgevingscultuur ontvangen kunnen immers een weinig stimulerende werking hebben op hun inzet voor het bereiken van een hogere sociale positie dan hun omgeving. Het nastreven van een hogere positie zou namelijk het opgeven van het groepslidmaatschap kunnen betekenen. Payne (1987:203) onderschrijft dat het stijgen op de sociale ladder ten koste van het groepslidmaatschap niet de voorkeur verdient en dat volwassenen, die waren opgegroeid in een context waarin zowel de ouders als de directe omgeving voornamelijk uit werklozen bestonden, gemakkelijker leken te berusten in een uitkeringsafhankelijke positie. Op deze manier kan de cultuur van de uitkeringsafhankelijkheid van generatie op generatie doorgegeven blijven worden.

Godfried Engbersen (1990 & 1993) geeft aan dat de mate van het overdragen van de uitkeringsafhankelijke cultuur afhankelijk is van het type cultuur waarin men opgroeit en de mate waarin deze cultuur overeenkomt met de normcultuur. Hij onderscheidt vier culturen van uitkeringsafhankelijkheid. Deze zijn de "conformisten", de "individualisten", de "autonomen" en de "fatalisten", waarbij de "conformisten" het meest en de "fatalisten" het minst overeenkomen met de normcultuur (Engbersen, 1993:160).

De conformistische cultuur

Conformisten hebben een vrij traditionele opvatting als het gaat om werk: het is je plicht als burger om te werken voor je inkomen. Mocht het werken niet lukken, dan blijft het de plicht van de burger om te voldoen aan de eisen van de uitkeringsinstantie zoals het actief blijven solliciteren. Een werkloos bestaan wordt opgevat als doelloosheid en iets wat niet past bij de groep. Door de sterke druk vanuit het gezin en de sociale omgeving zetten conformisten zich regelmatig actief in om zo snel mogelijk te re-integreren op de arbeidsmarkt. Het type werk en de hoogte van de loon zijn bijzaak. Het gaat primair om het ontsnappen aan de werkloosheid en de schaamte als gevolg van de werkloosheid door werk te vinden.

Ondanks het feit dat de werkloze conformisten zich niet op hun gemak voelen bij een uitkeringsafhankelijke situatie, zijn zij wel van mening dat ze recht hebben op een uitkering. Het gebruik van de sociale zekerheid wordt als een tijdelijke financiële ondersteuning gezien totdat een formele baan is gevonden. De afhankelijke situatie en het negatieve effect ervan op het individuele imago willen zij echter zo veel mogelijk beperken door snel werk te vinden. De filosofie dat een gezin zelfvoorzienend moet zijn en de eigen problemen zelf moet oplossen met zo min mogelijk overheidssteun heerst in de conformistische cultuur (Engbersen, 1990:26; Engbersen, 1993:161-165).

De individualistische cultuur

De groepsdruk in de individualistische cultuur is anders dan in de conformistische cultuur. Terwijl conformisten een sterke druk voelen vanuit het gezin en de naaste omgeving om te werken, is deze druk relatief beperkt bij de individualisten. Individualisten hebben over het algemeen een breed sociaal netwerk met vage groepsnormen. Dit maakt dat het lidmaatschap van de culturele groep geen (extra) reden vormt om formele arbeid te vinden. De wil om te re-integreren blijft daardoor beperkt en de eisen aan het type werk en de hoogte van de loon zijn aanzienlijk te noemen.

Individualisten zien werk niet als een na te streven doel op zichzelf, maar als een middel om een hoger consumptieniveau te behalen. Door dit hogere streven wordt de uitkeringsafhankelijke positie als een tijdelijke aangewezen en hoopt men werk te vinden dat voldoet aan de hoge individuele eisen, eventueel nadat een opleiding is voltooid. De uitkeringsafhankelijke positie wordt echter niet als vervelend ervaren. Individualisten verkiezen deze positie zelfs boven het moeten verrichten van werk dat niet voldoet aan hun hoge eisen, vanwege de grote mate aan vrijheid en vrije tijd die samengaan met de uitkering. Om in een dergelijke situatie toch een hoger consumptieniveau te kunnen behalen schromen individualisten niet om extra inkomsten te genereren door oneigenlijk gebruik te maken van het sociale zekerheidsstelsel (Engbersen, 1990:28; Engbersen, 1993:166-170).

De autonome cultuur

De autonome cultuur wordt gekenmerkt door het feit dat individuen en gezinnen het niet erg vinden om afhankelijk te zijn van de sociale zekerheid. Autonomen hebben een sobere levensstijl

die prima te combineren is met een uitkering. De uitkering wordt in de autonome cultuur zelfs aangewezen als het primaire middel om een onafhankelijk leven te kunnen realiseren. De afhankelijkheid van uitkeringsinstanties wordt zoveel mogelijk beperkt door sober te leven en de financiële controle op deze manier zoveel mogelijk in eigen hand te houden. Alternatieve (illegale) inkomstenbronnen worden daarbij niet gehonoreerd, enerzijds omdat het niet nodig is om de levensstijl te bekostigen en anderzijds omdat het gevaar te groot is betrapt te worden en om de uitkering te verliezen. Ook formele arbeid wordt niet aantrekkelijk gevonden in deze cultuur, maar juist als de voornaamste bron aangewezen die de vrijheid van het individu beperkt. Hierdoor staat de autonome cultuur niet open voor investeringen in de ontwikkeling van persoonlijke, sociale of andersoortige vaardigheden die de kansen op het vinden van een baan vergroten, zoals trainingen of scholing (Engbersen, 1990:29; Engbersen, 1993:174-177).

Charles Murray (1994:181) wijst een vorm van deze autonome cultuur aan als de cultuur die de intergenerationale sociale stijging het meest beperkt. Hij geeft aan dat zodra de sociale groep aangeeft dat werkloosheid de norm is, een individu buitengesloten kan worden op het moment dat het zich inzet om werk te vinden of een hogere opleiding volgt. Dergelijke groepsnormen zijn volgens Murray zelfs de primaire oorzaak voor de beperkte sociale stijging in de Amerikaanse getto's. De autonome cultuur vormt daarmee een tegenhanger van de conformistische cultuur, beide culturen hebben te maken met aanzienlijke groepsdruk. De groepsnormen maken echter dat de autonome cultuur uitkeringsafhankelijkheid promoot, terwijl conformisten arbeid als primair na te streven doel benoemen.

De fatalistische cultuur

Fatalisten voelen zich gedwongen om gebruik te maken van het sociale zekerheidsstelsel: er is simpelweg geen alternatief voor deze groep dan de uitkering als inkomstenbron. Deze culturele groep wordt gekenmerkt door een sociaal isolement en het gevoel van mislukking. Het volgende citaat geeft een illustratie van de fatalistische cultuur: "It is an attitude of drifting along, indifferently and without expectations, accepting a situation that cannot be changed... But the future, even in the shape of plans, has no longer any place in the thought or even dreams of these families." (Engbersen, 1993:173). De enige vorm van band of steun die deze families met de buitenwereld nog hebben is het contact met de uitkeringsinstanties.

Fatalisten zijn al zo lang werkloos dat ze zichzelf geen kans meer geven om te re-integreren op de arbeidsmarkt. De gevolgen van het werkloze bestaan zijn zowel in financieel als sociaal opzicht zo vergaand dat deze uitkeringsafhankelijke groep onvoldoende veerkracht heeft om terug te keren op de arbeidsmarkt. Dit betekent echter niet dat fatalisten werk niet van belang achten. Het feit dat sollicitatieprocedures in het verleden telkens op niets uitliepen verkleint het geloof in het eigen kunnen van het fatalistische individu. De sociale kosten, zoals het steeds meer verliezen aan zelfvertrouwen en eigenwaarde door de afwijzingen tijdens de sollicitatieprocedures, worden daardoor met de tijd te hoog. Het zichzelf terugtrekken uit de sociale wereld en het accepteren van de situatie zijn het logische gevolg. De wil en motivatie om op gerichte, actieve wijze om problemen aan te pakken ontbreekt. Ook wordt er steeds minder actie ondernomen om

toekomstige verdergaande problemen voor te zijn, door bijvoorbeeld deel te nemen aan re-integratieprojecten. Door het gebrek aan vertrouwen in het eigen kunnen en in de toekomst worden met het verstrijken van de tijd de afhankelijkheidscultuur versterkt en de berusting in de uitkeringsafhankelijke situatie vergroot (Engbersen, 1990:27; Engbersen, 1993:166-174).

Uit het bovenstaande blijkt dat afhankelijk van de uitkeringscultuur waartoe de ouders van een kind behoren de negatieve effecten op de schoolprestaties of de intergenerationele sociale mobiliteit toe- of af kunnen nemen. Met name doordat kinderen geneigd zijn om de normen, waarden en attitudes ten opzichte van werk die ten eerste in een gezin en ten tweede in de sociale omgeving heersen over te nemen, kan worden verwacht dat kinderen die opgroeien in een omgeving van autonomen en fatalisten een relatief negatievere beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit zullen meemaken. Kinderen die opgroeien in een context van conformisten en individualisten krijgen daarentegen meer prikkels om uit de uitkeringsafhankelijke situatie te ontsnappen. In de volgende paragraaf zal verder worden ingegaan op de relatie tussen uitkeringsafhankelijkheid en intergenerationele sociale mobiliteit, waarbij specifiek zal worden nagegaan wat het effect van de verschillende typen uitkeringen is.

2.3.5 HET EFFECT VAN DE VERSCHILLENDE TYPEN UITKERINGEN

Zoals eerder is aangegeven bestaan in Nederland verschillende typen uitkeringen. Om recht te hebben op deze uitkeringen moeten individuen voldoen aan uiteenlopende eisen. Uit de gangbare literatuur blijkt dat verschillende typen uitkeringen in verschillende mate de toekomst van kinderen beïnvloeden. De acceptatiegraad onder ouder en kind ten opzichte van een uitkering neemt toe als:

- De duur van de uitkeringsafhankelijke situatie toeneemt. Onderzoeken wijzen zelfs uit dat hoe langer ouders werkloos thuis zitten des te negatiever de schoolprestaties van kinderen worden beïnvloed (Grotenhuis, 1989:637). Bovendien berusten kinderen eerder in hun eigen uitkeringsafhankelijke situatie als zij zijn opgegroeid in een gezin waar de ouders ook een uitkering ontvangen (Engbersen, 1990:4);
- Het gezin positiever staat ten opzichte van een uitkering dan tegenover betaalde arbeid (Echtelt, 2010:60);
- Het gezin de kansen om te re-integreren op de arbeidsmarkt als laag typeert (Echtelt, 2010:60), en
- Het financieel gezien voordelig is om een uitkering te blijven ontvangen (Echtelt, 2010:60).

De levenswijze en normen en waarden in een gezin beïnvloeden de acceptatiegraad ten opzichte van een uitkering met andere woorden aanzienlijk. Dit maakt het aannemelijk dat de culturele groep zoals Godfried Engbersen (1990&1993) deze beschrijft, een aanzienlijk effect heeft op de

intergenerationele sociale mobiliteit. Conformistische gezinnen dragen het kenmerk dat zij betaalde arbeid als de norm stellen en het alleen acceptabel vinden om op een uitkering terug te vallen totdat een baan is gevonden. Individualisten zien betaalde arbeid niet als de norm, maar door het sterke streven naar een hoger consumptieniveau krijgt arbeid meestal de voorkeur boven een uitkering. Fatalisten vertonen daarentegen een hoge acceptatiegraad ten opzichte van het sociale zekerheidsstelsel. Ook zien deze gezinnen geen kans meer om te re-integreren. De autonomen achten het niet noodzakelijk om te werken, met name doordat met de uitkering de levensstijl van het autonome gezin redelijkerwijs bekostigd kan worden.

De kenmerken van de culturele groepen maken het mogelijk om een voorspelling uit te spreken over het verwachte gedrag dat gezinnen zullen vertonen die afhankelijk zijn van de verschillende typen uitkeringen. Het verwachte gedrag is gebaseerd op de looptijd van elk van de uitkeringen en de prikkel die het gezin krijgt om wel of niet te re-integreren.

De werkloosheidswet

De werkloosheidswet biedt een uitkering met een looptijd van minimaal twaalf en maximaal 156 weken aan. De gemiddelde looptijd van een WW-uitkering is met 56 weken (Ferber,2003) de uitkering met verreweg de kortste looptijd. Niet alleen de gemiddelde looptijd van de uitkering maakt het aannemelijk dat onder deze groep uitkeringsafhankelijken een lagere acceptatiegraad ten opzichte van de uitkering heerst, ook de plicht om actief te solliciteren en daarmee in direct contact met de arbeidsmarkt te blijven versterkt dit vermoeden. Hoewel kinderen een mate van stress zullen ervaren door de veranderende sociaaleconomische positie van de ouder, zullen de negatieve effecten op de schoolprestaties relatief beperkt blijven door de korte looptijd van de uitkeringsafhankelijke periode. Ook de houding van de ouders die, gedwongen dan wel uit vrije wil, actief werk blijven zoeken zal de negatieve effecten beperkt houden. Kinderen krijgen door de conformistische houding van de ouders de attitude mee dat actie noodzakelijk is om een stijgende lijn te kunnen vertonen in de eigen sociale mobiliteit.

De ziektewet

De ziektewet heeft een maximale looptijd van 104 weken. Op het moment dat de ziekte blijft aanhouden zal worden overgegaan op de WIA. Door de relatief korte duur van de uitkering is het lastig om deze groep uitkeringsgerechtigden onder een culturele groep te scharen. Deze groep bevindt zich in een overgangsfase tussen culturen, waarbij individuen die een verbetering ervaren in hun gezondheidssituatie naar de culturele groep van de conformisten zullen neigen, terwijl een aanhoudende slechte gezondheid fatalistische kenmerken zal aanwakkeren. Door de uiteenlopende mogelijkheden zal vanuit het oogpunt van de culturele groep geen uitspraak worden gedaan over de positieve dan wel negatieve beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit. Een uitspraak hierover kan wel worden gedaan door te kijken naar de stressfactoren in het huishouden. Anders dan bij de werkloosheidswet zal niet alleen het (tijdelijk) werkloze bestaan een oorzaak van stress vormen in het huishouden, maar ook de slechte staat van de gezondheid

van de ouder(s). Beide stressfactoren tezamen zullen het negatieve effect op de intergenerationale sociale mobiliteit aanwakkeren.

De Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen

Volgens Hannie te Grotenhuis (1993:40) is alleen al het feit dat een ouder arbeidsongeschikt is voldoende om de schoolprestaties van kinderen negatief te beïnvloeden. Deze kinderen zijn meer onderhevig aan stress, wat op de korte termijn hun schoolprestaties niet ten goede komt en op de lange termijn ook een remmende werking kan hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit. Arbeidsongeschikte ouders zijn bovendien eerder geneigd om te berusten in hun situatie. Het streven naar een actief werkend bestaan wordt opgegeven door de langdurige uitkeringsafhankelijke situatie van minimaal 104 weken. De uitkeringsafhankelijkheid duurt voor 64 procent van de arbeidsongeschikten zelfs langer dan vijf jaar (Bierings, 2009:63). De fatalistische culturele houding wordt verder versterkt door de relatief grotere en ernstigere gezondheidsklachten onder deze groep. Voor kinderen die opgroeien in een gezinssituatie waarin ten minste één van de ouders arbeidsongeschikt is zal niet alleen de fatalistische houding van de ouders hun schoolprestaties negatief beïnvloeden, maar ook de extra stress als gevolg van de arbeidsongeschiktheid van de ouder(s) vormt een belangrijke beperkende factor.

De Wet Werk en Bijstand

Gezinnen die in de bijstand zitten zijn gemiddeld het langst afhankelijk van een uitkering. Het is echter niet alleen de duur van de uitkering die de acceptatiegraad ten opzichte van de uitkering doet toenemen. De extra bijdragen als de kinderopvang, de schoolbijdrage en abonnementen voor kranten of tijdschriften die voor bijstandsafhankelijke huishoudens worden vergoed maken de bijstand extra aantrekkelijk. Individuen die werken voor een laag inkomen hebben namelijk geen of in mindere mate recht op deze vergoedingen (Hoff, 2009), terwijl de maandelijkse inkomsten wel ongeveer even hoog zijn. Dit maakt het voor de bijstandgerechtigden irrationeel om te overwegen om te re-integreren op de arbeidsmarkt, wat een autonome cultuur kan creëren. Kinderen die in een dergelijke context opgroeien krijgen volgens Chalers Murray onvoldoende prikkels om te werken of om (door) te studeren. Murray voegt hieraan toe dat kinderen die opgroeien in een gezin waar de bijstandsuitkering de primaire inkomstenbron vormt de levensfilosofie meekrijgen dat hard werken niet automatisch tot een betere toekomst leidt: "The way to get something from the system is to be sufficiently a failure to qualify for help. (...) There is no praise for trying." (Murray, 1984:187). Kinderen die opgroeien in een dergelijke context zullen als logisch gevolg een negatieve beïnvloeding van de schoolprestaties ervaren. Het feit dat de ouders niet te kampen hebben met lichamelijke complicaties neemt wel een belangrijke stressfactor weg. Daardoor is de verwachting dat kinderen van bijstandsouders een remmende werking zullen ervaren in de sociale mobiliteit, maar het effect zal niet negatiever zijn dan voor kinderen van arbeidsongeschikte ouders.

Dit gezegd hebbende komt er een eind aan de uiteenzetting van de relatie tussen de uitkeringsafhankelijkheid en de intergenerationele sociale mobiliteit. Onder andere gebaseerd op het bovenstaande luidt de verwachting dat huishoudens die afhankelijk zijn van de WW de minste negatieve effecten op de intergenerationele sociale mobiliteit zullen ervaren, en gezinnen met een WIA-uitkering de meeste negatieve effecten zullen ervaren. Hieronder zal worden stilgestaan bij de vraag wat het effect van het werken voor een laag inkomen volgens de gangbare literatuur op de intergenerationele sociale mobiliteit is.

2.3.6 HET EFFECT VAN HET LAGE INKOMEN UIT ARBEID

Onderzoeken wijzen uit dat naast het opleidingsniveau van de ouders ook het beroepsniveau en/of beroepsprestige van de ouders een belangrijke voorspellende waarde heeft voor het toekomstige opleidingsniveau van het kind (Grotenhuis, 1993:26; Ganzeboom, 1995:21). Onder beroepsprestige wordt het aanzien of status van het beroep, en daarmee indirect het aanzien of status van de beroepsbeoefenaar, verstaan. Hoe hoger het beroepsniveau of beroepsprestige van de ouder, des te gunstiger is het effect op het opleidingsniveau van het kind. Aangenomen kan worden dat ouders die werken voor een laag inkomen geen beroep uitoefenen dat een hoog aanzien geniet. De vraag is echter of het beroepsprestige van ouders die werken voor een laag inkomen hoger of lager is dan het prestige van ouders die een uitkering ontvangen. Een onderzoek verricht door Hannie te Grotenhuis en Jaap Dronkers (1989:642) geeft aan dat de prestige van de werkende ouder hoger moet zijn. In hun onderzoek naar het schooladvies van leerkrachten concludeerden de onderzoekers dat zelfs bij een gelijke Cito-score kinderen van werkende ouders een hoger schooladvies krijgen van de leerkracht dan kinderen van uitkeringsgerechtigde ouders. Vanuit de visie van de leerkracht bevindt de werkloze ouder zich in een marginalere positie dan de ouder die werkt voor een laag inkomen (Wiborg, 2009:383). Dit oordeel van de leerkracht heeft daarmee een direct gevolg voor de toekomstige (onderwijs)kansen van het kind en onderschrijft het belang van beroepsprestige voor de intergenerationele sociale mobiliteit.

De kansen van kinderen van ouders die werken voor een laag inkomen worden verder vergroot doordat deze kinderen van huis uit een betere levensfilosofie meekrijgen dan kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders. Werkende ouders hebben meer het gevoel dat zij het leven en de levensomstandigheden in eigen handen hebben (Clark, 1983:26). Een hogere zelfwaardering is het gevolg. Een hoge zelfwaardering van de ouder wordt als voorwaarde gezien om het kind op te kunnen voeden tot een competent individu met voldoende gevoel voor eigenwaarde (Brock, 1994:30). Het verantwoordelijkheidsgevoel, de hogere zelfwaardering en de can-do mentaliteit die in grotere mate wordt teruggevonden onder werkende ouders wordt overgenomen door de kinderen (Clark, 1983:26). Uitkeringsafhankelijken daarentegen verliezen de greep op hun eigen situatie naargelang de tijd verstrijkt en ontwikkelen als reactie daarop een berustende of zelfs fatalistische houding (Engbersen, 1990:65).

Kinderen van werkende ouders krijgen bovendien van huis uit betere "school survival skills" mee (Clark, 1983:50) waardoor de thuis- en schoolcultuur beter op elkaar aansluiten.

Werkende ouders slagen hier beter in doordat zij zelf actief deel uit maken van de normcultuur van de school en/of de arbeidsmarkt. Clark geeft aan dat de thuissituatie de belangrijkste setting vormt waar kinderen voor het eerst hun sociale vaardigheden leren ontwikkelen. Ook wordt de thuissituatie door Clark aangewezen als de primaire bron die de ontwikkeling van de sociale vaardigheden kan doen falen. De survival skills die de basis vormen voor het bereiken van goede schoolprestaties en die ontwikkeld dienen te worden in het gezin worden als volgt opgesomd door Clark: "(...) social abilities to express themselves maturely and intelligently, be attentive, concentrate, volunteer, comply, engage in constructive self-directed activity, initiate work interactions, enjoy orderly social interaction, accept responsibility, carry through and complete tasks, hold positive concepts of 'learning', manifest leadership skills, exercise self-control, show sensitivity to the needs of others, and enjoy a sense of accomplishment about goals achieved." (Clark, 1983:5). Hoe groter de overeenkomsten zijn tussen thuis- en schoolcultuur en hoe beter ouders erin slagen om deze vaardigheden aan kinderen mee te geven, des te beter presteren kinderen op school (Dronkers, 1995:53) en des te meer kans zullen de kinderen hebben om te stijgen op de sociale ladder. Werkende ouders slagen beter dan uitkeringsafhankelijke ouders in het overdragen van de vaardigheden die noodzakelijk zijn om een aansluiting te vinden bij de normcultuur. Dit maakt dat de intergenerationele sociale mobiliteit van kinderen die opgroeien in een huishouden waar gewerkt wordt voor een laag inkomen naar verwachting gunstiger beïnvloed zal worden.

2.4 HYPOTHESEN

Op basis van de hierboven uiteengezette theorie kunnen een aantal hypothesen worden geformuleerd die de verwachte effecten van enerzijds de uitkeringsafhankelijkheid en anderzijds het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit – of de schoolprestaties van kinderen – weergeven.

De beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit wordt vanuit het perspectief van de uitkeringsafhankelijkheid primair beïnvloed door het feit dat kinderen van huis uit niet het juiste voorbeeld en de juiste attitude ten opzichte van het actief werken op de arbeidsmarkt meekrijgen. Een andere belangrijke oorzaak is dat leerkrachten de capaciteiten en ontplooiingsmogelijkheden van deze kinderen lager inschatten en hen daardoor een lager schooladvies meegeven. Hieruit volgt de volgende hypothese:

De uitkeringsafhankelijkheid in het algemeen heeft een negatiever effect op de intergenerationele sociale mobiliteit dan het werken voor een laag inkomen.

Van de typen uitkeringen maakt de looptijd van de uitkering en de mate van stress gecreëerd in het huishouden als gevolg van de uitkeringsafhankelijkheid het verschil voor de wijze waarop de intergenerationale sociale mobiliteit wordt beïnvloed. De WIA heeft een relatief lange looptijd en de arbeidsongeschiktheid als oorzaak van de werkloosheid creëert het meeste stress. De hypothese luidt daardoor als volgt:

De Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA, of het oudere WAO) heeft van de typen uitkeringen relatief het sterkst negatieve effect op de intergenerationale sociale mobiliteit;

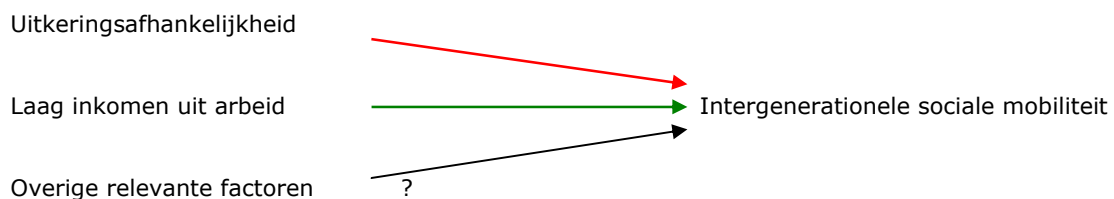
En de WW-uitkering heeft de kortste looptijd en creëert relatief gezien de minste stress in het huishouden. Voorts ziet de hypothese er als volgt uit:

De Werkloosheidswet (WW) heeft van de typen uitkeringen relatief het sterkst positieve effect op de intergenerationale sociale mobiliteit.

In het vervolg zullen de overige factoren worden uiteengezet die volgens de theorie een positieve dan wel negatieve invloed hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit. Op deze factoren zal worden gecontroleerd om later met meer zekerheid uitspraken te kunnen doen over de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid en het werken voor een laag inkomen op de intergenerationale sociale mobiliteit.

2.5 OVERIGE RELEVANTE FACTOREN

Hoewel dit onderzoek primair draait om de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid en het werken voor een laag inkomen op de intergenerationale sociale mobiliteit, dient tevens gecontroleerd te worden op de effecten van overige relevante factoren. Deze overige relevante factoren kunnen de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid enerzijds en het werken voor een laag inkomen anderzijds op de intergenerationale sociale mobiliteit namelijk versterken dan wel matigen. Schematisch ziet dit verband er als volgt uit:

Figuur 2.6: Schematische weergave (in)directe relatie overige relevante factoren, onafhankelijke en afhankelijke variabele.

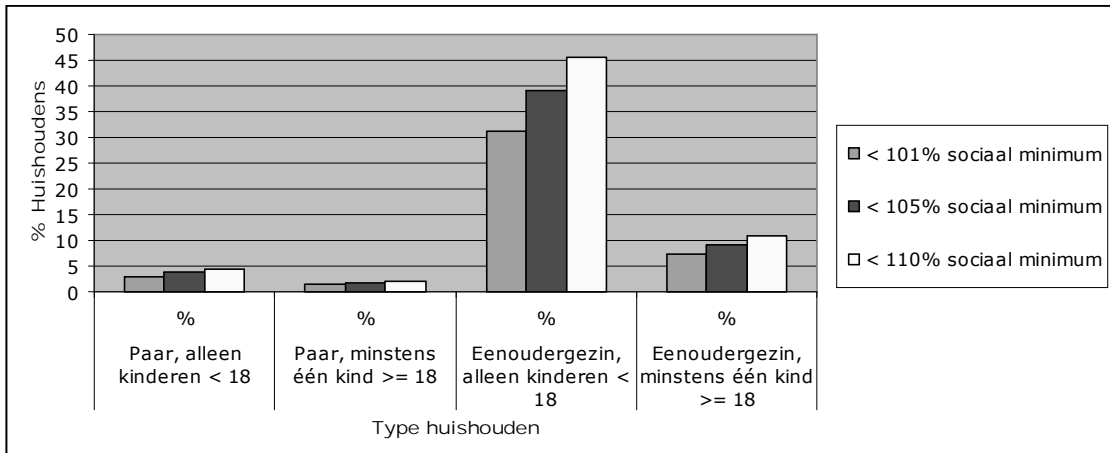
De overige relevante factoren die volgens de theorie óók de intergenerationele sociale mobiliteit – of de schoolprestaties van kinderen – beïnvloeden zijn het opleidingsniveau van de ouders, de gezinssituatie, de beschikbaarheid van alternatieve rolmodellen en de etniciteit. Al deze factoren zullen in dit hoofdstuk kort worden toegelicht.

2.5.1 OPLEIDINGSNIVEAU OUDERS

Gezinnen beschikken over meer hulpbronnen als de ouders een hoger opleidingsniveau hebben. Bovendien blijken ouders met een hoger opleidingsniveau meer kundig te zijn in het overdragen van (ondersteunende) hulpbronnen aan hun kinderen, waardoor het waarschijnlijker is dat kinderen van ouders met een hoog opleidingsniveau succes op school bereiken (Dronkers, 1995:53). Er kleven echter ook nadelen aan het hebben van een hoog opleidingsniveau. Volgens Te Grotenhuis (1993:6) hebben ouders met een hoger opleidingsniveau meer moeite met het accepteren van een werkloze situatie. Toch blijken zij uiteindelijk beter in staat te zijn om als gezin de handen ineen te slaan en een positievere can-do instelling in te nemen (Grotenhuis, 1993:12). Deze constatering maakt het aannemelijk dat ouders met een hoge opleiding de negatieve effecten van werkloosheid voor de schoolloopbaan van hun kinderen kunnen minimaliseren.

2.5.2 GEZINSSITUATIE

De situatie thuis heeft een aanzienlijk effect op de schoolprestaties van kinderen. De vraag of kinderen in een éénoudergezin of twee-oudergezin wonen, blijkt de prestaties van kinderen aanzienlijk te beïnvloeden (Clark, 1983:171). Volgens de laatste cijfers, zoals is te overzien in onderstaand tabel, bevinden éénoudergezinnen met minderjarige kinderen zich ruim tien keer vaker in armoede dan twee-oudergezinnen met minderjarige kinderen. Terwijl van de eerste groep ruim 31 procent een inkomen heeft rond het sociaal minimum is dit voor paren met minderjarige kinderen nog geen drie procent. Met nog geen twee procent vormen paren met ten minste één inwonend meerderjarig kind de kleinste groep die rond moet komen van een inkomen rond het sociaal minimum (SCP, 2007:32).

Tabel 2.3: Percentage huishoudens met een inkomen rond het sociaal minimum, naar samenstelling, in 2008 (CBS Statline, 2010).

Uit bovenstaande tabel is af te lezen dat éénoudergezinnen met minderjarige kinderen aanzienlijk vaker rond moeten komen van een laag inkomen. Dit maakt het aannemelijk dat kinderen die opgroeien in een dergelijke gezinssamenstelling een minder sterke stijging op de sociale ladder vertonen. Corcoran (1995: 241-243) onderbouwt deze stelling en voegt toe dat de vorm van armoede die van generatie op generatie wordt doorgegeven zich het vaakst voordoet in éénoudergezinnen waar de moeder voor de primaire inkomstenbronnen zorgt. Als verklaring daartoe worden psychologische redenen als het uit het beeld verdwijnen van een ouder genoemd en de afnemende ouderlijke supervisie in huis. Andere mogelijke verklaringen zijn de afnemende middelen ter ondersteuning van de ontwikkeling van het kind, zoals tijd voor hulp bij huiswerk (Corcoran, 1995:251-252). Kinderen die opgroeien in intacte gezinnen presteren over het algemeen beter dan kinderen uit éénoudergezinnen. Doordat enerzijds de school survival skills beter worden overgedragen in deze gezinnen (Clark, 1983:26) en anderzijds doordat intacte gezinnen simpelweg minder vaak in de laagste inkomensklasse vallen. De intergenerationele sociale mobiliteit heeft met andere woorden minder kans om tegen beperkende barrières op te lopen in twee-oudergezinnen.

2.5.3 ROLMODELLEN

Individen zijn niet alleen producenten van de sociale omgeving waar zij deel van uitmaken, zij zijn er ook het product van (Engbersen, 1990:15). Dit betekent dat de prestaties van kinderen niet alleen worden beïnvloed door wat er binnenshuis gebeurt, maar tevens door wat in de sociale omgeving als norm wordt aangeduid.

Rolmodellen in de nabije omgeving die een andere levenswijze presenteren dan wat kinderen thuis gewend zijn hebben een positief effect op de ontwikkelingen van het kind. Doordat kinderen zich op deze manier kunnen spiegelen aan succesvolle volwassenen, kunnen zij hun eigen toekomstbeeld aanpassen aan het beeld dat zij ontvangen dankzij de alternatieve

rolmodel(len) (Grotenhuis, 1993:80). De constatering dat iemand beter af is dan een ander heeft namelijk een stimulerend effect op het individu, doordat het individu zich kan inzetten om het niveau van de overige rolmodellen te evenaren of zelfs te overtreffen (Brock, 1994:39). Zonder alternatief rolmodel binnen handbereik kan het kind alleen het gedrag van de ouders kopiëren. Op het moment dat dit gebeurt in een relatief geïsoleerde omgeving van lage sociale status, is het aannemelijk dat kinderen de bekende cultuur van thuis zullen verkiezen boven de verafgelegen, onbekende normcultuur (Murray, 1984:188-190).

Werklozen hebben relatief minder diverse en minder frequente sociale contacten dan werkende armen. De sociale contacten die worden aangegaan door de werklozen blijken zich bovendien te beperken tot de directe naaste omgeving. Dit maakt dat kinderen die opgroeien in een uitkeringsafhankelijk gezin een kleinere kans hebben om met nieuwe of alternatieve zienswijzen in contact te komen (Brock, 1994:42).

Naast de hoeveelheid en diversiteit aan sociale contacten is de mate van positieve zelfwaardering een belangrijke factor die hier speelt. Individuen met een positieve zelfwaardering zijn meer geneigd om de competitie met overige rolmodellen aan te gaan dan individuen met een lagere zelfwaardering (Brock, 1994:39). Reeds is aangegeven dat het werken op de arbeidsmarkt een relatief positievere invloed op de zelfwaardering heeft dan een werkloze positie.

De positieve invloed van alternatieve rolmodellen op de intergenerationele sociale mobiliteit heeft het grootste effect tijdens de jeugd van een individu. Na deze levensfase, waarin individuen het meest vormbaar zijn, zullen de effecten met de tijd afnemen. Jaap Dronkers (1995:60) geeft hiervoor twee verklaringen: kinderen zijn voor hun pubertijd veel afhankelijker van hun ouders en vertonen onder andere daardoor vaker kopieergedrag, en ten tweede verbreden kinderen vanaf hun pubertijd hun sociale omgeving en kopiëren de normen die zij in hun bredere sociale omgeving tegenkomen. Onderzoeken wijzen uit dat na de pubertijd de identiteit van een individu grotendeels gevormd is en dat daardoor de beïnvloeding door rolmodellen afneemt.

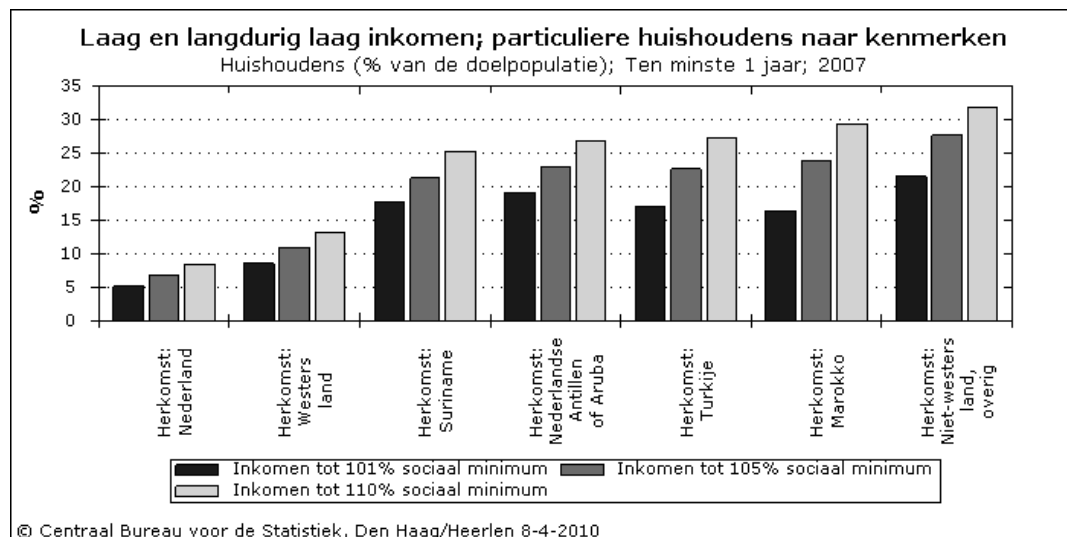
Al met al volgt uit het bovenstaande de verwachting dat een diverse sociale omgeving – in de directe contacten dan wel in de woonomgeving – een effect zal hebben op de schoolprestaties van kinderen. Afhankelijk van het type voorbeeld dat zij bieden en afhankelijk van de gezinssituatie waarin de kinderen opgroeien kan dit effect positief of negatief zijn.

2.5.4 ETNICITEIT

Als het gaat om het effect van etniciteit op de intergenerationele sociale mobiliteit dan speelt prestige een belangrijke rol. Het gaat dan specifiek om de verschillen in prestige tussen de etnische minderheidsgroepen en de autochtone meerderheid (Rossides, 1979:253). Hoewel minderheden tegenwoordig een relatief hoger prestigieniveau hebben, blijft dit toch achter het prestigieniveau van de meerderheid liggen (Rossides, 1979:254-255). Ook in Nederland blijkt het verschil in prestige aanzienlijke gevolgen te hebben. Uit onderzoek van de Gemeente Amsterdam (2007:2-3) blijkt dat allochtone kinderen vaker dan hun autochtone medescholieren een lager

schooladvies van de leerkracht krijgen dan wat de Cito-score aanduidt. Als verklaring voor deze verschillen wordt gegeven dat allochtone gezinnen meer negatieve achtergrondkenmerken bezitten (Corcoran, 1995:260) en daardoor hun kinderen minder goed zouden kunnen ondersteunen in het verdere verloop van hun schoolcarrière.

In Nederland komt naar voren dat etnische minderheden meer negatieve achtergrondkenmerken bezitten dan de autochtone bevolkingsgroep. Zoals in onderstaande tabel is te zien hebben vooral niet-westerse allochtonen vaak met armoede te maken. Terwijl ruim vijf procent van de autochtone bevolking ten minste één jaar rond moet komen van een minimuminkomen is dit voor Surinamers bijna achttien procent, voor Antillianen ruim negentien procent, voor Turken ruim zeventien procent, voor Marokkanen ruim zestien procent en voor overige niet-westerse allochtonen bijna 22 procent. Dit betekent dat kinderen uit een minderheidsgroepering ten minste drie keer zo vaak aan de onderkant van de samenleving opgroeien dan autochtone kinderen.

Tabel 2.4: Percentage huishoudens met een inkomen rond het sociaal minimum, naar etniciteit, in 2008 (CBS Statline, 2010).

Hoewel etnische minderheden vaker te maken hebben met armoede blijkt hun aandeel in het hoger onderwijs niet altijd relatief minder te zijn dan het percentage van de schoolgaande jeugd die tot dezelfde etnische groepen behoren (Tabel 2.5). In onderstaande tabellen is tevens te overzien dat overige niet-westerse allochtonen veel vaker studeren dan hun totale aandeel in de samenleving. De grootste terugval in het aandeel in het hoger onderwijs is te vinden onder de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroepen en de grootste toename onder de Westerse allochtonen.

Etniciteit	% in samenleving	% schoolgaande leeftijd	% in Hbo	% in Wo
Autochtonen	79,8	75,2	76,4	75,0
Westerse allochtonen	9,0	8,5	9,2	12,2
Turken	2,3	3,3	2,3	1,5
Marokkanen	2,1	3,0	2,3	1,2
Antillianen	0,8	1,4	1,8	1,4
Surinamers	2,1	3,0	3,0	2,4
Overige niet-westerse allochtonen	3,9	5,6	5,0	6,3

Tabel 2.5: Aandeel in het hoger onderwijs en de totale samenleving naar etnische groepering in het schooljaar 2008-2009 (CBS Statline, 2010)

Opvallend is dat westerse allochtonen minder vaak met armoede te maken hebben en relatief gezien vaker studeren aan het hoger onderwijs dan de klassieke minderheden. Hoewel de overige niet-westerse allochtonen vaker met armoede te maken hebben dan de klassieke minderheden, studeren ook zij vaker aan het hoger onderwijs. Behalve de Antillianen, studeren de overige klassieke minderheidsgroepen minder vaak aan het hoger onderwijs dan verwacht zou worden gezien het percentage van de schoolgaande leeftijd. Aangezien het aannemelijk is dat een hoge opleiding een hoge(re) sociale klasse als gevolg heeft en de klassieke etnische minderheden relatief gezien een lager aandeel hebben in het hoger onderwijs, kan een negatief verschil in effect op de intergenerationele sociale mobiliteit als gevolg van de etniciteit worden verwacht.

Eerder in dit hoofdstuk is aangegeven dat de mate waarin de thuiscultuur overeenkomt met de normcultuur een aanzienlijk effect kan hebben op de slagingskansen van kinderen. Eén van de kenmerken van de normcultuur is het foutloos spreken van de Nederlandse taal. Onderzoeken wijzen uit dat individuen waarvan de moedertaal sterker verschilt van de in dit geval Nederlandse taal als bestemmingstaal, meer moeite zullen hebben met het volledig verwerven van de bestemmingstaal (Slik, 2009:153). Aangezien de moedertaal van westerse allochtonen, Surinamers en Antillianen in dezelfde linguïstieke familie valt als het Nederlands zullen de kinderen die opgroeien in deze groepen naar verwachting een minder sterk negatief effect ervaren op hun sociale mobiliteit, dan de kinderen die opgroeien in de overige etnische groepen.

2.6 SAMENVATTING

Sociale mobiliteit is een sociologisch begrip dat de stijging of daling van individuen of groepen binnen een maatschappelijke hiërarchie weergeeft. De sociale mobiliteit wordt beïnvloed door de kwaliteiten van een individu, en de sociaaleconomische en sociaalculturele context waarin een individu zich bevindt of opgroeit. Intergenerationele sociale mobiliteit doet zich voor op het moment dat de sociale positie van de ouder(s) effect heeft op de (toekomstige) sociale positie van het kind. Onderzoeken wijzen uit dat naast het ouderlijk milieu waarin een kind opgroeit ook de individuele bekwaamheden van een kind de toekomstige sociale positie van een kind direct beïnvloeden. Toch blijkt dat de startpositie van een kind een niet te verwaarlozen effect uitoefent op zijn toekomstkansen: volwassenen die zich in de hoogste sociale klassen bevinden zijn meestal opgegroeid in een hoog sociaal milieu, terwijl volwassenen die aan de onderkant van de samenleving zitten ook meestal in armoede zijn opgegroeid.

De Nederlandse samenleving blijkt in voldoende mate open te zijn om sociale mobiliteit mogelijk te maken. De middenklassen zijn daarbij het meest mobiel, terwijl de hoogste en laagste klassen het meest immobiel zijn. Deze trend doet zich tevens voor in de intergenerationele sociale mobiliteit in Nederland. Ook hier beperken de hoogste en laagste klassen de intergenerationele sociale mobiliteit het meest, terwijl de middenklassen een stijgende dan wel dalende lijn in de mobiliteit van kinderen ten opzichte van de sociale positie van hun ouders het meest stimuleren.

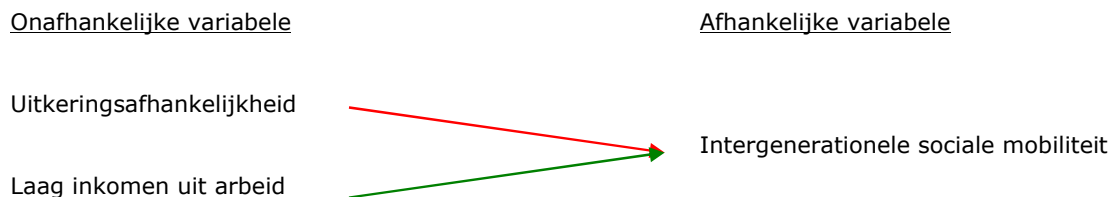
De literatuur geeft verschillende aanwijzingen over de relatie van enerzijds de uitkeringsafhankelijkheid van de ouders en anderzijds het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit. Opvoeding speelt hierbij een belangrijke rol. Ouders beïnvloeden de toekomst van hun kinderen door ten eerste hun voorbeeldfunctie en ten tweede door het overdragen van (werkgerelateerde) instrumenten zoals de communicatieve vaardigheden. Uitkeringsafhankelijke ouders beïnvloeden de toekomstkansen van hun kinderen niet alleen negatief doordat zij minder goed voldoen aan de eerdergenoemde twee punten, maar ook doordat zij (1) een extra stressfactor kunnen creëren in het gezin door de werkloosheid en/of de arbeidsongeschiktheid en (2) doordat uitkeringsafhankelijke ouders vanuit de visie van leerkrachten zich in een marginalere positie bevinden dan ouders die werken voor een laag inkomen. Dit heeft tot gevolg dat de individuele bekwaamheden van de kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders ondergewaardeerd kunnen worden. Ouders die werken voor een laag inkomen beïnvloeden de intergenerationele sociale mobiliteit niet alleen relatief positiever doordat zij beter als voorbeeld kunnen dienen voor hun kinderen en beter werkgerelateerde instrumenten kunnen overdragen aan hun kinderen, maar ook door de stimulerende levensfilosofie waarin deze kinderen opgroeien. Onderzoeken wijzen uit dat werkende ouders een hogere zelfwaardering hebben, en dat deze zelfwaardering een voorwaarde is om het kind op te kunnen voeden tot een competent individu met een voldoende mate aan eigenwaarde, verantwoordelijkheidsgevoel en can-do mentaliteit. Toch kan uitkeringsafhankelijkheid van de ouders ook een positief effect

hebben op de toekomstkansen van hun kinderen. Doordat deze ouders meer tijd tot hun beschikking hebben dan werkende ouders, kunnen zij meer één-op-één tijd en aandacht besteden aan de ontwikkeling van hun kinderen.

Het theoretisch kader geeft kortom alle tekenen dat werken voor een laag inkomen daadwerkelijk verschil kan maken voor de toekomst van kinderen. Dit betekent dat de actief werkende familie Meertens, waarmee in de inleiding is kennisgemaakt, de toekomstkansen van hun kinderen positiever zal beïnvloeden dan het uitkeringsafhankelijke gezin Brandsma. In hoofdstuk vijf zal worden nagegaan in hoeverre deze verwachting overeenkomt met de resultaten van het empirisch onderzoek.

3 METHODEN EN TECHNIEKEN

In de vorige hoofdstukken zijn wetenschappelijke uitspraken gedaan over de factoren die de intergenerationale sociale mobiliteit beïnvloeden en wat de relatie is tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabelen van dit onderzoek. Schematisch ziet deze relatie er, nogmaals, als volgt uit:

Figuur 2.1: Schematische weergave oorzaak - gevolg relatie centrale vraagstelling

Om wetenschappelijke uitspraken onderzoekbaar te maken, moeten deze worden verbijzonderd tot observeerbare gebeurtenissen (Hart, 2006:149). Dit hoofdstuk presenteert de aanpak van het onderzoek. Nadat de toegepaste methodiek is uiteengezet zullen hier termen als intergenerationale sociale mobiliteit vertaald worden in meetbare begrippen. Ten slotte komt de mate van betrouwbaarheid en validiteit van de data aan bod.

3.1 ONDERZOEKSMETHODIEK

De gebruikte data zijn afkomstig van het Longitudinal Internet Studies for the Social Sciences panel (in het vervolg LISS Datapanel). Het LISS Datapanel bestaat uit 5.000 Nederlandse huishoudens die op aselechte wijze zijn getrokken uit het bevolkingsregister van het CBS. Maandelijks vullen deze huishoudens vragenlijsten in over uiteenlopende thema's, waarbij de gemiddelde respons rond de tachtig procent ligt. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de Work and schooling, Family and household, Social integration and leisure, Religion and ethnicity en Background variables databestanden uit het jaar 2008.

Van bovengenoemde bestanden zijn alleen de huishoudens relevant voor dit onderzoek die (schoolgaande) kinderen hebben vanaf achttien jaar en die een bruto huishoudinkomen hebben van maximaal 120 procent van het sociaal minimuminkomen. De ondergrens voor de leeftijden van de kinderen is op achttien jaar gesteld. Deze ondergrens maakt dat een gedegen indicatie weergegeven kan worden over de mate van intergenerationale sociale mobiliteit. Hoewel de sociale mobiliteit van achttienjarigen in de (nabije) toekomst positieve dan wel negatieve veranderingen kan vertonen, is de keuze voor deze ondergrens verantwoord met name doordat de veranderingen in sociale positie van jongeren jonger dan achttien jaar nog dynamischer zijn. De keuze voor deze

leeftijdsgrens heeft overigens ook een praktische oorzaak: in de gebruikte dataset is alleen het hoogstgenoten opleidingsniveau van kinderen vanaf achttien jaar weergegeven. Doordat niet alle geboortejaren van alle kinderen bekend zijn in de dataset zou de keuze voor een andere ondergrens een groot en wellicht onterecht dataverlies tot gevolg hebben. Op basis van de bovengenoemde selectiecriteria blijven 700 huishoudens over die (schoolgaande) kinderen hebben vanaf achttien jaar en die een bruto huishoudinkomen hebben van maximaal 120 procent van het sociaal minimuminkomen.

Het blijft overigens van belang om in ogenschouw te houden dat de sociale mobiliteit van jongeren dynamischer is dan die van hun ouders. Dit betekent dat een verdere stijgende lijn in de mobiliteit van deze jongeren ten opzichte van de relatief stabiele positionering van hun ouders reëel blijft. De interpretatie van de resultaten dient ook vanuit deze gedachte gemaakt te worden.

Om het effect van de onafhankelijke variabelen op de intergenerationele sociale mobiliteit vast te stellen zijn verschillende analyses toegepast. Eerst is nagegaan in hoeverre elk van de onafhankelijke variabelen een effect heeft op de afhankelijke variabele zonder rekening te houden met de overige relevante factoren. Daartoe zijn verschil- (door middel van de Chi-kwadraattoets, de Mann-Whitneytoets en de Kruskal Wallistoets) en samenhanganalyses (door middel van de Cramer's Vtoets en de Spearman-toets) uitgevoerd. Vervolgens is een partiele correlatie uitgevoerd waarbij het effect van de overige relevante factoren op de onafhankelijke factoren is meegenomen in de berekening. Met deze analyse kan worden gesteld of het effect van de onafhankelijke variabelen versterkt dan wel verstoord wordt in combinatie met de eventuele effecten van de overige relevante factoren.

In het vervolg van dit hoofdstuk zal eerst de operationalisering van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen en de overige relevante factoren plaatsvinden. Dit hoofdstuk zal vervolgens worden beëindigd met een uiteenzetting over de mate van betrouwbaarheid en validiteit van de gebruikte data.

3.2 OPERATIONALISERING

In deze paragraaf zal ten eerste de afhankelijke variabele worden geoperationaliseerd, waarna de onafhankelijke variabelen aan de beurt zijn. Vervolgens zullen de overige relevante factoren die van invloed kunnen zijn op de intergenerationele sociale mobiliteit in een meetbare vorm worden gegoten.

3.2.1 INTERGENERATIONELE SOCIALE MOBILITEIT

Intergenerationele sociale mobiliteit is een sociologisch begrip dat de mate van stijging en/of daling van de sociale positie van kinderen ten opzichte van de sociale positie van ouders binnen

een maatschappelijke hiërarchie weergeeft (Rossides, 1976). Hoewel de maatschappelijke positie van ouders relatief simpel bepaald kan worden, ligt dit voor kinderen ingewikkelder. De maatschappelijke positie van kinderen staat immers nog niet vast. De maatschappelijke positie die zij (in de toekomst) zullen innemen bevindt zich nog in een proces van ontwikkeling. Om toch de eventuele mobiliteit van kinderen ten opzichte van de sociale positie van de ouders te kunnen bepalen kan, zoals in het theoretisch kader is uiteengezet, het opleidingsniveau als geldige indicator dienen. Onderzoeken wijzen uit dat het opleidingsniveau van een jongere een goede voorspellende waarde heeft voor de in de toekomst in te nemen (sociale) positie in de samenleving. Daarom zal de eventuele intergenerationele sociale mobiliteit in dit onderzoek bepaald worden door de hoogst genoten opleiding van de ouders te vergelijken met de hoogst genoten opleiding van de kinderen vanaf de middelbare school.

Zes categorieën niveaus zijn bepaald waarin de verschillende typen opleidingen zijn verdeeld:

Niveau	Categorie opleidingsniveau	Type opleiding
Laag	1. Basisonderwijs	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Basisschool niet afgemaakt ▪ Basisschool, lager onderwijs ▪ Lager en voortgezet speciaal onderwijs ▪ VGLO, Voortgezet Lager Onderwijs
	2. VMBO, LBO, MULO, ULO en MAVO	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lager beroepsonderwijs ▪ Lagere technische school ▪ Huishoudschool en nijverheidsonderwijs ▪ MULO, ULO, MAVO ▪ VMBO beroepsgerichte leerweg ▪ VMBO theoretische of gemengde leerweg
Midden (startkwalificatie)	3. HAVO en VWO	<ul style="list-style-type: none"> ▪ MMS ▪ HBS ▪ Gymnasium, atheneum, lyceum
	4. MBO	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kort middelbaar beroepsonderwijs, VHBO ▪ Middelbaar beroepsonderwijs ▪ MBO beroepsopleidende leerweg ▪ MBO-plus voor toegang tot het HBO ▪ Korte HBO-opleiding (korter dan 2 jaar)
Hoog	5. HBO	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hoger beroepsonderwijs, nieuwe stijl hoge scholen ▪ Kweekschool, MO-akten ▪ Conservatorium en kunstacademie
	6. Universiteit	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Wetenschappelijk onderwijs bachelor en master ▪ Wetenschappelijk onderwijs kandidaats en doctoraal ▪ Technische en economische hogeschool oude stijl ▪ Postdoctorale opleiding (leraren- en beroepsopleidingen zoals medici, apotheker) ▪ AIO/OIO of andere promotie-opleiding tot graad van doctor

Tabel 3.1: Operationalisering opleidingsniveaus (LISS Data, 2008).

Een stijgende lijn in de intergenerationale sociale mobiliteit is te onderscheiden op het moment dat het kind in een hoger niveau zit dan de ouder met de hoogst genoten opleiding. Van een dalende lijn is sprake zodra het kind in een lager niveau zit dan de ouder met de laagst genoten opleiding.

3.2.2 DE UITKERINGSAFHANKELIJKHEID

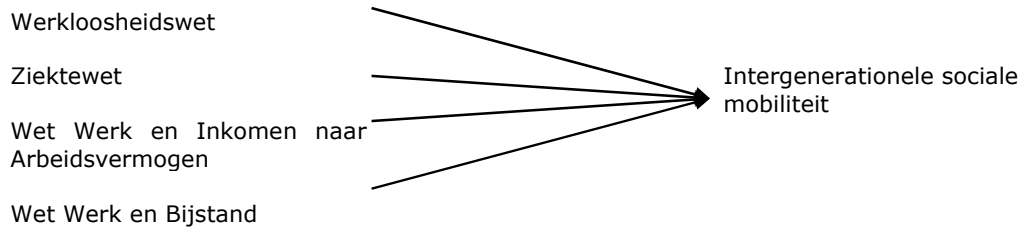
Bij deze onafhankelijke variabele gaat het om de vraag of kinderen die opgroeien in een huishouden waar de primaire inkomstenbron een uitkering is, beïnvloed worden in hun sociale mobiliteit. Het effect van twee punten wordt hierbij gemeten. Ten eerste zal worden nagegaan of de uitkeringsafhankelijkheid in het algemeen een effect heeft op de sociale mobiliteit en ten tweede zal worden nagegaan of de afzonderlijke typen uitkeringen een verschil in effect op de afhankelijke variabele vertonen.

Schematisch ziet dit er als volgt uit:

Effect 1:

Uitkeringsafhankelijkheid → Intergenerationele sociale mobiliteit

Effect 2:

Figuur 3.1: Schematische weergave effect uitkeringsafhankelijkheid en type uitkeringen op intergenerationele sociale mobiliteit.

In het vorige hoofdstuk is ook aangegeven dat de specifieke cultuur van de uitkeringsafhankelijkheid de intergenerationele sociale mobiliteit kan beïnvloeden. Kenmerken van deze cultuur zijn de mate van berusting over de uitkeringsafhankelijke situatie, de re-integratiekansen voor de werkloze en de mate van inzet om een baan te vinden. Elk van deze kenmerken zijn meetbaar gemaakt door verschillende aspecten te integreren tot één variabele. Hieronder is in detail te overzien uit welke aspecten elk van de kenmerken bestaan.

Berusting

De mate van berusting gaat na in hoeverre de respondenten hun uitkeringsafhankelijke situatie aanvaarden. In de letterlijke zin van het woord draait het bij berusting om het aanvaarden van een levenssituatie die onvermijdelijk is, maar hier zal een iets ruimere definitie leidend zijn. De LISS dataset staat slechts toe om na te gaan in hoeverre de huishoudens vrede hebben met hun leven en de levenscondities waarin zij leven (waarin uitkeringsafhankelijkheid een belangrijk onderdeel is) en om na te gaan in welke mate de respondenten een can-do mentaliteit hebben om,

mochten zij dat willen, hun levenscondities aan te pakken. De combinatie van beide categorieën definiëren de mate van berusting in dit onderzoek. De eerste categorie bestaat uit vijf stellingen die elk met een zeven-puntschaal zijn gemeten, waarbij 1 helemaal oneens inhoudt en 7 voor helemaal eens staat. De schaal is samengesteld door LISS Data en de vragen vallen onder het persoonlijkheidsonderzoek van de LISS Datapanel. Om deze vragen op een statisch verantwoorde manier met elkaar te kunnen samenvoegen dient te worden nagegaan wat de betrouwbaarheidscoëfficiënt is van de combinatie van de vragen. De combinatie van vragen zijn betrouwbaar als de coëfficiënt een waarde van ten minste 0,6 en van maximaal 1,0 heeft. De betrouwbaarheidscoëfficiënt van de hieronder genoemde stellingen zijn met een waarde van 0,9 hoog te noemen. De stellingen luiden als volgt:

- Over het algemeen genomen voel ik mij heel goed;
- Alles bij elkaar genomen is mijn leven bijna ideaal;
- De omstandigheden in mijn leven zijn uitstekend;
- Ik ben tevreden met mijn leven, en
- Tot nu toe heb ik de belangrijke dingen behaald die ik wil in het leven.

De tweede categorie draait om de vraag in hoeverre de respondent beschikt over een can-do mentaliteit. Deze categorie bestaat uit vijf stellingen die elk met een zeven-puntschaal zijn gemeten, waarbij 1 helemaal oneens inhoudt en 7 voor helemaal eens staat. De vragen komen uit hetzelfde persoonlijkheidsonderzoek zoals hierboven is aangegeven. De betrouwbaarheidscoëfficiënt is met een waarde van 0,8 hoog te noemen. De stellingen luiden als volgt:

- Ik vind mezelf succesvol;
- Ik heb veel om trots op te zijn;
- Ik heb veel respect voor mezelf;
- Ik voel me echt waardevol, en
- Ik heb vertrouwen in mijn capaciteiten en kwaliteiten.

Re-integratiekans

De kans op re-integratie wordt bepaald door de mate waarin de werkloze respondent voor zichzelf inschat dat hij binnen twaalf maanden werk kan vinden. Dit is weergegeven door middel van een vijf-puntschaal die bepaald is door de LISS Datapanel waarbij 1 helemaal geen kans op re-integratie inhoudt en 5 zeker kans op re-integratie betekent. Daarnaast wordt nagevraagd of de respondent in het verleden ooit betaald werk heeft verricht.

Actieve inzet

De mate van actieve inzet voor het zoeken van werk bestaat uit acht vragen waarbij wordt nagegaan op welke manier de uitkeringsafhankelijke zich de afgelopen twee maanden heeft ingezet om werk te vinden. De vragen komen uit het Werk- en scholingsonderzoek van de LISS Datapanel. De betrouwbaarheidscoëfficiënt is met een waarde van 0,8 goed. De acht vragen zien er als volgt uit:

- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht door te reageren op advertenties?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht door zelf te vragen bij werkgevers?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht via vrienden en relaties?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht via een arbeidsbureau?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht via een uitzendbureau?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht door de cv op het internet te plaatsen?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht door actief bezig te zijn geweest met een banencoach?
- Hebt u de afgelopen twee maanden naar werk gezocht door advertenties te volgen?

Behalve de vraag of en op welke manier de uitkeringsafhankelijke respondent werk heeft gezocht, valt onder de mate van actieve inzet ook de wil om daadwerkelijk werk te vinden. Deze categorie bestaat uit de vraag of de uitkeringsafhankelijke bereid zou zijn om binnen twee weken te beginnen met werken als een geschikte baan wordt aangeboden.

De drie centrale kenmerken berusting, re-integratiekans en actieve inzet kunnen elk in verschillende mate teruggevonden worden onder de vier culturen van de uitkeringsafhankelijkheid. Onder paragraaf 2.3.4 is terug te lezen hoe de verdeling tussen de kenmerken en de culturen in elkaar zit. In onderstaande tabel is dit schematisch weergegeven:

Cultuur	Mate van berusting	Kans om te re-integreren	Mate van actieve inzet voor werk
Conformistisch	Geen	Hoog	Hoog
Individualistisch	Hoog	Hoog	Beperkt tot hoog
Fatalistisch	Geen	Geen	Beperkt tot geen
Autonoom	Hoog	Geen	Geen

Tabel 3.2: Matrix van de uitkeringsculturen en de centrale kenmerken van die culturen.

Afhankelijk van de resultaten van het empirisch onderzoek kan worden nagegaan welk van de culturen van de uitkeringsafhankelijkheid de intergenerationele sociale mobiliteit relatief het meest stimuleert dan wel afremt.

3.2.3 LAAG INKOMEN UIT ARBEID

In dit onderzoek staat het werken voor een inkomen rond het sociaal minimum centraal. Het wettelijk minimuminkomen bedroeg in het jaar 2008 (inclusief alle toeslagen) maximaal €1465,13. In dit onderzoek zal de grens worden gehanteerd die door de gemeenten als de norm wordt gehanteerd in het minimabeleid (SCP, 2010:38). Hierbij gaat het om 120 procent van het sociaal minimum. Dit betekent concreet dat in dit onderzoek huishoudens die in het jaar 2008 een maandinkomen uit arbeid hadden dat maximaal €1800,- bedroeg onder de categorie werkende armen vallen.

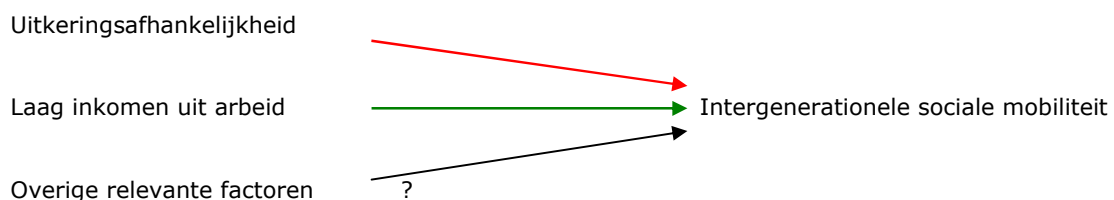
Schematisch ziet dit geheel er als volgt uit:

Figuur 3.2: Schematische weergave effect laag inkomen op intergenerationale sociale mobiliteit.

3.2.4 OVERIGE RELEVANTE FACTOREN

Zoals reeds aangegeven zijn er factoren te onderscheiden waarvan de literatuur aangeeft dat deze, naast de onafhankelijke variabelen van dit onderzoek, een effect hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit. Het is van belang om te controleren voor de effecten van de overige relevante factoren, aangezien deze het effect van de onafhankelijke variabelen aanzienlijk kunnen versterken dan wel matigen. Schematisch ziet de (in)directe relatie tussen de overige relevante factoren, de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabele er als volgt uit:

Figuur 2.6: Schematische weergave (in)directe relatie overige relevante factoren, onafhankelijke en afhankelijke variabele.

Zou alleen de relatie tussen de uitkeringsafhankelijkheid van het gezin en het werken voor een laag inkomen door het gezin met de intergenerationale sociale mobiliteit worden geanalyseerd, dan bestaat de kans dat een gevonden verband eigenlijk sterker wordt beïnvloed door de relatie met een overige relevante factor. Door deze extra controle zal de kans op dergelijke

misinterpretaties afnemen en kan met een grotere zekerheid de hypothesen aangenomen of verworpen worden.

Gezinssituatie

Alleen de huishoudens waar kinderen deel van uit maken zijn relevant voor dit onderzoek. In het databestand van de LISS paneldata zijn twee categorieën te onderscheiden: de gehuwde en/of samenwonende paren met kinderen en de alleenstaande ouder met kinderen. Terwijl ruim 85 procent van de kinderen opgroeit in een twee-oudergezin, leeft 13,3 procent van de kinderen in een éénoudergezin. In het volgende hoofdstuk zal worden nagegaan of het opgroeien in een éénoudergezin een negatief effect heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit.

In de theorie wordt aangegeven dat naast het effect van de gezinssamenstelling de mate van aandacht dat een kind van de ouders krijgt ook een aanzienlijk effect kan hebben op de intergenerationele sociale mobiliteit. De mate van aandacht bestaat uit zes vragen die zijn gemeten met een vier-puntschaal. De betrouwbaarheidscoëfficiënt is 0,9. De vragen zien er als volgt uit:

- In welke mate weet u wie de vrienden van uw kind zijn?
- In welke mate weet u waar uw kind zijn/haar geld aan uitgeeft?
- In welke mate weet u waar uw kind is na schooltijd?
- In welke mate weet u waar uw kind naar toe gaat als hij/zij uitgaat?
- In welke mate weet u wat uw kind doet in zijn/haar vrije tijd?
- In welke mate weet u hoe uw kind presteert op school?

Rolmodellen

De theorie geeft aan dat rolmodellen een verschil kunnen maken voor de sociale mobiliteit van kinderen doordat zij een alternatieve levenswijze presenteren. Deze factor zal meetbaar gemaakt worden door na te gaan in welke mate de respondent contacten heeft met de eigen familie (de familieleden uit het eigen huishouden uitgezonderd), de brede omgeving en specifiek met vrienden. Bij de laatste categorie zal tevens worden nagegaan wat het opleidingsniveau, de werkstatus en het beroepsniveau is van de vijf beste vrienden van het huishoudhoofd.

De mate van contacten met de omgeving is bepaald door drie vragen samen te voegen. Elk van de vragen zijn gemeten met een zeven-puntschaal waarbij 1 staat voor elke dag contact en 7 voor nooit contact. De betrouwbaarheidscoëfficiënt is met een waarde van 0,6 voldoende. De vragen zien er als volgt uit:

- Hoe vaak brengt u een avond door met familie (anders dan met leden van uw eigen huishouden)?
- Hoe vaak brengt u een avond door met iemand uit de buurt?
- Hoe vaak brengt u een avond door met vrienden buiten uw buurt?

Tevens is gevraagd naar het hoogst voltooide opleidingsniveau van de vijf beste vrienden van de respondenten (betrouwbaarheidscoëfficiënt is 0,7). Deze categorie ziet er als volgt uit:

1. (Nog) Geen opleiding voltooid;
2. Basisonderwijs;
3. Vmbo, Lbo, Mulo, Ulo, Mavo;
4. Havo, Vwo;
5. Mbo;
6. Hbo, en
7. Universiteit.

Ten slotte is ook een vraag gesteld over het type beroep of de beroepsstatus van de vijf beste vrienden (betrouwbaarheidscoëfficiënt is 0,7). De bijbehorende categorie ziet er als volgt uit:

1. Hoger intellectueel of vrij beroep (zoals architect, arts, wetenschappelijk medewerker, docent wo-hbo, ingenieur);
2. Hoger leidinggevend beroep (zoals manager, directeur, eigenaar groot bedrijf, leidinggevende ambtenaar);
3. Middelbaar intellectueel of vrij beroep (zoals leerkracht, kunstenaar, verpleegkundige, sociaal werker, beleidsfunctionaris);
4. Middelbaar leidinggevend of commercieel beroep (zoals hoofdvertegenwoordiger, afdelingsmanager, winkelier);
5. Overige hoofdarbeid (zoals administratief medewerker, boekhouder, verkoper, gezinsverzorgster);
6. Geschoolde en leidinggevende handarbeid (zoals automonteur, ploegbaas, elektricien);
7. Semi-geschoolde handarbeid (zoals chauffeur, fabrieksarbeider);
8. Ongeschoolde en geofende handarbeid (zoals schoonmaker en inpakker), en
9. Agrarisch beroep (zoals landarbeid, zelfstandig agrariër);

Etniciteit

Etniciteit slaat terug op de culturele groep waarin een kind geboren is. Een kind is allochtoon op het moment dat ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren en een kind is autochtoon als beide ouders in Nederland zijn geboren. De volgende categorieën worden hierbij onderscheiden:

Categorie	Nationaliteit
Autochtoon	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nederlands
Westerse allochtoon	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Europeanen ▪ Noord Amerikanen ▪ Oceaniërs ▪ Japanners
Klassiek niet-westerse allochtoon	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Antillianen ▪ Marokkanen ▪ Surinamers ▪ Turken
Overige niet-westerse allochtoon	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aziaten ▪ Afrikanen ▪ Latijns Amerikanen

Tabel 3.3: Operationalisering etniciteit (gebaseerd op indeling van het CBS).

Nagegaan zal worden in hoeverre de etniciteit van het huishoudhoofd en de etniciteit van de partner van het huishoudhoofd de intergenerationale sociale mobiliteit beïnvloeden.

De theorie geeft bovendien aan dat naast de etnische achtergrond van een gezin de mate van het overeenkomen van de normcultuur van de school en de arbeidsmarkt met de gezins- en/of omgevingscultuur een aanzienlijk effect kan hebben op de schoolprestaties van het kind. Deze factor zal meetbaar gemaakt worden door twee vragen over de mate van het spreken van het Nederlands met de partner en de kinderen met elkaar te integreren. Deze vragen zijn gemeten met een drie-puntschaal, waarbij 1 staat voor het altijd spreken van het Nederlands en 3 voor het nooit spreken van het Nederlands. De betrouwbaarheidscoëfficiënt is met een waarde van 0,7 ruim voldoende.

3.3 BETROUWBAARHEID EN VALIDITEIT

De betrouwbaarheid van de steekproef wordt door het LISS Datapanel gegarandeerd doordat het aselekt is getrokken uit het huishoudenbestand van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Elke maand worden nieuwe enquêtes afgenomen onder 5.000 huishoudens (bestaande uit ongeveer 8.000 individuen), waarbij elke maand een (deel van) de populatie opnieuw wordt getrokken. Centerdata vergroot de nauwkeurigheid van de onderzoekseenheden bovendien door de huishoudens die geen computer en/of internetverbinding hebben op te nemen in het onderzoek door deze huishoudens zelf de noodzakelijke middelen te verstrekken. Het feit dat de enquêtes via internet worden afgenomen sluit op deze manier niet onnodig potentiële respondenten uit. Overigens wordt de deelname aan het onderzoek door Centerdata aantrekkelijker gemaakt door een vergoeding aan te bieden aan de respondenten. Dit verklaart mede waardoor de respons ten

minste tachtig procent bedraagt voor elk van de enquêtes. De betrouwbaarheid en de nauwkeurigheid van het onderzoek wordt bovendien vergroot doordat de enquêtes (bestaande uit dezelfde vragen) sinds het jaar 2007 jaarlijks wordt afgenomen onder de onderzoekspopulatie.

De betrouwbaarheid van de gemeten variabelen is gegarandeerd door LISS Data doordat alle behandelde schaalvragen (vragen waar antwoorden bestaande uit eens t/m oneens en/of waar t/m niet waar gegeven kan worden) veel parallele items bevatten. Hierdoor zullen verkeerd geïnterpreteerde en/of verkeerd beantwoorde items worden opgeheven. De betrouwbaarheid van de items is bovendien achteraf nogmaals nagegaan door de onderzoeker door de samenhang tussen elk afzonderlijke item te controleren. Zodra de score (betrouwbaarheidscoëfficiënt) tussen de items hoog is (waarde tussen de 0,60 en 1,00) is er sprake van een hoge betrouwbaarheid. Items met een lage correlatie zijn niet gebruikt voor dit onderzoek.

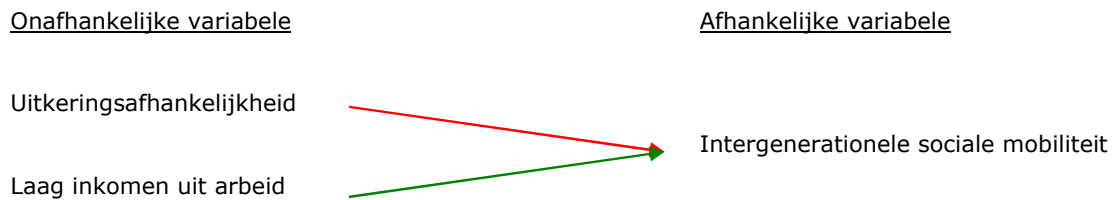
De externe validiteit van dit onderzoek (generaliseerbaarheid van de steekproef) wordt gegarandeerd doordat het percentage respondenten dat lage inkomens genereert overeenkomt met het percentage in de gehele bevolking (veertien procent tegenover zeventien procent) (CBS Statline, 2010). De resultaten van het onderzoek geven daarom een voldoende betrouwbare indicatie van de stand van zaken in de gehele bevolking.

Het feit dat de vragenlijsten van de LISS Data niet door de onderzoeker zelf zijn opgesteld beïnvloedt de mate van validiteit van de onderzoeksresultaten. Het is immers waarschijnlijk dat de dataset op delen onvoldoende nauw aansluit bij de inhoud van het onderzoek. Tevens is het denkbaar dat de factoren die de (intergenerationele) sociale mobiliteit volgens de gangbare literatuur beïnvloeden, niet in hun geheel opgenomen kunnen worden in het empirisch onderzoek. Dit simpelweg om de reden dat niet alle factoren in voldoende mate zijn behandeld door LISS Data. Een voorbeeld is het ontbreken van de vraag hoe lang de uitkeringsafhankelijkheid reeds duurt en of de eventuele partner ook uitkeringsafhankelijk is. Om toch zo volledig mogelijk te werk te kunnen gaan, zijn zo nodig verschillende variabelen uit de LISS Dataset samengevoegd om één verklarende factor te kunnen vormen (denk aan de kenmerken van de uitkeringsculturen).

Ondanks deze beperkingen, is toch besloten om de LISS Dataset als primaire input te gebruiken voor het empirisch onderzoek. Dit met name door het gebrek aan tijd om zelf een volledige enquête op te zetten en te versturen, en omdat ouders vaak terughoudend blijken te zijn in het verschaffen van privacygevoelige informatie over hun kinderen en hun financiële status aan onderzoekers. Terwijl LISS Data wel de mogelijkheid heeft om de verschafte informatie te controleren (bijvoorbeeld door de inkomensgegevens van huishoudens uit de enquêtes te vergelijken met informatie verkregen van de Belastingdienst) beschikt de onderzoeker niet over deze mogelijkheid. Al met al kan vastgesteld worden dat ondanks het ontbreken van data over bepaalde verklarende factoren en/of het niet volledig dekken van de definitie van een verklarende factor door de data (denk bijvoorbeeld aan de factor "berusting"), is de beschikbare data van de LISS Dataset in voldoende mate valide en betrouwbaar. Dit betekent dat de gepresenteerde resultaten een voldoende betrouwbare en valide weergave bieden over de beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit in heel Nederland.

4 RESULTATEN

In dit hoofdstuk worden de resultaten gepresenteerd van het empirisch onderzoek. Eerst zal worden kennisgemaakt met de onderzoekspopulatie, waarna zal worden weergegeven wat de mate van sociale mobiliteit onder de onderzoekspopulatie is. Vervolgens zullen de effecten van de onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabele, zoals in onderstaande figuur nogmaals is weergegeven, nader worden bekeken. Dit hoofdstuk zal worden afgesloten met een presentatie van de relatie tussen de overige relevante factoren en de intergenerationele sociale mobiliteit. Eventuele afwijkingen van de resultaten van de eerder geformuleerde hypothesen zullen ook in dit hoofdstuk worden verklaard.

Figuur 2.1: Schematische weergave oorzaak-gevolg relatie centrale vraagstelling

4.1 DE ONDERZOEKSPOPULATIE

Zoals reeds aangegeven bestaat de onderzoekspopulatie uit huishoudens met ten minste één (schoolgaand) kind van ten minste achttien jaar oud. Ook bevindt het huishoudinkomen zich niet boven 120 procent van het sociaal minimuminkomen en is het gezin uitkeringsafhankelijk dan wel actief werkend voor dat inkomen. De gemiddelde leeftijd van de huishoudhoofden is 50 jaar (sd:5,3) en de gemiddelde leeftijd van hun (schoolgaande) kinderen is 23 jaar (sd:3,9). In totaal werkt 64,40 procent van de huishoudens voor een laag inkomen (405 waarnemingen) en zijn 16,10 procent van de huishoudens uitkeringsafhankelijk (129 waarnemingen). De overige huishoudens genereren hun inkomsten uit andere bronnen, zoals een ouderdomspensioen. De uitkeringsafhankelijke huishoudens zijn het vaakst afhankelijk van de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen en ontvangen het minst vaak een bijstandsuitkering. Bovendien zijn 5,23 procent van de huishoudens afhankelijk van meer dan één type uitkeringen. In onderstaande tabel is de uitkeringsafhankelijkheid naar type uitkering weergegeven.

Uitkering	Respondenten (N=129)
Ziektewet	30,76 %
Werkloosheidswet	19,94 %
Wet Werk en Bijstand	11,60 %
Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen	40,70 %

Tabel 4.1: Percentage uitkeringsafhankelijke huishoudens naar type uitkering in onderzoekspopulatie.

Een eerste blik op de verdeling van het opleidingsniveau onder de ouders en hun kinderen van de onderzoekspopulatie wijst uit dat de tweede generatie zich sterker dan de eerste generatie neigt te concentreren in de middelste niveaus:

Categorie	Opleidingsniveau	Ouders (N=700)	Kinderen (N=1232)
Laag	Basisschool	9,61 %	2,86 %
	Vmbo	46,06 %	35,00 %
Midden	Havo/ Vwo	7,77 %	39,43 %
	Mbo	16,82 %	20,43 %
Hoog	Hbo	15,80 %	2,29 %
	Universiteit	3,93 %	0,00 %

Tabel 4.2: Opleidingsniveau ouders en hun kinderen in onderzoekspopulatie.

Onder de volgende paragraaf zal worden nagegaan of deze verschillen in opleidingsniveau tussen ouder en kind een indicatie zijn voor de richting dat de intergenerationale sociale mobiliteit inneemt.

4.2 DE INTERGENERATIONELE SOCIALE MOBILITEIT

4.2.1 HET EFFECT VAN DE ONAFHANKELIJKE VARIABELEN

De definitie van de intergenerationale sociale mobiliteit luidt in dit onderzoek als de mate van stijging dan wel daling van de sociale positie van kinderen ten opzichte van de sociale positie van hun ouders binnen een maatschappelijke hiërarchie. In het empirisch onderzoek ziet de intergenerationale sociale mobiliteit aan de onderkant van de samenleving er als volgt uit:

	% verandering (N=700)
Daling van twee klassen	5,60 %
Daling van één klasse	19,50 %
Dezelfde klasse	18,70 %
Stijging van één klasse	36,50 %
Stijging van twee klassen	19,70 %

Tabel 4.3: Intergenerationele sociale mobiliteit onder de onderzoekspopulatie.

Uit deze tabel blijkt dat zich verschuivingen voordoen tussen de sociale positionering van beide generaties. Terwijl bijna twintig procent van de kinderen in dezelfde klasse blijven als hun ouders, vertoont ruim 56 procent van de kinderen een stijging ten opzichte van de sociale positie van hun ouders. Het is opvallend dat slechts 5,60 procent van de kinderen twee klassen daalt op de sociale ladder, terwijl ruim 19 procent van de kinderen die zich bevinden aan de onderkant van de samenleving twee klassen stijgt ten opzichte van de sociale positie van hun ouders.

Nu helder is hoe de intergenerationele sociale mobiliteit eruit ziet aan de onderkant van de samenleving, is het interessant om na te gaan of het feit dat het gezin werkt voor een laag inkomen of dat het uitkeringsafhankelijk is enig verschil maakt in de mate van mobiliteit tussen de generaties. In de LISS Dataset is de beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit door de onafhankelijke variabelen als volgt weergegeven:

	% verandering werkende armen (N=405)	% verandering uitkeringsafhankelijken (N=129)
Daling van twee klassen	3,40 %	10,20 %
Daling van één klasse	18,60 %	29,50 %
Dezelfde klasse	18,00 %	20,90 %
Stijging van één klasse	38,80 %	28,00 %
Stijging van twee klassen	21,20 %	11,40 %

Tabel 4.4: Beïnvloeding intergenerationele sociale mobiliteit door de onafhankelijke variabelen.

Uit deze tabel blijkt dat kinderen die opgroeien in een uitkeringsafhankelijk gezin vaker een daling in sociale positie vertonen ten opzichte van hun ouders dan kinderen die opgroeien in een gezin dat werkt voor een laag inkomen. Ook is de stijgende lijn in de intergenerationele sociale mobiliteit onder uitkeringsafhankelijke gezinnen minder sterk dan onder gezinnen die werken voor een laag inkomen. De mate van mobiliteit is overigens wel ongeveer gelijk tussen beide groepen, aangezien ongeveer twintig procent van de waarnemingen in beide groepen geen intergenerationele sociale mobiliteit vertoont. Dit neemt echter niet weg dat zestig procent van de kinderen van de werkende armen ten minste één sociale klasse stijgt tegenover 39,40 procent van de kinderen van

uitkeringsafhankelijke ouders. Deze verschillen in de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid ($t=5,41;df=530;p<0,001$) en het werken voor een laag inkomen ($t=3,06;df=599,38;p<0,05$) op de intergenerationale sociale mobiliteit zijn significant.

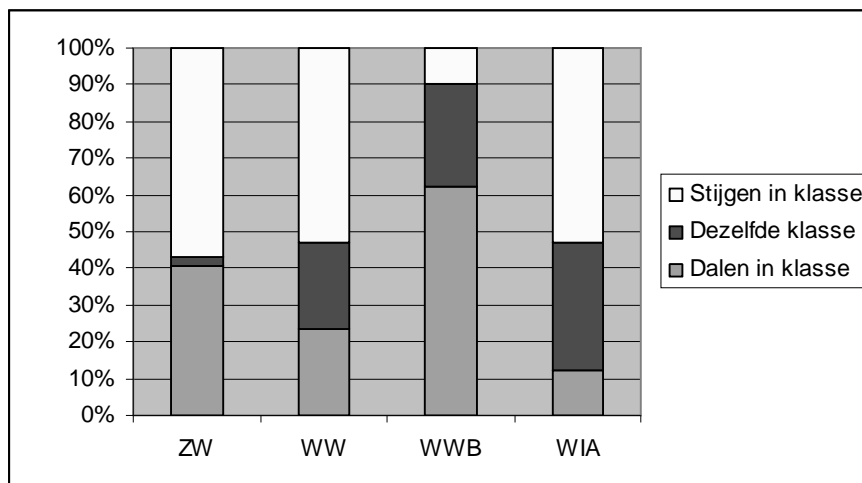
Dit gezegd hebbende lijkt de hypothese dat het werken voor een laag inkomen een relatief positiever effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit dan de uitkeringsafhankelijkheid onderstreept te worden. Om met meer zekerheid de hypothese aan te kunnen nemen zal vanaf de volgende paragraaf worden nagegaan of de effecten van de onafhankelijke variabelen op de intergenerationale sociale mobiliteit worden gematigd dan wel gestimuleerd door de overige relevante factoren zoals uiteengezet in het theoretisch kader.

4.2.2 HET EFFECT VAN DE OVERIGE RELEVANTE FACTOREN

In het theoretisch kader zijn naast de onafhankelijke variabelen meer variabelen genoemd die de intergenerationale sociale mobiliteit direct dan wel indirect kunnen beïnvloeden. Deze variabelen zijn de verschillende typen uitkeringen, de verschillende culturen van de uitkeringsafhankelijkheid, de hoogte van het opleidingsniveau van de ouders, de gezinssituatie waarin een kind opgroeit dan wel leeft, het contact met alternatieve rolmodellen en de etniciteit. In deze paragraaf zal bij elk van de variabelen worden stilgestaan.

Het effect van de verschillende typen uitkeringen

In het theoretisch kader was de verwachting geformuleerd dat van de verschillende typen uitkeringen de afhankelijkheid van een WIA-uitkering relatief het sterkst negatieve effect zou hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit, en dat een werkloosheidsuitkering relatief het zwakst negatieve effect zou hebben op de sociale mobiliteit tussen generaties. Volgens de LISS Dataset ziet het effect van de typen uitkeringen op de intergenerationale sociale mobiliteit er als volgt uit:

Figuur 4.1: Invloed van typen uitkeringen op intergenerationale sociale mobiliteit.

De figuur geeft helder weer dat alle typen uitkeringen de intergenerationale sociale mobiliteit op verschillende manieren beïnvloeden. In onderstaande tabel is in detail weergegeven welk van de type uitkeringen de kampioenen zijn in het remmende effect op, het stimulerende effect op en het stilstaan van de intergenerationale sociale mobiliteit:

<u>Meeste daling in klasse</u>	<u>Geen mobiliteit</u>	<u>Meeste stijging in klasse</u>
1. Bijstandsuitkering (62,5%)	1. WIA-uitkering (34,4%)	1. ZW-uitkering (56,8%)
2. ZW-uitkering (40,9%)	2. Bijstandsuitkering (27,5%)	2. WIA-uitkering (53,1%)
3. WW-uitkering (23,5%)*	3. WW-uitkering (23,5%)*	3. WW-uitkering (52,9%)*
4. WIA-uitkering (12,5%)	4. ZW-uitkering (2,3%)	4. Bijstandsuitkering (10,0%)

* Niet significant

Tabel 4.5: Rangschikking typen uitkering naar mate van intergenerationale sociale mobiliteit.

Nogmaals blijkt dat de relatie tussen de intergenerationale sociale mobiliteit en de verschillende typen uitkeringen sterk verschilt. De bijstandsuitkering beïnvloedt de intergenerationale sociale mobiliteit het meest negatief. Kinderen van bijstandgerechtigden dalen het sterkst op de sociale ladder en vertonen ook de kleinste stijging ($\text{Chi}^2=0,39; \text{df}=9; p<0,001$). Kinderen waarvan de ouders onder de ziektewet vallen vertonen de meeste mobiliteit: slechts 2,3 procent van de kinderen blijft in dezelfde klasse, en respectievelijk ruim veertig en ruim vijftig procent van de kinderen vertoont een daling en een stijging op de sociale ladder ten opzichte van hun ouders ($\text{Chi}^2=0,21; \text{df}=9; p<0,01$). Gezinnen die afhankelijk zijn van een WIA-uitkering vertonen de minste mobiliteit tussen de sociale posities van ouder en kind (34,4 procent) en vertonen met 12,5 procent ook de minste daling in klassen ($\text{Chi}^2=0,22; \text{df}=9; p<0,01$). Over het effect van de WW-uitkering op de intergenerationale sociale mobiliteit kunnen geen houdbare uitspraken worden gedaan, doordat geen significante relatie tussen deze uitkering en de intergenerationale sociale mobiliteit is gevonden.

Al met al kan gesteld worden dat, anders dan de hypothese aangeeft, de bijstandsuitkering de meest negatieve invloed heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit en dat de ziektewet het sterkst intergenerationale stijging op de sociale ladder toelaat. Als mogelijke verklaring daarvoor is het denkbaar dat de duur van de uitkeringsafhankelijke status van het gezin een groot impact heeft op de prestaties van kinderen. Deze verklaring kan door het ontbreken aan data niet verder apart worden gecontroleerd. Toch lijkt de verklaring plausibel omdat de ziektewet de kortste looptijd heeft van alle uitkeringen en de bijstandwet de langste looptijd heeft.

De duur van de uitkeringsafhankelijkheid blijft nog even centraal staan. Godfried Engbersen (1990&1993) geeft namelijk aan dat hoe langer de uitkeringsafhankelijkheid van een gezin duurt en hoe vaker de uitkeringsafhankelijkheid in de directe omgeving voorkomt, des te groter de kans is dat een cultuur van de uitkeringsafhankelijkheid ontstaat. Hieronder zal nader worden uiteengezet in hoeverre de cultuur van de uitkeringsafhankelijkheid de intergenerationale sociale mobiliteit beïnvloedt.

Het effect van de cultuur van de uitkeringsafhankelijkheid

Godfried Engbersen onderscheidt vier typen culturen van de uitkeringsafhankelijkheid. De conformisten, individualisten, fatalisten en autonomen omvatten elk in meer of mindere mate de drie kenmerken berusting, kans op re-integratie en de mate van inzet om als uitkeringsafhankelijke werk te vinden. In onderstaande tabel zijn de resultaten als volgt weergegeven:

Kenmerken uitkeringscultuur	Stimulerend effect
<ul style="list-style-type: none"> • Veel berusting • Geen berusting 	<p>+</p> <p>+</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Grote re-integratiekans • In het verleden gewerkt • Nooit gewerkt 	<p>?</p> <p>+</p> <p>-</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Werkzoekend • Zoekt niet naar werk • Bereid om te werken 	<p>+</p> <p>-</p> <p>+</p>

Tabel 4.6: Schematische weergave effect kenmerken uitkeringscultuur op intergenerationale sociale mobiliteit.

De onderbouwing van de tabel is als volgt:

- Mate van berusting:
 - De mate van berusting in de levenscondities van het individu en het gezin heeft een significant effect op de intergenerationale sociale mobiliteit (Kruskal-Wallis-toets $\text{Chi}^2=19,24; \text{df}=5; p<0,05$). Opvallend is dat uitkeringsafhankelijke gezinnen die geheel ontevreden dan wel geheel tevreden zijn met hun levenscondities intergenerationale sociale mobiliteit het meest stimuleren.
 - De tweede categorie van de mate van berusting wordt vormgegeven door de mate van tevredenheid van de uitkeringsafhankelijke met zichzelf. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat naarmate het zelfbeeld van de uitkeringsafhankelijke positiever wordt de intergenerationale sociale mobiliteit een sterke stijging vertoont (Kruskal-Wallis-toets $\text{Chi}^2=27,33; \text{df}=6; p<0,001$).
- De kans op re-integratie blijkt geen significant effect te hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit. Opvallend is echter dat ouders die in het verleden nooit betaald werk hebben verricht de toekomstkansen van hun kinderen sterk negatiever beïnvloeden dan ouders die in het verleden zelfs maar enkele uren in de week of een korte periode hebben gewerkt ($\text{Chi}^2=25,42; \text{df}=6; p<0,001$).

- Inzet om werk te vinden:
 - De mate van actieve inzet door de uitkeringsafhankelijke om werk te vinden blijkt een positief effect te hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit. Kinderen waarvan de ouders actief op zoek zijn naar werk vertonen vaker (met 61,54 procent) een stijgende lijn in de intergenerationale sociale mobiliteit dan kinderen waarvan de ouders niet actief op zoek zijn naar werk (met 13,33 procent). Dit verschil is significant ($\text{Chi}^2=10,03; \text{df}=4; p<0,05$).
 - Uitkeringsafhankelijke ouders die bereid zijn om snel te beginnen met werken beïnvloeden de toekomstkansen van hun kinderen significant beter dan ouders die deze bereidheid niet kunnen tonen ($\text{Chi}^2=22,17; \text{df}=4; p<0,001$). Hoewel beide groepen een even grote stijging vertonen in de intergenerationale sociale mobiliteit, vertonen kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders die willen werken een kleinere terugval in sociale klassen ten opzichte van hun ouders dan kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders die niet willen werken (12,50 procent versus 58,33 procent vertonen een dalende lijn).

Uit het bovenstaande volgt dat een voldoende mate aan zelfwaardering van de ouders, een uitgesproken mening over het leven en de levenscondities van het gezin, een actief arbeidsverleden van de uitkeringsafhankelijke ouder en de actieve inzet om werk te vinden vereisten zijn om een stimulerende omgevingscultuur te creëren voor de opwaartse sociale mobiliteit van de kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders. Deze kenmerken komen nauw overeen met de conformistische en individualistische cultuur en liggen het verste af van de fatalistische en autonome culturen. Dit betekent met andere woorden dat de conformistische en individualistische cultuur van de uitkeringsafhankelijkheid de intergenerationale sociale mobiliteit positiever zullen beïnvloeden dan de fatalistische en autonome culturen.

De overige relevante factoren die vanaf dit punt behandeld zullen worden slaan, anders dan de vorige twee factoren, op zowel de uitkeringsafhankelijke gezinnen als de huishoudens waar gewerkt wordt voor een laag inkomen.

Het effect van een hoog opleidingsniveau

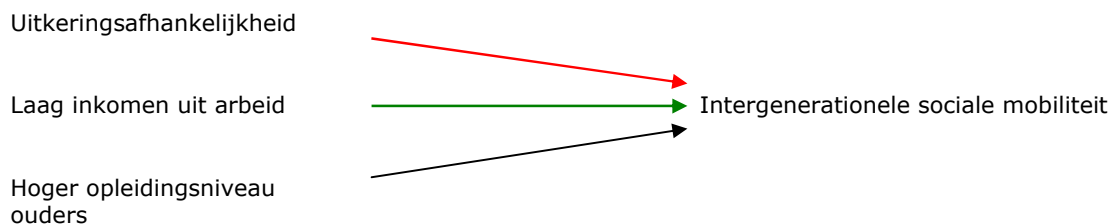
In het theoretisch kader is aangegeven dat een hoge opleiding van de ouders een positief effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit. De hoge opleiding van de ouders compenseert de negatieve effecten van het lage inkomen op de intergenerationale sociale mobiliteit, aldus de theorie. De resultaten van het empirisch onderzoek zijn gerangschikt in onderstaand tabel:

Opleidingsniveau kinderen	Opleidingsniveau ouders						Rij totaal
	1	2	3	4	5	6	
1	6,25	37,50	25,00	25,00	6,25	0,00	100
2	4,04	39,91	8,97	30,49	16,14	0,45	100
3	2,70	21,63	10,04	27,41	29,73	8,49	100
4	3,62	34,06	13,77	30,43	17,40	0,72	100
5	0,00	21,43	7,14	35,71	21,43	14,29	100
6	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	100

Tabel 4.7: Overzicht effect opleidingsniveau ouders met een laag inkomen op opleidingsniveau kinderen.

In de tabel is diagonaal (dikgedrukt) aangegeven dat de kinderen hetzelfde opleidingsniveau volgen of hebben gevolgd als hun ouders. Boven de diagonaal zijn de kinderen te vinden die een lager opleidingsniveau dan hun ouders volgen of hebben gevolgd, en onder de diagonaal zijn de kinderen weergegeven die een hoger opleidingsniveau dan hun ouders volgen of hebben gevolgd.

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat het opleidingsniveau van de ouders een significant effect heeft op het opleidingsniveau van hun kinderen (Kruskal-Wallis-toets $\chi^2=281,39; df=5; p<0,001$). Zoals in bovenstaande tabel is af te lezen blijkt dat het opleidingsniveau van kinderen van ouders met een basisschool- (niveau 1) of een Havo/Vwo diploma (niveau 3) het minst met elkaar overeenkomen. Met andere woorden blijkt uit het empirisch onderzoek dat ouders met een basisschool- of Havo/Vwo-diploma de opwaartse dan wel neerwaartse intergenerationale sociale mobiliteit het meest stimuleert terwijl de kinderen van ouders met een Vmbo- (niveau 2) of een Mbo-diploma (niveau 4) het minst mobiel zijn. Deze conclusie komt niet overeen met de verwachting geformuleerd in het theoretisch kader. Een hoger opleidingsniveau beïnvloedt de intergenerationale sociale mobiliteit niet beter, maar ook niet lechter dan een lager opleidingsniveau van de ouders. Schematisch weergegeven ziet dit er als volgt uit:

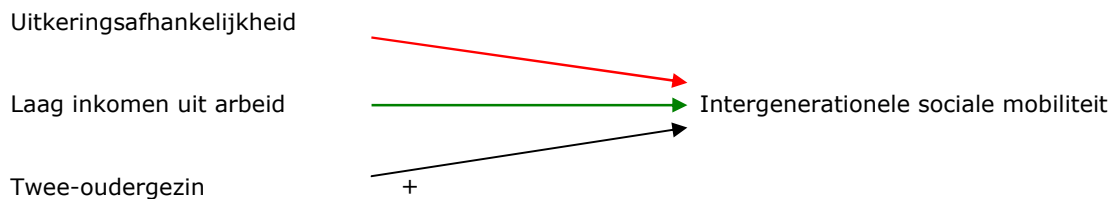
Figuur 4.2: Schematische weergave (in)directe relatie hoger opleidingsniveau ouders, onafhankelijke en afhankelijke variabelen.

Het effect van de gezinssituatie

De gezinssamenstelling waarin kinderen opgroeien blijkt een significant effect te hebben op hun toekomstkansen ($U = 21294,5; p < 0,001$). Kinderen die opgroeien in een intact gezin vertonen niet alleen veel vaker een stijgende lijn op de sociale ladder (58,81 procent) dan kinderen die opgroeien in éénoudergezinnen (38,71 procent), ook vertonen deze kinderen minder vaak een daling in sociale klassen ten opzichte van de sociale positie van hun ouders (21,42 procent versus 49,46 procent).

Naast het effect van het opgroeien in een intact of gebroken gezin blijkt de mate van aandacht die een kind krijgt ook een significant effect te hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit (Kruskal-Wallis $\chi^2 = 22,41; df = 2; p < 0,001$). Ondanks het significante effect zijn de verschillen tussen de groepen toch te klein om als relevant te benoemen. Zo wordt de intergenerationale mobiliteit van kinderen in ongeveer gelijke mate positief beïnvloed door de ouders die veel en minder vaak aandacht geven aan hun kinderen (respectievelijk 59,61 procent en 53,97 procent). Ook de negatieve beïnvloeding is ongeveer gelijk (respectievelijk 22,56 procent en 28,87).

Uit het bovenstaande volgt de conclusie dat kinderen die opgroeien in een intact gezin een positievere beïnvloeding van de intergenerationale sociale mobiliteit zullen ervaren dan kinderen die opgroeien in een gebroken gezin. De mate van aandacht die kinderen krijgen van de ouders toont geen grote verschillen in het effect op de intergenerationale sociale mobiliteit. Schematisch ziet dit geheel er als volgt uit:

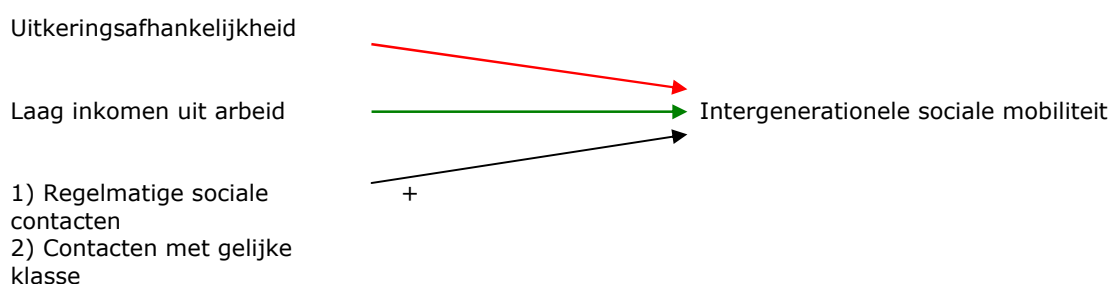
Figuur 4.3: Schematische weergave (in)directe relatie gezinssituatie, onafhankelijke en afhankelijke variabele.

Het effect van alternatieve rolmodellen

Rolmodellen in de omgeving van kinderen kunnen volgens de theorie een verschil maken voor de intergenerationale sociale mobiliteit doordat zij een alternatieve levenswijze presenteren. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat het meerdere malen per maand aangaan van sociale contacten door de ouders een positief effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit (Kruskal-Wallis $\chi^2 = 11,81; df = 4; p < 0,05$). Ouders die vrijwel elke dag of vrijwel nooit sociale contacten aangaan beïnvloeden de kinderen het meest negatief. Ruim veertig procent van deze kinderen vertonen een daling in sociale klasse ten opzichte van de sociale positie van hun ouders.

Naast de frequentie waarin de ouders sociale contacten aangaan is volgens de theorie de diversiteit in contacten tevens van belang. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat nauwe contacten

die worden aangegaan met mensen die een veel hoger en/of lager opleidingsniveau (Kruskal-Wallis $\chi^2=16,96;df=4;p<0,01$) dan wel beroepsniveau (Kruskal-Wallis $\chi^2=16,59;df=4;p<0,01$) hebben de intergenerationele sociale mobiliteit negatief beïnvloeden. Dit resultaat komt niet overeen met de verwachting geformuleerd in het theoretisch kader. Daar is aangegeven dat als gezinnen die zich aan de onderkant van de samenleving bevinden sociale contacten aangaan met gezinnen uit hogere klassen, een positievere beïnvloeding van de ontwikkeling van hun kinderen zullen ervaren. Uit de resultaten blijkt echter dat contacten die worden aangegaan tussen gezinnen die vanuit sociaaleconomisch perspectief te groot verschillen met elkaar een negatief effect heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

Figuur 4.4: Schematische weergave (in)directe relatie alternatieve rolmodellen, onafhankelijke en afhankelijke variabele.

Het effect van de etniciteit

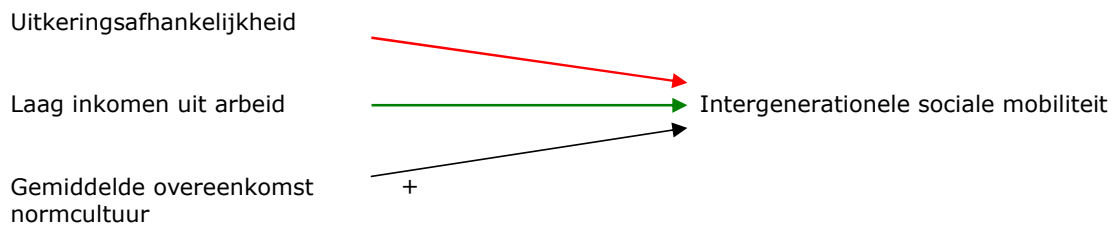
Door gebrek aan data kunnen geen uitspraken worden gedaan over het effect van de etnische achtergrond van de ouder(s) op de intergenerationele sociale mobiliteit. Naast deze achtergrondkenmerken is de mate waarin de thuiscultuur overeenkomt met de normcultuur van de school en de arbeidsmarkt ook een relevante factor. In onderstaand tabel is te overzien op welke manier de intergenerationele mobiliteit wordt beïnvloed (Kruskal-Wallis $\chi^2=7,82;df=3;p<0,05$):

	Maximale overeenkomst	Gemiddelde overeenkomst	Minimale overeenkomst
Daling van twee klassen	5,50 %	1,69 %	10,47 %
Daling van één klasse	18,98 %	11,86 %	23,26 %
Dezelfde klasse	20,11 %	18,64 %	11,63 %
Stijging van één klasse	37,19 %	38,98 %	31,40 %
Stijging van twee klassen	18,22 %	28,81 %	23,26 %

Tabel 4.8: Beïnvloeding intergenerationele sociale mobiliteit door de mate van overeenkomst met de normcultuur.

Uit de tabel komt naar voren dat, vanuit het perspectief van de intergenerationele sociale mobiliteit bekeken, gezinnen waarvan de thuiscultuur niet in zijn geheel overeenkomt met de

normcultuur de opwaartse mobiliteit van hun kinderen het beste kunnen stimuleren en de neerwaartse mobiliteit het beste uit de weg kunnen gaan. Het is overigens opvallend dat de gezinnen waarvan de thuiscultuur minimale overeenkomsten vertoont met de normcultuur een bijna gelijke mate aan opwaartse intergenerationale mobiliteit vertonen als de gezinnen die een volledige overeenkomst hebben tussen thuis- en normcultuur (respectievelijk 54,66 procent en 55,41 procent). Schematisch ziet deze relatie er als volgt uit:

Figuur 4.5: Schematische weergave (in)directe relatie etniciteit, onafhankelijke en afhankelijke variabele.

Al met al kan geconcludeerd worden dat de onder deze paragraaf behandelde overige relevante factoren elk in verschillende mate de intergenerationale sociale mobiliteit positief dan wel negatief beïnvloeden. In de volgende paragraaf zal worden nagegaan in hoeverre deze overige relevante factoren de effecten van de onafhankelijke variabelen van dit onderzoek versterken dan wel matigen.

4.2.3 RELATIE TUSSEN DE ONAFHANKELIJKE VARIABELEN EN DE OVERIGE RELEVANTE FACTOREN

Eerder in dit hoofdstuk is aangegeven dat uitkeringsafhankelijkheid een significant negatiever effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit dan het effect van het werken voor een laag inkomen. Hier zal door middel van een partiele correlatie worden nagegaan in hoeverre de overige relevante factoren het effect van de onafhankelijke variabelen versterken dan wel matigen. Na deze analyse kan met een grotere zekerheid worden gesteld of de beïnvloeding van de intergenerationale sociale mobiliteit primair aan de onafhankelijke variabelen of aan (één van de) overige relevante factoren toegeschreven dient te worden. Hoewel de statistiek-literatuur aanbeveelt om ter beantwoording van dergelijke vragen een lineaire regressieanalyse uit te voeren (Baarda, 2003), moet voor dit onderzoek genoeg genomen worden met een partiele correlatie. Door het meetniveau van de onafhankelijke variabelen worden de mogelijkheden voor een berekening met een lineaire regressieanalyse te sterk beperkt. Door middel van een partiele correlatie kan echter op even betrouwbare wijze worden nagegaan hoe de overige relevante factoren het effect van de onafhankelijke variabelen op de intergenerationale sociale mobiliteit beïnvloeden. In onderstaande tabel zijn de resultaten van deze berekening te overzien:

Relatie uitkeringsafhankelijkheid en overige relevante factoren

	Invloed op effect uitkeringsafhankelijkheid
Uitkeringscultuur <ul style="list-style-type: none"> Berusting Re-integratiekans Actief werkzoekend 	2,60 % * • 6,75 % * • 2,80 % * • 33,33 % *
Hoog opleidingsniveau ouders	18,78 % *
Gezinssituatie <ul style="list-style-type: none"> Gezinssamenstelling Aandacht 	26,23 % * • 23,14 % * • 5,33 % *
Rolmodellen <ul style="list-style-type: none"> Tevredenheid sociale contacten Frequentie sociale contacten Opleidingsniveau omgeving Werkt omgeving Beroepsniveau omgeving 	16,53 % * • 3,10 % * • 7,62 % * • 13,16 % * • 2,02 % * • 3,30 %
Etniciteit <ul style="list-style-type: none"> Normcultuur Bevolkingsgroep 	2,63 % * • 2,63 % * • 29,66 %
Totaal overige relevante factoren	28,00 % *

* Significant (ten minste $p < 0,05$)

■ Versterkt negatief effect

■ Verzwakt negatief effect

Tabel 4.9: Overzicht relatie uitkeringsafhankelijkheid en overige relevante factoren, en de mate van beïnvloeding van het effect op de intergenerationale sociale mobiliteit.

Relatie werken voor een laag inkomen en overige relevante factoren

	Invloed op effect werken voor een laag inkomen
Hoog opleidingsniveau ouders	24,14 % *
Gezinssituatie <ul style="list-style-type: none"> Gezinssamenstelling Aandacht 	15,23 % * • 15,52 % * • 9,27 % *
Rolmodellen <ul style="list-style-type: none"> Frequentie sociale contacten Opleidingsniveau omgeving Werkt omgeving actief Beroepsniveau omgeving 	0,00 % * • 2,63 % • 4,00 % • 0,00 % * • 29,20 %
Etniciteit <ul style="list-style-type: none"> Normcultuur Bevolkingsgroep 	0,00 % * • 0,00 % * • 25,00 %
Totaal overige relevante factoren	12,95 % *

* Significant (ten minste $p < 0,05$)

■ Versterkt negatief effect

■ Verzwakt negatief effect

Tabel 4.10: Overzicht relatie werken voor een laag inkomen en overige relevante factoren, en de mate van beïnvloeding van het effect op de intergenerationale sociale mobiliteit.

Na bestudering van de bovenstaande tabellen kan geconcludeerd worden dat de uitkeringsafhankelijkheid een op zichzelf staand negatief effect heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit. Hoewel deze onafhankelijke variabele wordt beïnvloed door de overige relevante factoren, kunnen de eerder gepresenteerde resultaten overeind blijven. Na de uitvoer van de partiele correlatie kan zelfs gesteld worden dat het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid van de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit versterkt wordt als alle effecten van de bovengenoemde relevante factoren gecontroleerd kunnen worden. Vrijwel alle relevante factoren hebben namelijk een verzachtende werking op het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid van de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit.

Een ander verhaal geldt voor de relatie tussen het werken voor een laag inkomen en de intergenerationele sociale mobiliteit. Het effect van deze onafhankelijke variabele wordt positiever op het moment dat de effecten van de overige relevante factoren worden gecontroleerd. Dit betekent met andere woorden dat de overige relevante factoren, behalve het hebben van een hoog opleidingsniveau van de ouders, een remmende werking hebben op de relatie tussen het werken voor een laag inkomen door de ouders en in de intergenerationele sociale mobiliteit. Dit betekent kortom dat hoe beperkend de omgevingsfactoren voor de ontwikkeling van een kind ook mogen zijn, het werken voor een laag inkomen door de ouders zal het verschil maken in het voordeel van de intergenerationele sociale mobiliteit.

Hoewel het niet mogelijk is om in absolute termen te voorspellen in welke mate het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders (of het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen) op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt gematigd door de in dit onderzoek behandelde overige relevante factoren, kan met deze analyse wel een betrouwbare indicatie worden gegeven van de factoren die een gunstige invloed hebben op de toekomstkansen van kinderen die opgroeien aan de onderkant van de samenleving.

Uit dit onderzoek blijkt dat de toekomstkansen van kinderen van werkende ouders relatief positiever beïnvloed worden dan de kansen van kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders. Of met andere woorden: werken loont!

4.3 SAMENVATTING

In dit hoofdstuk is nagegaan wat het effect van de uitkeringsafhankelijkheid van de ouders is op de intergenerationele sociale mobiliteit en wat het effect van het werken voor een laag inkomen is op de toekomstkansen van kinderen. Dit onderzoek wijst uit dat, los van het effect van de onafhankelijke variabelen, ruim de helft van de kinderen uit de onderzoekspopulatie een stijging vertonen ten opzichte van de sociale positie van hun ouders. Bijna negentien procent vertoont geen mobiliteit en bijna een kwart vertoont een dalende lijn in de intergenerationele sociale mobiliteit. Het effect van de onafhankelijke variabelen blijkt aanzienlijk. Terwijl de uitkeringsafhankelijkheid een remmende werking heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit heeft het actief werken van de ouders een relatief stimulerende werking op de opwaartse

intergenerationele mobiliteit. Kinderen van werkende ouders dalen veel minder op de sociale ladder (22,00 procent versus 39,60 procent), vertonen vaker mobiliteit (18,00 procent versus 20,90 procent) en stijgen veel vaker ten opzichte van de sociale positie van hun ouders (60,00 procent versus 39,40 procent).

Het onderzoek toont bovendien aan dat de overige relevante factoren een verzachtende werking hebben op het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid van de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit. Met andere woorden betekent dit dat het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit sterk negatiever uitvalt als wordt gecontroleerd voor de effecten van de overige relevante factoren. Het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt daarentegen afgeremd door de overige relevante factoren. Alleen het hebben van een hoger opleidingsniveau van de ouders stimuleert het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen. Met andere woorden betekent dit dat het effect van het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit relatief sterk positiever uitvalt als wordt gecontroleerd voor de effecten van de overige relevante factoren.

Voor de families Meertens en Brandsma luidt als gevolg van dit onderzoek dat de toekomstkansen van hun kinderen wordt vergroot zodra zij als ouders besluiten om actief te werken op de arbeidsmarkt. Hoewel alleen het actief werken een groot positief verschil maakt in het voordeel van de kinderen, kan dit positieve effect worden versterkt door het opleidingsniveau van de ouders te verhogen en door sociale contacten aan te gaan met mensen die niet te grote verschillen vertonen met de eigen thuiscultuur.

Dit gezegd hebbende zal in het volgende hoofdstuk naar de gepresenteerde resultaten worden gekeken vanuit overheidsperspectief. Nagegaan zal worden welke maatregelen genomen kunnen worden door de overheid om de intergenerationele overerving van de uitkeringsafhankelijkheid van kinderen die opgroeien aan de onderkant van de samenleving tot een minimum te beperken.

5 BRUG TUSSEN THEORIE EN EMPIRIE

In dit hoofdstuk zal een link worden gelegd tussen de resultaten uit het empirisch onderzoek (hoofdstuk vier) en de theorie (hoofdstuk twee). Nagegaan zal worden in hoeverre de theoretische uitspraken overeen komen met de empirische resultaten en wat vanuit een theoretisch perspectief de mogelijke verklaringen zijn voor de gevonden resultaten. Zodoende kunnen eventuele nuances aan worden gebracht in de gangbare literatuur over de intergenerationele sociale mobiliteit aan de onderkant van de samenleving.

Uit de resultaten blijkt dat biopsychologische en vooral omgevingsfactoren de toekomstkansen van kinderen die opgroeien in de laagste klassen beïnvloeden. Zowel "nature" als "nurture" spelen een belangrijke rol in het bereiken van succes. Met name om de reden dat kinderen die opgroeien in de laagste klassen niet per definitie dommer zijn dan kinderen die opgroeien in de hoogste sociale klassen, lijkt de beperkende werking van omgevingsfactoren op de intergenerationele sociale mobiliteit relatief groter te zijn dan genetische factoren. Zo komt uit het onderzoek naar voren dat de genetische kwaliteiten van kinderen die opgroeien aan de onderkant van de samenleving te maken hebben met talrijke barrières in de vorm van omgevingsfactoren, die de uiting van deze kwaliteiten bemoeilijken dan wel vertragen. Met andere woorden zijn het vooral omgevingsfactoren die de instandhouding van het beperkte stratificatieproces in de laagste sociale klassen van Nederland bevorderen.

Uit zowel de theorie als de empirie blijkt dat de omgevingsfactoren zich intern en extern het gezin voordoen. De overeenkomsten tussen theorie en empirie op dit gebied zien er als volgt uit:

- De theorie en de empirie onderstrepen dat de opvoedingsoriëntatie van ouders en de mate waarin ouders het goede voorbeeld geven doorslaggevend zijn voor de toekomstige arbeidsmarktpositie van kinderen. De theorie en empirie zijn het ook eens over de stelling dat de mate waarin ouders slagen in het overdragen van de opvoedingsoriëntatie afhankelijk is van het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de ouders. Zo vormen werkende ouders, aldus de theorie, niet alleen een goed voorbeeld voor hun kinderen, ook kunnen zij werkgerelateerde vaardigheden beter overdragen aan hun kinderen. Uit de empirie blijkt dan ook dat kinderen uit een uitkeringsafhankelijk gezin minder vaak een opwaartse sociale mobiliteit vertonen dan kinderen van werkende ouders. Bovendien benadrukken de resultaten benadrukken dit aangezien een hogere opleiding van de ouders het relatief negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid beperkt en het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen versterkt.
- De theorie noemt naast deze interne omgevingsfactoren tevens een belangrijke externe omgevingsfactor als mogelijke verklaring voor de uiteenlopende effecten van enerzijds de uitkeringsafhankelijkheid en anderzijds het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit. Door selectieprocessen in het onderwijs worden de kwaliteiten van kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders ondergewaardeerd doordat

deze ouders vanuit het perspectief van leerkrachten een relatief marginalere positie innemen dan ouders die werken voor een laag inkomen. Door deze positie van het huishouden krijgen de kinderen waarvan ten minste één van de ouders uitkeringsafhankelijk is een lager schooladvies mee.

- Ten slotte geeft de theorie aan dat de mate van aandacht geboden door de ouders aan het kind een aanzienlijk positief effect zal hebben op de intergenerationele sociale mobiliteit. Bovendien zouden uitkeringsafhankelijke ouders, doordat zij relatief meer tijd tot hun beschikking hebben, meer één-op-één aandacht kunnen bieden aan hun kinderen. Ook uit het onderzoek blijkt dat de overige relevante factor "aandacht" het effect van de uitkeringsafhankelijkheid (hoewel zwak) positief beïnvloedt, terwijl de factor het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen beperkt.

Behalve deze overeenkomsten zijn tevens verschillen te onderscheiden tussen de theoretische uitspraken en de empirische resultaten. De belangrijkste zien er als volgt uit:

- Volgens de theorie beïnvloeden intacte gezinnen de intergenerationele sociale mobiliteit altijd beter dan éénoudergezinnen, en hebben alternatieve rolmodellen tevens altijd een eenduidig effect op de toekomstkansen van kinderen. Na het onderzoek blijkt dit niet het geval te zijn. Terwijl beide factoren in uitkeringsafhankelijke huishoudens de relatief negatieve effecten op de intergenerationele sociale mobiliteit matigen, wordt het relatief positieve effect van het werken verzwakt door de gezinssamenstelling en hebben alternatieve rolmodellen geen effect. De gezinssamenstelling en de alternatieve rolmodellen hebben derhalve niet in elke context aan de onderkant van de samenleving een uniform effect op de intergenerationele sociale mobiliteit, zoals de gangbare literatuur tot nu toe heeft aangegeven.
- Op het punt van het effect van de uitkeringscultuur op de intergenerationele sociale mobiliteit komen theorie en empirie ook niet met elkaar overeen. Terwijl de gangbare theorie aangeeft dat de uitkeringscultuur van aanzienlijke betekenis kan zijn voor de intergenerationele sociale mobiliteit blijkt dit niet uit de empirie. Het onderzoek toont dat het effect van de uitkeringscultuur in principe positief is, maar dat het effect te klein is om als relevant te beschouwen. Een mogelijke verklaring voor deze discrepantie tussen theorie en empirie is de individualisering. De sociale cohesie en sociale controle vanuit de bredere omgeving naar het individu toe is beperkt, waardoor in de hedendaagse samenleving niet de omgeving maar vooral het individu bepaalt welke normen worden geëngageerd.
- Een ander opvallend verschil is dat de theorie stelt dat een grote mate aan berusting in de uitkeringsafhankelijke situatie een sterk negatief effect heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit en dat de normcultuur en de thuiscultuur mauw met elkaar overeen dienen te komen om de toekomstkansen van kinderen positief te kunnen beïnvloeden. Het onderzoek toont echter opvallende resultaten. Zo blijkt dat een uitgesproken mening over de leefsituatie (sterk positief dan wel sterk negatief) de toekomstkansen van kinderen van

uitkeringsafhankelijke ouders positief beïnvloedt. Tevens blijkt dat het in voldoende mate overeenkomen van de norm- en de thuiscultuur een positiever effect heeft dan het geheel wel of het geheel niet overeenkomen van beide culturen.

Als gevolg van het bovengenoemde dienen enige nuances aangebracht te worden in de theorie over de intergenerationele sociale mobiliteit aan de onderkant van de samenleving. Dit onderzoek wijst uit dat omgevingsfactoren de intergenerationele sociale mobiliteit aan de onderkant van de samenleving op uiteenlopende manieren kunnen beïnvloeden. Terwijl de gangbare theorie tot nu toe genoeg heeft genomen met het formuleren van globale, eenduidige relaties tussen de factoren en de beïnvloeding van de sociale mobiliteit in de laagste klassen, blijkt uit dit onderzoek dat dit een te grove weergave van de werkelijkheid is.

De bovengenoemde punten vormen een belangrijke richtingwijzer voor de in te nemen koers voor de doorvoer van beleidswijzigingen. Anders dan de theorie aangeeft dient de aandacht zich te vestigen op het stimuleren van de factoren die het gezin direct beïnvloeden, en in mindere mate op de factoren die de omgeving van het gezin raken. In het volgende hoofdstuk zijn de beleidsaanbevelingen te lezen.

6 BELEIDSAANBEVELINGEN

Eén van de primaire taken van de Nederlandse overheid is om een minimaal basis inkomensniveau te verzekeren voor de burger, waardoor elke Nederlandse ingezetene in principe de mogelijkheid krijgt om mee te draaien in de maatschappij. Eén van de instrumenten die de Nederlandse overheid daartoe tot haar beschikking heeft is de uitkering. De uitkering dient als middel voor de werkloze en/of arbeidsongeschikte om zich op te kunnen trekken aan de eisen van de maatschappij en tevens om de minimale bestaanskosten van een huishouden te kunnen bekostigen. Hoewel het sociale zekerheidsstelsel hier in voldoende mate in lijkt te slagen, blijven de negatieve effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de kinderen onderbelicht. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat ondanks de positieve beïnvloeding van de werkloze en/of de arbeidsongeschikte door de uitkering, de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders onomkeerbare negatieve gevolgen heeft voor de toekomstkansen van kinderen. Dit betekent, met andere woorden, dat de uitkeringsafhankelijkheid aan de onderkant van de samenleving een blijvende achtergestelde positie creëert die intergenerationeel wordt voortgezet. Een ongewenste ontwikkeling is het gevolg die direct botst met de kerngedachte achter het Nederlandse sociale zekerheidsstelsel. Hoewel ouders dankzij dit stelsel mee kunnen doen in de maatschappij, beginnen de kinderen met een aanzienlijke achterstand aan de strijd voor een hoger welvaartsniveau. Het is de taak aan de overheid om in te spelen op deze nieuwe inzichten en om veranderingen door te voeren in (de uitvoering van) beleid. Het doel van deze veranderingen dient de verkleining van de kans van het intergenerationeel overerven van de uitkeringsafhankelijkheid en/of de lage sociale positie in de maatschappij te zijn. Derhalve zijn de volgende voorstellen ter wijziging van het bestaande beleid geformuleerd:

1. Werken loont:

- Stimuleren arbeidsparticipatie ouders: de arbeidsparticipatie van ouders dient niet alleen gestimuleerd te worden omdat zo de eigenwaarde en het zelfvertrouwen van ouders wordt vergroot, maar vooral omwille van de toekomstkansen van kinderen. Dit onderzoek wijst immers uit dat werken een groot positief verschil maakt voor de opwaartse sociale mobiliteit van kinderen die opgroeien aan de onderkant van de samenleving. Vanuit dit perspectief is het onterecht om vraagtekens te plaatsen bij de effectiviteit van re-integratietrajecten. Meer prikkels zijn noodzakelijk om werk voor ouders in elke situatie aantrekkelijker te maken dan de uitkeringsafhankelijkheid. Denk hierbij bijvoorbeeld aan kortere looptijden voor uitkeringen, het sneller moeten accepteren van werk (eventueel zelfs als de uitkeringsafhankelijke overgekwalificeerd is voor het werk) en het afschaffen van de sollicitatievrijstelling voor bijstandsgerechtigden met jonge kinderen.
- Werk met behoud van uitkering: het zelfs maar een aantal uur per week werken van de ouders heeft een aanzienlijk positief effect op de prestaties van kinderen. Het voorstel luidt hierom dat zelfs afgeschreven uitkeringsafhankelijken (langdurige uitkeringsafhankelijken en/of arbeidsongeschikten met beperkte kwalificaties voor een baan) gestimuleerd dienen

te worden om ten minste een aantal uur per week te werken (eventueel met behoud van een deel van de uitkering) en/of zich actief in te zetten voor vrijwilligerswerk.

- Prioriteit re-integratie werklozen met kinderen: doordat de uitkeringsafhankelijkheid van ouders de toekomstkansen van hun kinderen aanzienlijk beperkt, dient de re-integratie van ouders met (schoolgaande) kinderen tot een prioriteit gesteld te worden boven de re-integratie van uitkeringsafhankelijken zonder kinderen. Naast het feit dat alle kinderen de toekomst van Nederland zijn, verdient geen enkel kind om bij voorbaat vanuit een achtergestelde positie aan de strijd voor de opwaartse sociale mobiliteit te beginnen.

Naast deze voorstellen die het actief werken van ouders stimuleren boven de uitkeringsafhankelijkheid, kan het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationale sociale mobiliteit tot een minimum worden beperkt als de volgende voorstellen worden geïmplementeerd:

2. Hoger opleidingsniveau ouders stimuleren:

- Een hoger opleidingsniveau van de ouders verzwakt niet alleen de negatieve effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationale sociale mobiliteit, maar versterkt als enige factor tevens de relatief positieve effecten van het werken voor een laag inkomen. Met het oog op de toekomstkansen van kinderen dient het volgen van een opleiding of cursus door ouders die zich aan de onderkant van de samenleving bevinden (idealiter ongeacht de vraag of zijn werkend of uitkeringsafhankelijk zijn) gestimuleerd te worden. Dit kan onder andere door uitkeringsafhankelijke ouders die (eventueel naast de re-integratietrajecten) een opleiding of cursus volgen extra te belonen en/of door de werkgevers van lage inkomens genererende ouders te stimuleren om opleidingskosten te bekostigen.

3. Toegankelijkheid relatiebemiddeling vergroten:

- Een intact gezin verzwakt de negatieve effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationale sociale mobiliteit. Hoewel de stimulering van het behouden van een intact gezin niet tot het takenpakket van de overheid behoort, zou de overheid, met het oog op de toekomstkansen van kinderen die zich aan de onderkant van de samenleving bevinden, zich kunnen inzetten om de toegankelijkheid van relatiebemiddeling te vergroten. Meer interventies vanuit de overheid om deze factor te stimuleren zouden als te paternalistisch getypeerd kunnen worden. Daardoor dient voorzichtig om te worden gegaan met dit punt.

4. Stimuleren regelmatige sociale contacten:

- Kinderen van ouders die regelmatig (ten minste éénmaal per maand) sociale contacten aangaan vertonen veertig procent minder vaak een daling in sociale klasse dan kinderen van ouders die geen sociale contacten hebben. Daarom dienen werklozen en/of kansarmen

uit hun sociale isolement getrokken te worden door middel van (gesubsidieerde) activiteiten en/of contacten in buurthuizen.

- Er dient voorzichtig te worden omgegaan met contacten die worden aangegaan tussen groepen die te veel van elkaar verschillen in hun sociale positie in de samenleving. Deze contacten blijken de ontwikkeling van kinderen namelijk negatief te beïnvloeden. Om deze reden dienen vraagtekens te worden geplaatst bij de focus van de herstructurering van de wijken. Een geleidelijke overgang tussen villawijken en sociale huurwoningen is aan te raden.

5. Aanpak fatalistische en autonome uitkeringscultuur:

- De huidige re-integratietrajecten concentreren zich met name op de omscholing en het aanleren van werkgerelateerde vaardigheden aan uitkeringsafhankelijken met als doel om de terugkeer op de arbeidsmarkt van deze individuen te versnellen dan wel te vergemakkelijken. Om de intergenerationele overerving van de uitkeringsafhankelijkheid tot een minimum te kunnen beperken zijn echter meer interventies nodig dan het huidige aanbod van de re-integratietrajecten. Zo kan het toevoegen van psychologische ondersteuning aan het takenpakket van re-integratieorganisaties een aanzienlijk verschil maken voor de toekomstkansen van kinderen. Niet moet vergeten worden dat een stimulerende omgevingscultuur voor de opwaartse sociale mobiliteit van kinderen gevormd wordt zodra de ouders een voldoende mate aan zelfwaardering hebben en een uitgesproken mening hebben over het leven en over de levenscondities van het gezin. Door het bieden van psychologische ondersteuning aan ten minste de werkloze ouder en idealiter aan het hele gezin kan deze vorming van een stimulerende gezinscultuur, waarin de prestaties van kinderen kunnen floreren, worden verwezenlijkt.

Vanuit de gedachte dat het werken van ouders het grootste positieve verschil zal maken voor de toekomstkansen van kinderen wordt kortom geadviseerd dat in ieder geval het eerst genoemde punt (werken loont) aangepakt en geïmplementeerd dient te worden. Zodra de uitvoering van dit beleidsvoorstel succesvol blijkt te zijn zal de prioriteit om andere beleidsvoorstellen te implementeren afnemen (dit geldt met name voor de voorstellen drie en vijf), doordat met de implementatie van het eerste beleidsvoorstel de andere voorstellen (in)direct aangepakt zullen worden.

Met de toenemende kosten van de verzorgingsstaat in het achterhoofd dient pro-actief opgetreden te worden ten opzichte van beleidswijzigingen die om relatief kleine investeringen vragen (dit geldt met name voor de voorstellen één, twee en vier). Op het moment dat de intergenerationele voortzetting van de uitkeringsafhankelijkheid een halt toegeroepen wordt zullen niet alleen de toenemende kosten van de verzorgingsstaat worden beperkt, maar zal tevens een nieuwe bron worden gecreëerd die de krimpende beroepsbevolking een halt toe kan roepen. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat de kans op het intergenerationeel doorgeven van de

uitkeringsafhankelijkheid met de implementatie van bovengenoemde voorstellen sterk zal afnemen.

Het is overigens van belang om aan te geven dat de hierboven genoemde beleidsaanbevelingen zijn vastgesteld vanuit het perspectief van een onderzoeker (en niet vanuit het perspectief van een beleidsmedewerker). Gezien de positie van de onderzoeker kan de operationele "fine-tuning" hier slechts beperkt worden gemaakt. Dit betekent dat het concreet vormgeven van de voorstellen, zodat de beleidsvoorstellen een uitvoerbare en vanuit het perspectief van alle belangengroepen een acceptabele vorm innemen, verder uitgevoerd dient te worden door de daarvoor verantwoordelijke beleidsmakers.

7 CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was ten eerste om nieuwe kennis te bieden over de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de toekomstkansen van kinderen en ten tweede om na te gaan wat de overheid kan doen om de negatieve invloeden op de intergenerationele sociale mobiliteit tot een minimum te beperken. Hoewel reeds bekend is welke factoren de ontwikkeling van kinderen stimuleren en tevens de noodzaak van de uitkering voor werklozen breeduit wordt onderstreept in de Nederlandse maatschappij, zijn de gevolgen van de uitkeringsafhankelijkheid van ouders op de ontwikkeling van kinderen tot nu toe onderbelicht gebleven. Dit onderzoek heeft daar verandering in aangebracht. De volgende centrale vraagstelling is daarbij leidend geweest:

“Wat is het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit van gezinnen aan de onderkant van de samenleving?”

Voorafgaand aan de weergave van de conclusies die voortkomen uit de bovengenoemde onderzoeksvraag is het noodzakelijk om aan te geven op welke manier ouders (en de bredere sociale omgeving) de ontwikkeling van kinderen kunnen beïnvloeden.

Ouders beïnvloeden de intergenerationele sociale mobiliteit op twee manieren. Ten eerste treden ouders op als de belangrijkste rolmodellen van hun kinderen. Het gedrag, de attitudes en de normen en waarden van ouders worden direct gekopieerd door kinderen. En ten tweede dragen ouders (werkgerelateerde) vaardigheden over aan hun kinderen. De mate waarin ouders hierin slagen is mede afhankelijk van het sociale milieu waarin het gezin zich bevindt. Gezinnen uit een laag sociaal milieu blijken hier relatief minder succesvol in te zijn dan gezinnen die leven in een hoger sociaal milieu. Of het voor de intergenerationele sociale mobiliteit aan de onderkant van de samenleving uitmaakt of de ouders actief werken dan wel uitkeringsafhankelijk zijn blijft echter onduidelijk. De volgende conclusies uit dit onderzoek verhelderen deze onduidelijkheid als volgt:

1. De uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders heeft een sterk negatief effect op de intergenerationele sociale mobiliteit.

In schema ziet het effect van de uitkeringsafhankelijkheid en het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit er als volgt uit:

	Uitkeringsafhankelijke ouders	Werkende ouders
Daling in klassen	39,70	22,00
Geen mobiliteit	20,90	18,00
Stijging in klassen	39,40	60,00

Tabel 6.1: Schematische weergave relatie onafhankelijke en afhankelijke factoren.

De hypothese geformuleerd in paragraaf 2.4 kan hiermee worden aangenomen. Als verklaring voor de verschillen in de beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit geeft de algemeen geldende theorie aan dat kinderen van werkende ouders van huis uit een betere levensfilosofie meekrijgen. Werkende ouders hebben meer het gevoel dat zij zelf het leven in controle hebben, waardoor de kinderen van werkende ouders een groter verantwoordingsgevoel, een hogere zelfwaardering en een beter ontwikkelde can-do mentaliteit hebben dan kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders. Bovendien bevinden uitkeringsafhankelijke gezinnen zich, vanuit het perspectief van leerkrachten, in een marginalere positie ten opzichte van gezinnen die werken voor een laag inkomen. Als gevolg hiervan komt het voor dat de capaciteiten van kinderen die opgroeien in een uitkeringsafhankelijk huishouden ondergewaardeerd worden. Dit betekent met andere woorden dat de achterstand van kinderen waarvan ten minste één van de ouders uitkeringsafhankelijk is niet alleen vanuit het gezin wordt veroorzaakt, maar tevens wordt versterkt door de selectieprocessen in het onderwijs.

2. Van de verschillende typen uitkeringen heeft de bijstandsuitkering het sterkst negatieve effect op de intergenerationele sociale mobiliteit.

Kinderen van bijstandgerechtigden vertonen het vaakst een dalende lijn in de intergenerationele sociale mobiliteit (62,50 procent), terwijl de vertoonde opwaartse mobiliteit met tien procent beperkt is. De overige uitkeringen vertonen met elk ruim vijftig procent een ongeveer gelijke mate van opwaartse intergenerationele sociale mobiliteit (zie figuur 4.1). Deze resultaten weerspreken de onder paragraaf 2.4 genoemde hypothese: niet de WIA-uitkering maar de bijstandsuitkering beïnvloedt de intergenerationele sociale mobiliteit het meest negatief. Een verklaring is dat de duur van de uitkeringsafhankelijke status van het gezin een sterker negatieve impact heeft op de toekomstkansen van kinderen, dan bijvoorbeeld de arbeidsongeschiktheid van een ouder. Door het ontbreken van data kan deze verklaring niet worden gecontroleerd.

3. Van de verschillende uitkeringsculturen beïnvloeden de autonomen en fatalisten de intergenerationele sociale mobiliteit het meest negatief.

Een voldoende mate van zelfwaardering van de ouders, een uitgesproken mening over het leven en de levenscondities van het gezin, een actief arbeidsverleden van de uitkeringsafhankelijke ouder en de actieve inzet om (weer) werk te vinden zijn de minimale vereisten om een stimulerende omgevingscultuur te creëren voor de intergenerationele sociale mobiliteit. De autonome en fatalistische uitkeringsculturen slagen hier het minste in, en versterken diensgevolge het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit. Het effect van de uitkeringscultuur op de intergenerationele sociale mobiliteit blijft overigens relatief beperkt.

4. Het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt verzwakt door het effect van overige factoren.

Na controle op de effecten van de overige relevante factoren (opleidingsniveau ouders, gezinssamenstelling, mate van aandacht dat kinderen thuis krijgen, de invloed van alternatieve rolmodellen, de mate van het overeenkomen van de thuis- en de normcultuur en de etnische achtergrond) blijkt het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit behouden te blijven. Het blijkt zelfs dat vrijwel elke relevante factor het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid matigt. Met andere woorden betekent dit dat zonder de matigende werking van de overige relevante factoren het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit nog negatiever zou zijn uitgevallen.

5. Het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt verzwakt door het effect van overige factoren.

Anders dan bij het effect van de uitkeringsafhankelijkheid, hebben vrijwel alle overige relevante factoren (behalve het hebben van een hoog opleidingsniveau van de ouders) een remmende werking op het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit. Met andere woorden betekent dit dat zonder het effect van de overige relevante factoren het relatief positieve effect van het werken voor een laag inkomen nog positiever zou zijn geweest.

Met deze concluderende opmerkingen is het primaire doel van dit onderzoek (het bieden van nieuwe kennis) vervuld. Door middel van de onderstaande aanbevelingen is ook het tweede doel van dit onderzoek bewerkstelligd. Al de onderstaande aanbevelingen richten zich op het ten minste verkleinen van de negatieve effecten van de uitkeringsafhankelijkheid op de toekomstkansen van kinderen. De aanbevelingen zien er als volgt uit:

A. Re-integratie van uitkeringsafhankelijke ouders krijgt prioriteit: dit is verantwoord omdat de uitkeringsafhankelijkheid van ouders blijvende negatieve gevolgen kan hebben op de ontwikkeling van kinderen. Door een snelle(re) re-integratie van uitkeringsafhankelijke ouders kunnen de negatieve gevolgen op de toekomstkansen van de kinderen zo veel mogelijk worden beperkt.

B. Stimuleren van werk (eventueel) met behoud van een uitkering: ouders die zelfs maar een aantal uur per week actief werken beïnvloeden de ontwikkeling van kinderen aanzienlijk positiever. De uitvoering van deze aanbeveling kan afhankelijk van de oorzaken van de werkloosheid variëren tussen de snellere verplichting om werk te accepteren tot het stimuleren om een aantal uur per week actief te zijn met vrijwilligerswerk.

C. Aantrekkelijkheid uitkering verkleinen: ouders dienen de prikkel te krijgen om zelf het actieve werk te verkiezen boven de uitkeringsafhankelijkheid. Dit kan verwezenlijkt worden door

de looptijden van uitkeringen te verkorten en tevens door de sollicitatievrijstelling van bijstandsgerechtigden af te schaffen.

D. Negatieve effecten van overige relevante factoren op de uitkeringsafhankelijkheid verkleinen:

- Ouders stimuleren om een hoger opleidingsniveau te behalen. Het onderzoek wijst uit dat dit de ontwikkeling van alle kinderen aan de onderkant van de samenleving te goede komt. Dit kan gerealiseerd worden door onder andere uitkeringsafhankelijke ouders die (eventueel naast de re-integratietrajecten) een opleiding of cursus volgen extra te belonen en/of door de werkgevers van lage inkomens genererende ouders te stimuleren om opleidingskosten te bekostigen.
- De toegankelijkheid van relatiebemiddeling kan worden vergroot om de kans op het uiteenvallen van gezinnen tegen te gaan. Intacte gezinnen beïnvloeden de toekomstkansen van kinderen immers aanzienlijk beter dan éénoudergezinnen.
- Het aangaan van regelmatige sociale contacten dient te worden gestimuleerd om het gevaar van sociale isolatie tegen te gaan. Dit kan worden verwezenlijkt door middel van (gesubsidieerde) contacten of activiteiten in buurthuizen.
- Daarbij dient voorzichtig te worden omgegaan met contacten tussen groepen die te veel van elkaar verschillen in hun sociale positie. Deze contacten beïnvloeden de ontwikkeling van kinderen negatief.
- Het bieden van psychologische ondersteuning om de zelfwaardering in het gezin te verhogen, en mede daarmee de fatalistische en autonome uitkeringscultuur uit te bannen.

De baten die deze beleidsaanbevelingen op de middellangetermijn zullen opleveren zullen opwegen tegen de investeringskosten. Op het moment dat de intergenerationele voortzetting van de uitkeringsafhankelijkheid een halt toegeroepen wordt zal namelijk niet alleen de toenemende kosten van de verzorgingsstaat worden beperkt, maar zal tevens een nieuwe bron worden gecreëerd die de krimpende beroepsbevolking een halt toe kan roepen. Dit wordt mogelijk gemaakt doordat de kans op het intergenerationeel doorgeven van de uitkeringsafhankelijkheid met de implementatie van bovengenoemde voorstellen sterk zal afnemen.

Vanzelfsprekend zullen deze aanbevelingen op een zodanig concrete wijze vormgegeven moeten worden dat deze enerzijds uitvoerbaar zijn en anderzijds acceptabel zijn gezien de eisen en wensen van verschillende belangengroepen. Gezien de positie van de onderzoeker is deze operationele "fine tuning" slechts beperkt mogelijk, waardoor een verdere invulling van de beleidsaanbevelingen slechts vanuit de overheid en in samenspraak met de (sociale) partners tot stand kan komen.⁴

⁴ Na het voltooiën van dit empirisch onderzoek is door de onderzoeker een onderzoek uitgevoerd ter controle van de in dit hoofdonderzoek gepresenteerde resultaten. Met behulp van data verkregen van het Centraal Bureau voor de Statistiek is nagegaan in hoeverre de in het hoofdonderzoek gepresenteerde resultaten onderstreept worden of op toeval berusten. Een verslag van het deelonderzoek is te vinden vanaf pagina 89.

7.1 DISCUSSIE

Dit onderzoek heeft een aantal beperkingen gekend. Ten eerste kan een gedetailleerder beeld over de (in)directe beïnvloeding van de afhankelijke variabele door de overige relevante factoren worden geschetst als het aantal overige relevante factoren wordt uitgebreid. Naast de factoren die behandeld zijn in dit onderzoek, zijn immers vele factoren te noemen die door de gangbare literatuur als invloedrijk worden getypeerd. Denk bijvoorbeeld aan de duur van de uitkeringsafhankelijkheid. Deze en andere verklarende factoren zijn niet opgenomen in de analyse, omdat de gebruikte data dit niet toeliet.

Een andere belangrijke beperking is de ondergrens die gesteld is voor de leeftijd van de (schoolgaande) kinderen. Hoewel achttienjarigen een heel eind zijn in hun sociale positionering in de samenleving, is deze positie verre van stabiel. Het is reëel dat deze kinderen (met name de kinderen die havo/vwo niveau hebben) in de toekomst een mate van stijging of daling zullen vertonen ten opzichte van hun huidige positie op de sociale ladder. Een hogere leeftijdsgrens (van ongeveer 25 jaar) zal nog stabielere resultaten als gevolg hebben.

Ten slotte is een beperking dat het vanuit het databestand niet te achterhalen is of beide ouders uitkeringsafhankelijk zijn. Het is denkbaar dat zodra deze onderscheidingen gemaakt kunnen worden dit enige nuances kan aanbrengen in de in dit rapport gepresenteerde resultaten. Verder onderzoek kan tegemoetkomen aan de hier beschreven beperkingen. De relatie tussen de uitkeringsafhankelijkheid en de intergenerationele sociale mobiliteit zal nog scherper bepaald kunnen worden. Een grotere onderzoekspopulatie, meer gedetailleerde informatie over de uitkeringsafhankelijke gezinnen, het meenemen van alle denkbare relevante factoren en het verrichten van een longitudinaal onderzoek kunnen hier aan bijdragen. De onderzoeker heeft getracht om toegang te krijgen tot een dataset van het Centraal Bureau voor de Statistiek die voldoet aan de bovengenoemde wensen. Als gevolg van de zeer bureaucratische en stroperige werkwijze van het CBS is de toestemming om gebruik te maken verleend, maar zijn de "deuren" vooralsnog niet geopend. Hoewel het vast staat dat de CBS data niet meer gebruikt kunnen worden voor deze rapportage is het een lichtpunt voor de wetenschap dat een uitgebreider onderzoek over dit onderwerp mogelijk is.

BRONVERMELDING

- Ambert, A.M. (2001) *The effect of children on parents*. New York: The Haworth Press.
- Baarde, D.B., Goede, de M.P.M & Dijkum, van C.J. (2003) *Basisboek statistiek met SPSS: Handleiding voor het verwerken en analyseren van en rapporteren over (onderzoeks)gegevens*. Groningen: Wolters-Noordhoff. Tweede druk.
- Becker, H.A. (1987) *Generations and social inequality*. Utrecht: Van Arkel.
- Bierings, H.; Maanen, T. van & Michiels, J. (2009) *Duur van uitkeringssituaties*. In 'Sociaaleconomische trends, 4e kwartaal 2009'. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Pp. 60-71.
- Blanden, J. & Gregg, P. (2007) *Family income and educational attainment*. In 'Oxford Review of Economic Policy', volume 20, nummer 2. Pp 245-263.
- Borkowski, J.G.; Landesman Ramey S. & Bristol-Power M. (2002) *Parenting and the child's world: influences on academic, intellectual, and social-emotional development*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Brock, A.J.L.L. de (1994) *Ouderlijk opvoedkundig handelen: de invloed van ouder-, kind- en contextuele kenmerken*. Nijmegen: Universiteit van Nijmegen.
- Burkens, M.C.; Kummeling, H.R.B.M.; Vermeulen, B.P. & Widdershoven, R.J.G.M. (2006) *Beginselen van de democratische rechtsstaat: Inleiding tot de grondslagen van het Nederlandse staats- en bestuursrecht*. Alphen aan den Rijn: Kluwer. Zesde druk.
- CBS (2009) *Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- CBS (2010) *Minimumloon*. WWW, geraadpleegd op 09.04.2010.
www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/toelichtingen/alfabet/m/minimum.htm
- Clark, R.M. (1983) *Family life and school achievement: Why poor black children succeed or fail*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Clark-Stewart, A. & Dunn, J. (2006) *Families count: Effects on child and adolescent development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corcoran, M. (1995) *Rags to rags: poverty and mobility in the United States*. In 'Annual Review Sociology', nummer 21. Pp. 237-267.
- Cörvers, F. (2000) *Inkomensmobiliteit tussen huishoudens met lage inkomens van generatie op generatie*. In 'Armoedemonitor 2000'. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. Pp.93-103.
- Cörvers, F. (2000b) *Inkomensmobiliteit tussen generaties: laagste inkomensklassen weinig mobiel*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Devriendt, K. (2008) *Menselijke kenmerken: genen of omgeving*. Leuven: Centrum voor de menselijke erfelijkheid.

- Dronkers, J. & Graaf, P.M. de (1995) Ouders en het onderwijs van hun kinderen. Assen: Van Gorcum.
- Echtelt, P. van (2010) Een baanloos bestaan: De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Engbersen, G. (1990) Publieke bijstandsgeheimen: het ontstaan van een onderklasse in Nederland. Leiden: Stenfert Kroese Uitgevers.
- Engbersen, G.; Schuyt, K.; Timmer, J. & Van Waarden, F. (1993) Cultures of unemployment: A comparative look at long-term unemployment and urban poverty. Boulder: Westview Press.
- Ferber, T. (2003) Looptijd ww-uitkeringen gestegen. In 'CBS Webmagazine', van maandag 10 februari 2003. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Ganzeboom, H.B.G. & Luijkx, R. (1995) Intergenerationele beroepsmobiliteit in Nederland: patronen en historische veranderingen. In 'Verschuivende ongelijkheid in Nederland: sociale gelaagdheid en mobiliteit. Assen: Van Gorkum. Pp. 14-30.
- Graaf, P.M. de & Luijkx, R. (1995) Paden naar succes: Geboorte of diploma's? In 'Verschuivende ongelijkheid in Nederland: sociale gelaagdheid en mobiliteit. Assen: Van Gorkum. Pp. 31-46.
- Grotenhuis, H. te & Dronkers, J. (1989) Enkele gevolgen van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid in de verzorgingsstaat: Ongelijke onderwijskansen voor kinderen. In 'Amsterdams Sociologisch Tijdschrift', Jaargang 14, nummer 1. Pp. 634-651.
- Grotenhuis, H. te (1993) Bijstandskinderen: opgroeien aan de rand van de verzorgingsstaat. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Hart, H. 't; Boeije, H. & Hox, J. (2005) Onderzoeksmethoden. Den Haag: Boom Onderwijs.
- Hoff, S.; Gaalen, C. van; Soede, A.; Luten, A.; Vrooman, C. & Lamers, S. (2009) Genoeg om van te leven: Focusgroepen in discussie over de minimale kosten. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Koolschijn, G. (2005) De ideale staat: Politeia. Amsterdam: Athnaeum – Polak & Van Genneep.
- Matthys, M.E.L. (2010) Doorzetters: Een onderzoek naar de betekenis van de arbeidersafkomst voor de levensloop en loopbaan van universitair afgestudeerden. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- McClelland, J.S. (1996) A history of Western political thought. London: Routledge.
- Murray, C. (1984) Loosing ground: American social policy: 1950-1980. New York: Basic Books, Inc., Publishers.

Nicis (2007) Sociale mobiliteit: individuen, groepen, buurten. Den Haag: Nicis Institute.

Onderwijsraad (2010) Vroeg of laat. Den Haag: Onderwijsraad.

Payne, J. (1987) Does unemployment run in families? In 'Sociology', nummer 2. Pp. 199-214.

Putten, A.E. (2009) The role of intergenerational transfers in gendered labour patterns. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Rossidis, D.W. (1976) The American class system: an introduction to social stratification. Boston: Houghton Mifflin Company.

SCP (2003) Inkomen verdeeld: Trends in ongelijkheid, herverdeling en dynamiek. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2007) Armoedemonitor 2007. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP (2010) Sociale uitsluiting bij kinderen: Omvang en achtergronden. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Slik, van der F. (2009) De invloed van de moedertaal op de verwerving van het Nederlands: Een onderzoek naar dertien West-Europese eerste talen. In 'Mens en Maatschappij', jaargang 82, nummer 2. Pp. 152-176.

SZW (2009) Stand van zaken van de sociale zekerheid: overzicht 1 juli 2009. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Vergne, A.M.; Daniels-van Saase, L.; Rebel, A.H.; Ridder, N.; Bruggeman, C.W.C.A.; Dekkers, C.W.G.M. & Terwee, S.J.S. (2010) Praktijkgids Sociale Zekerheid. Alphen aan den Rijn: Kluwer B.V.

Warren, J.R. & Haus, R.M. (1997) Social stratification across three generations: New evidence from the Wisconsin Longitudinal Study. In 'American Sociological Review', volume 62, nummer 4. Pp. 561-572.

Wiborg, O.N. & Hansen, M.N. (2009) Change over time in the intergenerational transmission of social disadvantage. In 'European Sociological Review', volume 25, nummer 3. Pp. 379-394.

Witte, M.C. de(1986) Want wie heeft... dien zal gegeven worden: over sociale ongelijkheid; profijt en overheidsbeleid in de verzorgingsstaat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

INTERPRETATIE DATA SPSS

Berekening intergenerationele sociale mobiliteit

1) Algemeen: het hoogst genoten opleidingsniveau van de ouders is afgetrokken van het hoogst genoten opleidingsniveau van de kinderen (niveau kinderen-niveau ouders). Volgende tabel hoort hierbij:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	-2,00	39	,1	5,6	5,6
	1,00	137	,3	19,5	25,1
	,00	131	,3	18,7	43,8
	1,00	255	,5	36,4	80,2
	2,00	138	,3	19,7	100,0
	Total		700	1,6	100,0
Missing	System	43571	98,4		
Total		44271	100,0		

2) Effect uitkeringsafhankelijkheid is door middel van een t-toets berekend.

3) Effect werken voor een laag inkomen is door middel van een t-toets berekend.

4) Mate van beïnvloeding door onafhankelijke variabelen is door de Cohen's D vastgesteld (zie Baarde e.a.,2003:136-137).

Berekening effecten overige relevante factoren

1) Het effect van het opleidingsniveau van de ouders is bepaald door middel van een Kruskal-Wallis-toets.

2) Het effect van de typen uitkering is bepaald door middel van een Chi-kwadraat-toets.

3) Het effect van de mate van berusting is bepaald door middel van een Kruskal-Wallis-toets.

4) De re-integratiekans en mate van inzet om werk te vinden zijn bepaald door een Chi-kwadraat-toets.

5) Het effect van de gezinssituatie is bepaald door een Mann-Whitney-U-toets en een Kruskal-Wallis-toets.

6) Het effect van de alternatieve rolmodellen is bepaald door een Kruskal-Wallis-toets.

7) Het effect van de etniciteit is bepaald door een Kruskal-Wallis-toets.

Berekening relatie onafhankelijke factoren en overige relevante factoren

De partiele correlatie is leidend geweest voor deze berekening. Na de uitvoer van de berekening door SPSS is bepaald in welke mate de correlatie tussen de onafhankelijke en afhankelijke factor is gestimuleerd dan wel gematigd. Zie hieronder voor een voorbeeld uitdraai. Hier is te zien dat het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt afgeremd (verminderd) als wordt gecontroleerd op de effecten van een overige relevante factor:

Control Variables			ISMalgemeen
-none. ^a	ISMalgemeen	Correlation	1,000
		Significance (2-tailed)	.
		df	0
	uitkering	Correlation	-.228
		Significance (2-tailed)	,000
		df	527
	c08a093 Do you speak Dutch with...your partner?	Correlation	-.095
		Significance (2-tailed)	,029
		df	527
	c08a094 Do you speak Dutch with...your children?	Correlation	-.026
		Significance (2-tailed)	,556
		df	527
c08a093 Do you speak Dutch with...your partner? & c08a094 Do you speak Dutch with...your children?	ISMalgemeen	Correlation	1,000
		Significance (2-tailed)	.
		df	0
	uitkering	Correlation	-.210
		Significance (2-tailed)	,000
		df	525

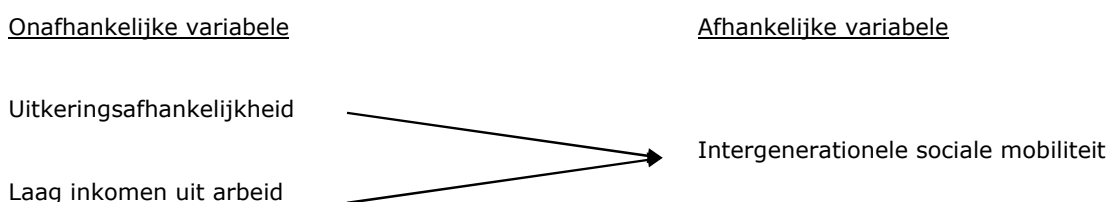
a. Cells contain zero-order (Pearson) correlations.

DEELONDERZOEK: CBS DATA

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van een beknopt controlerend deelonderzoek worden gepresenteerd. Dit deelonderzoek behandelt dezelfde centrale vraagstelling als de vraag van het hoofdonderzoek van dit rapport. Ter herinnering luidt de centrale vraagstelling als volgt:

“Wat is het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationale sociale mobiliteit van gezinnen aan de onderkant van de samenleving?”

In schema ziet deze er als volgt uit:

Figuur 2.1: Schematische weergave oorzaak-gevolg relatie centrale vraagstelling

Het verschil tussen het hoofdonderzoek en dit deelonderzoek bevindt zich in de gebruikte databestanden. Terwijl voor het hoofdonderzoek de LISS Databestanden zijn geraadpleegd is voor dit onderzoek data van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) leidend geweest. Nagegaan zal worden of door het aanzienlijk vergroten van de onderzoekspopulatie (van 700 naar ruim 14.000 waarnemingen) de resultaten van het hoofdonderzoek overeind kunnen blijven. Berusten de conclusies van het hoofdonderzoek op toeval of kunnen deze aangenomen worden?

In het vervolg van dit deelonderzoek zal ten eerste de operationalisering van de variabelen plaatsvinden, waarna de resultaten gepresenteerd zullen worden. Ten slotte zal de conclusie uit twee delen bestaan: een deel van de conclusie zal zich primair op de bevindingen van dit deelonderzoek richten en een deel zal als brug tussen het deel- en het hoofdonderzoek dienen.

OPERATIONALISERING

Zoals reeds aangegeven zijn de gebruikte data voor dit deelonderzoek afkomstig van het CBS. Voor dit deelonderzoek is naast het Enquête Beroepsbevolking Bestand en het Integraal Inkomensbestand gebruik gemaakt van verschillende maatwerkbestanden uit het jaar 2007. Van bovengenoemde bestanden zijn alleen de huishoudens relevant voor dit onderzoek die (schoolgaande) kinderen hebben vanaf achttien jaar en die een bruto huishoudinkomen hebben van maximaal 120 procent van het sociaal minimuminkomen. Ondanks dat de leeftijdsondergrens

van achttien jaar reeds als problematisch is bestempeld is ook voor dit deelonderzoek gekozen om deze grens te behouden. Grote verschillen in de bekadering van het onderzoek zouden de onderzoeksresultaten te sterk beïnvloeden en tevens de vergelijking tussen de resultaten van beide onderzoeken bemoeilijken.

Voor de berekening van de resultaten zijn dezelfde methoden en technieken toegepast als bij het hoofdonderzoek. Voor meer informatie hierover verwijs ik u naar paragraaf 3.1.

De operationalisering van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen van het deelonderzoek zijn over het algemeen gelijk aan de operationalisering van de variabelen van het hoofdonderzoek. Doordat hier met name de overige relevante factoren anders zijn ingevuld vindt toch een volledige weergave van de operationalisering van de onafhankelijke en afhankelijke variabelen, en de overige relevante factoren plaats.

Afhankelijke variabele

De intergenerationale sociale mobiliteit is de mate van stijging dan wel daling van de sociale positie van kinderen ten opzichte van de sociale positie van hun ouders binnen een maatschappelijke hiërarchie. Deze afhankelijke variabele is bepaald door na te gaan in hoeverre zich verschillen voordoen in het hoogstgenoten opleidingsniveau van de kinderen ten opzichte van het hoogstgenoten opleidingsniveau van de ouders. Voor een gedetailleerde weergave van deze operationalisering verwijs ik u naar paragraaf 3.2.1.

Onafhankelijke variabelen

Bij de onafhankelijke variabelen gaat het om de vraag of de kinderen opgroeien in een uitkeringsafhankelijk huishouden of in een gezin waar de ouders werken voor een laag inkomen.

Niet alleen zal worden nagegaan of de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders een effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit, tevens zal worden nagegaan of de duur van de werkloosheid (nu of in het verleden) een verschil maakt in de beïnvloeding van de afhankelijke variabele. Daarnaast zal het effect van de bereidheid om ten minste twaalf uur in de week te werken, de vraag of men ooit heeft gewerkt en de vraag of de uitkeringsafhankelijke ouder zich de afgelopen zes maanden heeft ingezet om werk te vinden worden berekend.

Overige relevante factoren

Het is van belang om te controleren voor de effecten van deze overige relevante factoren, aangezien deze het effect van de onafhankelijke variabelen aanzienlijk kunnen versterken dan wel matigen. De gezinssamenstelling en de etnische achtergrond van het gezin zijn de overige relevante factoren die behandeld zullen worden in dit deelonderzoek. De gezinssamenstelling houdt de vraag in of de kinderen opgroeien in een éénoudergezin of in een intact gezin. De operationalisering van de etnische achtergrond komt overeen met de operationalisering zoals weergegeven in paragraaf 3.2.4.

RESULTATEN

Deze paragraaf presenteert de resultaten van het empirisch onderzoek. Eerst zal worden kennisgemaakt met de onderzoekspopulatie, waarna zal worden weergegeven wat de mate van intergenerationale sociale mobiliteit is onder de onderzoekspopulatie. Vervolgens zullen de effecten van de onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabele nader worden bekeken. Dit hoofdstuk zal worden afgesloten met een presentatie van de relatie tussen de overige relevante factoren en de intergenerationale sociale mobiliteit.

De onderzoekspopulatie

Zoals reeds aangegeven bestaat de onderzoekspopulatie uit huishoudens met ten minste één (schoolgaand) kind van ten minste achttien jaar oud, is de hoogte van het huishoudinkomen maximaal 120 procent van het sociaal minimuminkomen en is het gezin uitkeringsafhankelijk dan wel actief werkend voor dat inkomen. In totaal werkt 85,86 procent van de huishoudens voor een laag inkomen (12.018 waarnemingen), is 14,41 procent van de huishoudens afhankelijk van een uitkering (2.017 waarnemingen) en genereert 2,73 procent van de huishoudens op een andere manier de inkomsten (384 waarnemingen). Bijna de helft van de huishoudens (47,00 procent) is nog geen jaar afhankelijk van een uitkering en 20,07 procent van de huishoudens is vijf jaar of langer (oplopend tot ruim twintig jaar) afhankelijk van een uitkering.

Een eerste blik op de verdeling van het opleidingsniveau onder de ouders en hun kinderen van de onderzoekspopulatie wijst uit dat de tweede generatie zich sterker dan de eerste generatie neigt te concentreren in de middelste niveaus:

Categorie	Opleidingsniveau	Ouders (N=14.035)	Kinderen (N=25.942)
Laag	Basisschool	6,40%	26,30%
	Vmbo	31,50%	4,10%
Midden	Havo/ Vwo	5,80%	22,90%
	Mbo	31,10%	31,80%
Hoog	Hbo	18,50%	8,20%
	Universiteit	6,70%	6,70%

Tabel 7.1: Opleidingsniveau ouder en hun kinderen in onderzoekspopulatie.

Onder de volgende paragraaf zal worden nagegaan of deze verschillen in hoogstgenoten opleidingsniveau tussen ouder en kind een indicatie is voor de richting dat de intergenerationale sociale mobiliteit inneemt.

Effect onafhankelijke variabelen

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de intergenerationale sociale mobiliteit door beide onafhankelijke variabelen anders wordt beïnvloed. In onderstaande tabel zijn de resultaten te overzien:

	Gehele populatie	Uitkeringsafhankelijk	Werkend
Daling van twee klassen	0,10%	0,40%	0,00%
Daling van één klasse	30,50%	35,10%	30,40%
Dezelfde klasse	47,60%	43,00%	51,20%
Stijging van één klasse	21,40%	20,70%	18,00%
Stijging van twee klassen	0,40%	0,70%	0,40%

Tabel 7.2: Intergenerationele sociale mobiliteit onder de onderzoekspopulatie.

De uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders laat een grotere mate van intergenerationale sociale mobiliteit (opwaarts dan wel neerwaarts) toe dan het werken voor een laag inkomen. Ruim de helft van de kinderen van ouders die werken voor een laag inkomen blijven immers dezelfde sociale positie behouden. Hoewel de neerwaartse mobiliteit van kinderen van werkende ouders beperkt is ten opzichte van de neerwaartse sociale mobiliteit van kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders (respectievelijk 30,40 en 35,50 procent), blijkt na berekeningen dat de opwaartse mobiliteit van kinderen van werkende ouders tevens licht (en verwaarloosbaar) beperkter is (respectievelijk 18,40 en 21,40 procent). Deze verschillen in de effecten van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders ($\text{Chi}^2=52,30; \text{df}=9; p<0,001$) en het werken voor een laag inkomen ($\text{Chi}^2=120,77; \text{df}=9; p<0,001$) op de intergenerationale sociale mobiliteit zijn significant.

De berekeningen geven kortom geen helder beeld op de vraag of de toekomstkansen van kinderen van werkende ouders veelbelovender zijn dan de toekomstkansen van kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders. Actieve arbeid verkleint de kans op een neerwaartse lijn in de intergenerationale sociale mobiliteit, maar vertoont vrijwel geen verschil in de opwaartse intergenerationale sociale mobiliteit.

Effect overige relevante factoren

Volgens de gangbare theorie (zoals uiteengezet in hoofdstuk twee) zijn naast de vraag of actieve arbeid verschil maakt in het voordeel van de toekomstkansen van kinderen, andere factoren te noemen die de intergenerationale sociale mobiliteit kunnen beïnvloeden. Hier zal worden nagegaan in hoeverre de duur van de uitkeringsafhankelijkheid, de mate van wil van de ouders om te werken, de vraag of de ouders ooit gewerkt hebben, de gezinssamenstelling en de etnische achtergrond een effect hebben op de intergenerationale sociale mobiliteit.

Effect duur uitkeringsafhankelijkheid

De beïnvloeding van de intergenerationale sociale mobiliteit door deze overige relevante factor ziet er als volgt uit:

	<1 jaar	1-4 jaar	5-9 jaar	10-19 jaar	≥20 jaar
Daling van twee klassen	0,05%	0,38%	0,44%	0,00%	0,00%
Daling van één klasse	30,11%	29,91%	29,61%	27,31%	32,98%
Dezelfde klasse	52,22%	48,93%	43,64%	46,64%	46,81%
Stijging van één klasse	17,46%	19,78%	24,56%	24,37%	19,15%
Stijging van twee klassen	0,16%	1,00%	1,75%	1,68%	1,06%

Tabel 7.3: Effect duur uitkeringsafhankelijkheid op intergenerationale sociale mobiliteit onder de onderzoekspopulatie.

Uit de tabel blijkt dat de duur van de uitkeringsafhankelijkheid de neerwaartse intergenerationale sociale mobiliteit niet op een andere wijze beïnvloedt. Verschillen doen zich daarentegen wel voor in de manier waarop de opwaartse sociale mobiliteit wordt beïnvloed. Huishoudens die nog geen vijf jaar afhankelijk zijn (geweest) van een uitkering of langer dan twintig jaar afhankelijk zijn (geweest) van een uitkering vertonen een minder sterke opwaartse intergenerationale sociale mobiliteit dan de overige uitkeringsafhankelijke periodes. Deze relatie is significant ($\text{Chi}^2=107,67$; $\text{df}=40$; $p<0,001$).

Effect wil ouders om te re-integreren

Uit het onderzoek komt naar voren dat alleen de wil van uitkeringsafhankelijke ouders om te werken onvoldoende is om een opwaartse intergenerationale sociale mobiliteit te realiseren. Het blijkt zelfs dat de kinderen van ouders die willen re-integreren een sterker neerwaartse mobiliteit vertonen (respectievelijk 38,50 en 34,80 procent) en tevens een zwakker opwaartse mobiliteit vertonen dan kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders die niet willen re-integreren (respectievelijk 20,30 en 26,40 procent). Deze relatie is significant ($\text{Chi}^2=176,99$; $\text{df}=32$; $p<0,001$).

Effect arbeidsverleden ouders

Uit het onderzoek komt naar voren dat uitkeringsafhankelijke ouders die in het verleden nooit meer dan twaalf uur per week hebben gewerkt de intergenerationale sociale mobiliteit significant negatiever beïnvloeden. De kinderen van deze ouders vertonen een sterkere neerwaartse mobiliteit (respectievelijk 44,80 en 26,50 procent) en vertonen tevens een zwakkere opwaartse sociale mobiliteit dan kinderen van uitkeringsafhankelijke ouders die in het verleden wel meer dan twaalf uur per week hebben gewerkt (respectievelijk 18,50 en 25,60 procent). Deze relatie is significant ($\text{Chi}^2=303,01$; $\text{df}=27$; $p<0,001$).

Effect gezinssamenstelling

Uit het onderzoek komt naar voren dat kinderen die opgroeien in een intact gezin en kinderen die opgroeien in een éénoudergezin geen grote verschillen vertonen in de mate van beïnvloeding van de intergenerationale sociale mobiliteit. Kinderen uit éénoudergezinnen dalen iets vaker (respectievelijk 41,40 en 37,00 procent) en stijgen iets minder vaak (respectievelijk 21,10 en 22,50 procent) op de sociale ladder dan kinderen die opgroeien in een intact gezin. Deze verschillen zijn echter verwaarloosbaar klein. Deze relatie is significant ($\chi^2=573,43$; $df=45$; $p<0,001$).

Effect etnische achtergrond

Uit het onderzoek blijkt dat kinderen met een klassiek etnische achtergrond (Turks, Marokkaans, Surinaams of Antilliaans/Arubaans) de minste opwaartse sociale mobiliteit vertonen. De neerwaartse intergenerationale sociale mobiliteit doet zich het minste voor onder de autochtone Nederlanders en de Westerse allochtonen. In onderstaand tabel is de relatie tussen de etnische achtergrond en de intergenerationale sociale mobiliteit in detail te overzien ($\chi^2=1733,83$; $df=63$; $p<0,001$):

	Autochtonen	Westerse allochtonen	Klassieke allochtonen	Overige niet-westerse allochtonen
Daling van twee klassen	0,10%	0,50%	0,10%	0,00%
Daling van één klasse	29,40%	21,00%	40,00%	34,10%
Dezelfde klasse	48,20%	47,20%	45,30%	41,30%
Stijging van één klasse	22,30%	19,80%	13,90%	18,60%
Stijging van twee klassen	0,10%	1,50%	0,70%	6,00%

Tabel 7.3: Effect etnische achtergrond op intergenerationale sociale mobiliteit onder de onderzoekspopulatie.

De gegevens weergegeven onder deze paragraaf geven aan dat niet alleen het werken voor een laag inkomen een relatief minder negatief effect heeft op de intergenerationale sociale mobiliteit. Ook het opgroeien in een intact gezin en het niet behoren tot één van de klassieke etnische groeperingen verkleint de kans om een negatief effect te ervaren op de intergenerationale sociale mobiliteit. Bovendien blijkt dat een korte of zeer lange uitkeringsafhankelijke periode de toekomstkansen van kinderen negatief beïnvloedt. Net zoals ouders die nooit actief zijn geweest op de arbeidsmarkt de intergenerationale sociale mobiliteit negatief beïnvloeden. Tenslotte blijkt dat alleen de wil om te re-integreren onvoldoende is om de opwaartse intergenerationale sociale mobiliteit te stimuleren.

In het vervolg zal worden nagegaan op welke manier deze overige relevante factoren de relatie tussen de onafhankelijke en afhankelijke variabelen beïnvloeden.

RELATIE ONAFHANKELIJKE VARIABELEN EN OVERIGE RELEVANTE FACTOREN

Eerder in dit hoofdstuk is aangegeven dat uitkeringsafhankelijkheid een significant negatiever effect heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit dan het effect van het werken voor een laag inkomen. Onder deze paragraaf zal door middel van een partiele correlatie worden nagegaan in hoeverre de bovengenoemde overige relevante factoren het effect van de onafhankelijke variabelen versterken dan wel matigen. Na deze analyse kan met een grotere zekerheid worden gesteld of de beïnvloeding van de intergenerationele sociale mobiliteit primair aan de onafhankelijke variabelen of aan (één van de) overige relevante factoren toegeschreven dient te worden. Hoewel de statistiek-literatuur aanbeveelt om ter beantwoording van dergelijke vragen een lineaire regressieanalyse uit te voeren (Baarda, 2003), moet voor dit onderzoek genoeg worden genomen met een partiele correlatie. Door het meetniveau van de onafhankelijke variabelen worden de mogelijkheden voor een berekening met een lineaire regressieanalyse te sterk beperkt. Door middel van een partiele correlatie kan echter op even betrouwbare wijze worden nagegaan hoe de overige relevante factoren het effect van de onafhankelijke variabelen op de intergenerationele sociale mobiliteit beïnvloeden. In onderstaande tabel zijn de resultaten van deze berekening te overzien:

Relatie uitkeringsafhankelijkheid en overige relevante factoren

	Invloed op effect uitkeringsafhankelijkheid
Etnische achtergrond	3,45 *
Gezinssamenstelling	6,67
Arbeidsgeschiedenis	16,67 *
Duur uitkeringsafhankelijkheid	16,67
Wil om te werken	0,00
Totaal	11,76

* Significant ten minste $p < 0,05$

■ Versterkt negatief effect

■ Verzwakt negatief effect

Tabel 7.4: Overzicht relatie uitkeringsafhankelijkheid en overige relevante factoren, en de mate van beïnvloeding van het effect op de intergenerationele sociale mobiliteit.

Relatie werken voor een laag inkomen en overige relevante factoren

	Invloed op effect werken voor een laag inkomen
Etnische achtergrond	0,00*
Gezinssamenstelling	4,55*
Totaal	4,55*

* Significant $p < 0,001$

■ Versterkt negatief effect

■ Verzwakt negatief effect

Tabel 7.5: Overzicht relatie werken voor een laag inkomen en overige relevante factoren, en de mate van beïnvloeding van het effect op de intergenerationele sociale mobiliteit

Uit bovenstaande tabellen (tabel 7.4 en 7.5) kan worden afgelezen dat het effect van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders op de intergenerationale sociale mobiliteit gunstiger wordt beïnvloed zodra ten minste één van de bovengenoemde overige relevante factoren zich voordoen in het huishouden. Voor de relatie tussen het werken voor een laag inkomen en de intergenerationale sociale mobiliteit geldt het omgekeerde: zodra het kind opgroeit in een alleenstaand gezin waar de ouder werkt voor een laag inkomen dan wordt het effect van het werken gematigd. Dit betekent, met andere woorden, dat zodra de effecten van de overige relevante factoren op de intergenerationale sociale mobiliteit worden gecontroleerd het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de toekomstkansen van kinderen nog negatiever wordt (het gunstige effect van de overige relevante factoren wordt immers opgeheven) en het effect van het werken voor een laag inkomen zal positiever uitvallen.

CONCLUSIE

Het doel van dit onderzoek was om na te gaan in hoeverre de resultaten gepresenteerd in het hoofdonderzoek aangenomen kunnen worden op het moment dat een ander databestand met een grotere populatie als bron wordt gebruikt. Dezelfde vraagstelling als in het hoofdonderzoek is leidend geweest voor dit deelonderzoek. Deze luidt als volgt:

“Wat is het effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationale sociale mobiliteit van gezinnen aan de onderkant van de samenleving?”

Concluderend zien de bevindingen van dit deelonderzoek er als volgt uit:

1. De uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders heeft een sterk negatief effect op de intergenerationale sociale mobiliteit.

In schema ziet het effect van de uitkeringsafhankelijkheid en het werken voor een laag inkomen op de intergenerationale sociale mobiliteit er als volgt uit:

	Uitkeringsafhankelijke ouders	Werkende ouders
Daling in klassen	35,50	30,40
Geen mobiliteit	43,00	51,20
Stijging in klassen	21,40	18,40

Tabel 7.6: Schematische weergave relatie onafhankelijke en afhankelijke factoren.

Hoewel het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid relatief kleiner is dan het effect gepresenteerd in het hoofdonderzoek blijkt uit dit deelonderzoek dat de hypothese dat de

uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders een negatiever effect heeft op de intergenerationele sociale mobiliteit aangenomen kan worden.

Het is bovendien noemenswaardig dat de intergenerationele klassenmobiliteit zoals deze hier is gepresenteerd in grotere mate overeenkomt met de onderzoeken over sociale mobiliteit zoals deze gepresenteerd in het theoretisch kader (hoofdstuk 2). In het theoretisch kader was aangegeven dat, hoewel de Nederlandse samenleving open staat voor een bepaalde mate van sociale mobiliteit, de onderkant en bovenkant van de samenleving het minst mobiel zijn. Anders dan in dit deelonderzoek was de onderkant van de samenleving in het hoofdonderzoek wel zeer mobiel.

2. Een korte en zeer lange duur van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders beïnvloedt de intergenerationele sociale mobiliteit het meest negatief.

Terwijl de kinderen van ouders die onder deze categorie vallen de grootste daling en zwakste stijging in sociale positie vertonen ten opzichte van de sociale positie van hun ouders, vertonen kinderen van ouders die langer dan vijf en korter dan twintig jaar uitkeringafhankelijk zijn betere schoolprestaties. Een verklaring voor dit resultaat is ten eerste dat ouders ooit actief moeten zijn geweest op de arbeidsmarkt om werkgerelateerde vaardigheden over te kunnen dragen aan hun kinderen (een uitkeringsafhankelijkheid van langer dan twintig jaar maakt het onwaarschijnlijk dat ouders ooit gewerkt hebben). Deze verklaring wordt ondersteunt door resultaten van dit empirische deelonderzoek. Ten tweede kan het uitkeringsafhankelijk worden van een gezin een langdurig stressfactor vormen, die de prestaties van kinderen beperken.

3. Het effect van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit komt positiever uit door het effect van overige factoren.

De overige relevante factoren (etnische achtergrond, gezinssamenstelling, arbeidsgeschiedenis, duur van de uitkeringsafhankelijkheid en de wil om te werken) vertonen volgens de berekeningen voor dit deelonderzoek een soortgelijk effect als in het hoofdonderzoek. Huishoudens waar ten minste één van de ouders uitkeringsafhankelijk is en waar ten minste één van de overige relevante factoren zich ook voordoen zullen een minder negatief effect ervaren op de toekomstkansen van hun kinderen. Met andere woorden houdt dit in dat het beperkende effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de intergenerationele sociale mobiliteit wordt verkleind met de invloed van overige relevante factoren.

4. Het effect van het werken voor een laag inkomen door de ouders op de intergenerationele sociale mobiliteit komt negatiever uit door het effect van overige factoren.

Ook deze conclusie komt overeen met de conclusie van het hoofdonderzoek. De overige relevante factoren (etnische achtergrond en gezinssamenstelling) hebben een beperkende werking op de relatie tussen het werken voor een laag inkomen en de intergenerationele sociale mobiliteit. Dit

betekent dat huishoudens waar gewerkt wordt voor een laag inkomen en waar tevens ten minste één van de overige relevante factoren zich voordoen een negatiever effect zullen ervaren op de intergenerationele sociale mobiliteit.

Al met al kan geconcludeerd worden dat hoewel de verschillen tussen het effect van de uitkeringsafhankelijkheid van ten minste één van de ouders en het werken voor een laag inkomen op de intergenerationele sociale mobiliteit in dit deelonderzoek kleiner blijkt uit te vallen dan in het hoofdonderzoek, het negatieve effect van de uitkeringsafhankelijkheid op de toekomstkansen van kinderen in stand blijft. Dit betekent dat de concluderende opmerkingen van het hoofdonderzoek aangenomen kunnen worden.